

KOVÁCS ELEMÉR

**A VASFÜGGÖNYÖN INNEN
KÁRPÁTALJAI MAGYAR ANEKDOTAKINCS**

Kárpátaljai Magyar Könyvek
271.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó:
Dupka György

A kiadvány megjelenését
a Bethlen Gábor Alap támogatta

© **Intermix Kiadó**, 2017
© **Kovács Elemér**, 2017

Felelős szerkesztő: **Molnár-Kovács Dorottya**
Borítóterv: **Molnár-Kovács Dorottya**
Műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**

A könyv elektronikus változata elérhető:
www.kmmi.org.ua (Adattár, könyvek)

Nyomdai munkák: Shark Kft.

ISBN 978-963-9814-97-4
ISSN 1022-0283

KOVÁCS ELEMÉR

A vasfüggönyön innen
Kárpátaljai magyar anekdotakincs

INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2017

TARTALOMJEGYZÉK

Az olvasóhoz	9
KÁRPÁTALJAI MAGYAR ANEKDOTAKINCST.....	11
Éljenek a szovjet hősi halottak!	11
Keserédes.....	13
Kívül büszke, belül üres.....	15
A legöregebb kolhozista.....	18
Hát a másik bitanggal mi lesz?	20
Szegény gazdagok, gazdag szegények	23
Veled kelünk, veled fekszünk.....	24
A kolhozelnök a pokolban is kolhozelnök.....	27
Sztálin kedvenc bora.....	29
Csakhogy megjöttetek, drága szovjet testvéreim!.....	30
Milyen nemzetiségű volt Ádám és Éva?	32
Sztálin és Kádár.....	35
Ki beszél itt magyarul?.....	37
Viski anekdoták.....	38
Derűre is derű.....	41
Ki hogyan gyászolta Sztálint?.....	42
Sándorok nemzedéke	44
KÁRPÁTALJAI FALUCSÚFOLÓK	
– CSACSIFALVÁTÓL CSÓKOLOMVÁROSIG	47
Ha Nagyberég város, akkor a szúnyog is madár... ..	47
Csacsifalva, dungók, torzsások, hurkások.....	49
Kígyós – kontyos, Berég – butykos, Fornos – csipás, Dercen – csíkász....	50
Csókolomváros, ócskások, babosok, gelyvások.....	52
Rókák, bokorugrók, ködúsztatók.....	53

HELYI ÉRTÉKTÁR.....	57
Lojzi, Kanyu Mária, Hurungya Peti és a többiek.....	57
A falu bolondja	60
Hegyen-völgyön lakodalom.....	62
A szennyes tánctól a cokipohárig.....	68
Boldog Isten, mivel élünk? – Harangszó és néplélek.....	70
Se gazda, se tisztesség.....	74
A Biblia utolsó lapja.....	77
Korjatovics Tódor régi tartozása.....	79
A nagyapa kiskése, avagy a krumplihámozás lélektana	80
A disznóvágások évada.....	82
Valódi csemege, vagy igazi koleszterinbomba?	84
Vászonra varrt vágjak	84
Vikingek öröksége?.....	86
Faragott hordót Salánkról.....	89
Kisvasutak királysága	92
Akit a mozdony füstje megcsapott... ..	94
Kárpátikum.....	95
A VASFÜGGÖNYÖN INNEN	99
A kigyó melege.....	99
Hétköznapi megalkuvásaink	101
Tizennyolc esztendő a független Ukrajnában	
– Valami mindig hiányzik.....	103
Örökíró	106
Én is ott voltam Waterloonál.....	107
Hírünk a világban: Európa itt van	109
Országimázs	111
Haza a mélyben	112
Verecke	114
Szerelmes földrajz.....	116
Retro, avagy ki sírja vissza a Szovjetuniót.....	117
A szülőföld vonzásában	120
REGÉLŐ MÚLT	123
Kis Albert kuruc ezredskapitány	123
Volt egyszer egy népszínház.....	124
Betyárvilág, betyárromantika	127

SZÍVÜNK EGY DARABJA.....	129
Pohárba zárt napfény.....	129
Retro bor Kárpátalján?	130
Mitől lett város Beregszász?	133
Az újjáírt fröccslexikon.....	136
Mi lesz veled házi bor?.....	138
Borfesztivál a hágón túl	140
Egy falunak 1500 ha szőleje	142
Kárpátaljai kóstoló.....	146
A káposztáspaszuly dicsérete	148
A töltött káposzta dicsérete	150
Kőleves, habart csík és korpacibere	151
KÁRPÁTALJAI '56-OSOK	155
Vagonok, könnyek, csatornák.....	155
A benei szovjetellenes csoport – Három ifjú Budapestre indul	158
Szovjetellenes ifjúsági csoport Mezőkaszonyban	162
KELET FELÉ VISZ A VONAT	167
Magyar fiúk a Donbáson	167
Levél a pokolból. Szolyva, 1945. január 5.	173
Szerencsét próbálni messzi földön... – Áttelepülők.....	176
BEREGSZÁSZBÓL A VILÁG... ..	185
Brüsszeli úti élmények:	
napelem mezők, színes tehenek és kifogástalan lakóházak	185
A szerzőről – Kovács Elemér.....	189

AZ OLVASÓHOZ

Ha valaki mélyebben szeretné megismerni a szovjet érárt, a totalitárius rezsimben élő kárpátaljaiak hétköznapijait, annak azt ajánljuk, hogy történelmi tanulmányok és a kortársak visszaemlékezései mellett szemezgessen az ebben az időben keletkezett politikai anekdotákból. Mert ezek a rövid, olykor csak néhány mondatból álló történetek – melyet jellemzően közép-európai abszurdnak is neveznek – igazán rávilágítanak a rendszer lényegére. Kötetünkben azt is bebizonyítjuk, hogy a vidékünkön berendezkedő új hatalom bizony nem vette ezt sem tréfának: akadtak szép számban olyanok, akiket egy rosszkor, rossz helyen elmondott anekdotáért három-öt évi szabadságvesztésre ítétek.

Nem hiába választottuk a kötet címéül *A vasfüggönyön innen* szókapcsolatot. Nagyrészt a kárpátaljai magyarság elzártságának köszönhető, hogy itt még fennmaradtak a falucsúfolók, melyekkel az egymás szomszédságában települések lakói jellemzik a másikat. Kifigurázva a szomszéd atyafiak negatív tulajdonságait, azok butaságát, tájékozatlanságát, úrhatnámosságát.

Amikor 1944 őszén a bevonuló szovjet katonák a magyar férfilakosság jelentős részét lágerbe hurcolták, kevesen gondolták, hogy ezzel még nem ért véget az itt élők kálváriája. Az édesapák alig jöttek haza a lágerből, a fiaik már mehettek sokszor a helyükre – a Donyec-medence szénbányáiba. Ugyancsak kényszermunkára. A *Kelet felé visz a vonat* című fejezet nekik állít emléket.

A könyvben olvasható többi, az elmúlt harminc esztendőben keletkezett írás szintén látélet: a legtöbbet szenvedett kárpát-medencei magyar nemzetrészt tagjainak a túlélésért, a megmaradásért vívott hősie küzdelmét mutatja be.

KÁRPÁTALJAI MAGYAR ANEKDOTAKINCS

Köztudott, hogy a huszadik század számunkra, kárpátaljai magyarok számára tele van tragikus fordulatokkal. Elegendő talán, ha csak az első világháborút, Trianont, a második világhéget, a málenkij robotot, Donbászt, vagy az erőszakos kolhozosítást említjük. Kárpátalja sorsfordító eseményeit immáron történészek, néprajzosok, szociológusok egyre bővülő lelkes csapata kutatja. Kézenfekvő, hogy számukra a levéltárakban fellelhető, és a témával kapcsolatos más helyeken található dokumentumok, az önéletírások, a mélyinterjúk alapján készített feljegyzések fontosak elsősorban. És nem a korszakhoz kapcsolódó anekdoták.

Melyek egy része továbbra is elevenen él a köztudatban, más részük viszont – a dolgok természete folytán – előbb-utóbb menthetetlenül a feledés homályába merül. Ezt elkerülendő, könyvünkben egy válogatást tárunk az olvasó elé olyan keserűes történetekből, melyek valamilyen módon jellemzik azt a kort, amelyben születtek, tükrözik a korabeli emberek viselkedését, világlátását. A politikai és közéleti anekdoták ugyanis nem csupán kellemes olvasmányt jelentenek, de egy valóságmetszetet mutatnak be egy adott korról, egy adott helyen.

ÉLJENEK A SZOVJET HŐSI HALOTTAK!

A téma kutatói közép-európai abszurdnak nevezik a régióban főleg a pártállami időkben született politikai anekdotákat. Tegyük hozzá: joggal. Ezek mindegyike megélt élményalapú történetet dolgoz fel. A mesélő leggyakrabban azért örökíti meg egy helyzetet, mert felismerte annak abszurditását. Az ilyen jellegű anekdota dramaturgiáját és poéniáját nem az írói lelemény biztosította, hanem maga a groteszk társadalmi valóság.

A háta mögött mindenki csak Harasónak hívta azt a jellemtelen frátert, aki a szovjetek bejövetele után nyomban a megszállók zsoldjába szegődött. Harasó, ez volt a szavajárása. Történt pedig a múlt század ötvenes éveinek elején, őt

bízták meg azzal, hogy május kilencedikén a náci Németország fölött aratott győzelem napján abban a beregvidéki nagyközségben, ahol élt, néhány társával megszervezze az ilyenkor szokásos felvonulást. A kolhozba bekényszerített, nincstelenné tett, kuláklisítával fenyegetett néppel nem volt nehéz a dolga, a légereket megjárt magyar férfiak és hozzátartozóik tisztában voltak vele, hogy nem érdemes az új hatalommal ujjat húzni.

Az ünnepség a szokásos forгатókönyv szerint zajlott. A községháza előtt összeütt pódiumon álltak a járási központból kiküldött elvtársak, előttük vonult el a falu népe néhány vörös zászlóval, a kommunista pártot, a nemzetközi internacionalizmust éltető transzparenszel. Harasó a tribün mellett állt, onnan kiabálta az ilyenkor szokásos jelszavakat: Éljen a béke őre, a nagy Szovjetunió! Éljen bölcs vezérünk, Sztalin elvtárs! Éljen a proletár internacionalizmus! Éljen a dicső vörös hadsereg!

Az elvonuló tömeg – különösen az élen haladó, Harasóhoz hasonló mihasznák – minden egyes alkalommal torkaszakadtából kiáltozta: Éljen!

Így tettek akkor is, amikor Harasó hirtelen ötlettől vezérelve kiadta a következő jelszót:

– Éljenek a szovjet hősi halottak!

Úgy, ahogy az akkori szocialista táboron belül szinte mindenütt, nálunk, Kárpátalján is – természetesen felsőbb nyomásra – beindult a békepap mozgalom. A megyei vallásügyi osztály külön utasításba adta, hogy mikor melyik járásban, s annak melyik településén szervezzenek ilyen jellegű akciót.

Az egyik tóháti település öreg református papja is megkapta püspökétől az üzenetet, hogy neki kell imádkozni a békéért.

A bizalmi emberek azonban hétfőn a pártközpontban már jelentették, hogy tiszteletesünk nem tett eleget a felkérésnek. Ezért a csinovnyikok nyomban számon kérték a püspököt. Aki várt egy hetet – hátha csak feledékenységről van szó –, ám a következő vasárnap után, amikor az istentiszteleten megint csak nem került szóba a békeharc dicső ügye, a püspök maga utazott el a helyszínre, és kérdőre vonta az öreg lelkészt. Aki a feddésre így fakadt ki:

– Amíg ezek az istentelen gazemberek itt vannak, akik állandóan csak a gyűlöletet szítják, milyen békéért imádkozzak?!

Kárpátalján az erőszakos kollektivizálás 1947 tavaszán indult el. A Munkács-
hoz közeli település jó módú gazdáját felszólították a szervezők, hogy a mező-
gazdasági felszerelés után a két fejős tehén közül is adja be az egyiket a közös-

be. Gazduram tisztában volt vele, hogy az ellenkezésnek semmi értelme, csupán ahhoz ragaszkodott, hogy a beszoigáltatásról írás készüljön. Amelyet ő maga állított össze és fogalmazott meg.

„A dokumentum igazolja, hogy Ráti János, 1948. május 15-én az alakuló közös gazdaság részére egy lábas jószágot adott át.” Hogy-hogy nem, abba a rubrikába, ahol az átvette szó és az aláírás szerepelt, a következő állt: „Egy marha”.

A nagybégányi kolhoz párttitkárának a fülébe jutott, hogy az öreg fogatos, János bácsi epés megjegyzéseket tesz a kialakulóban levő új

hatalomra, azok képviselőire. Amikor a párttitkár az egyik nap találkozott vele, kérdőre vonta az öregget, aki így mentegetőzött:

– Nincs nekem semmi bajom a szovjet rendszerrel. Csak ne a mi falunkban lenne...

KESERÉDES

Talán már harminc év is eltelt azóta, hogy Guszti bátyámmal, a nevetlenfalui kérekgyártóval készítettem interjút az akkor már eltűnő félben lévő mesterségről. A beszélgetésben éppen oda értünk, hogy mi az, ami leginkább megnehezíti a szakma továbbélését. Azt vártam, hogy az öreg majd a munkájához nélkülözhetetlen anyagok beszerzésének nehézségeiről, a modern szállítójárművek fokozatos térhódításáról, a fiataloknak a szakma iránti érdektelenségéről fog beszélni.

De nem.

– Tudod, fiam, mi itt a legnagyobb baj? – emelte rám szomorúan a szemét az idős mester. – Hát az, hogy 1944 őszén bejöttek az oroszok.

Már nem emlékszem, hogy a hosszú csend után miként folytatódott a beszélgetés, de azt a későbbiek során sokszor megtapasztaltam, hogy a gulágot megjárt nemzedék tagjai oly életre szóló élményeket szereztek az idegenben töltött három-négy év alatt, hogy a későbbi életük során a legváratlanabb helyzetekben is a lágerélet egy-egy mozzanata jutott az eszükbe.

Mint ahogy nagybátyám, egy külvárosi iskola mindenese, szinte soha el nem mulasztotta felemlegetni, valahányszor egy szelet eldobott kenyeret vett fel az iskolaudvaron kitóduló lurkók után: bezzeg az ő gyerekkorában már hajnalban sorba kellett állni a kenyérért, s legtöbbször a dél is elmúlt, mire hazajutott.

Az a fekete kenyér oly ragacos volt, hogy ha a falhoz vágta volna, biztosan odaragad, emlegette sokszor.

Mi, vásott lurkók, értetlenül néztünk egymásra, hisz melyik normális embernek jutna az eszébe, hogy a keservesen megszerzett kenyeret a falhoz vagdossa?

Málenkij robot, erőszakos kolhozosítás, a katonaköteles magyar fiataloknak a Donyec-medencei szénbányákba való elhurcolása, évtizedeken át tartó kettős vasfüggöny... Igaza lehetett az öreg kerékgyártónak, amikor minden bajért az oroszok bejövetelét okolta. Az elszenvedett ezernyi megaláztatásért és gyötrelmért mintegy önmagát kárpótolva szüleink nemzedéke megőrzött néhány keserűes történetet.

Egyesek szerint Beregszászon, mások szerint Técsőn történt meg az az eset, hogy hajnaltájt a cigányzenészek a munkából hazafelé tartva – talán kissé kápatosan – megálltak a város központjában álló Sztálin-szobor körül, s alig hallhatóan elkezdtek játszani: „Hazugság volt minden szavad...”

Pedig tudhatták, hogy ezért – az ötvenes évek elején tartunk – huszonöt év kényszermunka járt.

Beregszász első polgármestere – nevét jótékony homály fedi – kissé (vagy nagyon is) selypített. Amikor május elsején, november hetedikén vonult a tömeg, ő a pódiumról a proletariátus dicső vezérét éltetve torkaszakadtából ezt ordította:

– Éljen a naftalin! Éljen a naftalin!

Nincs tudomásunk arról, hogy valaki a tömegből vette volna a bátorságot ahhoz, hogy harsányan felnyerítsen. Mert hogy jön össze a ruhák közé helyezett, a molyok irtására szolgáló faggyúszerű vegyszeres tabletta és a retteggett hóhér neve?!

A davaj csaszi (ide az órádat!) sztori számos változatban élt évtizedeken át. De gondolom, ez egy közép-európai vándormotívum. Arról a Nagyszőlősen megtörtént esetről viszont kevesebben tudnak, hogy a magyar szomszédnál vendégeskedő orosz katonatiszt a vacsora végén a terített asztaltól felkelve ezt mondta a feleségének:

– Holnap ilyen töltött káposztát készíts nekem!

Másnap hazatérve a fiatal feleség egy tál rizses hús fölé görnyedve kisírt szemmel fogadta... Éppen az egyik káposzta szélét varrta be tűvel, cérnával.

Számomra mégis csak a legelgondolkodtatóbb a nagydobronyi párttitkár esete, aki már valamelyest beszélt magyarul.

Meghívta a kolhoz vezetőit egy esteli italozásra. A feltálatl néhány zsíros kenyér hamar elfogyott, ám vodka még maradt bőven. A házigazda röstelkedve emelte fel a félig tele flaskát.

Iszunk van, de eszünk nincs.

Néha úgy érzem, most is itt tartunk.

KÍVÜL BÜSZKE, BELÜL ÜRES

Mező Berti bátyánk már hatvan is elmúlt, amikor a falujában az új hatalom által felkarolt néhány izgága semmirekellő egyén hozzáfogott a kolhoz megszervezéséhez. 1947 tavaszán az emberek még csak éppen hogy kezdtek hazaszállingózni a lágerekből, nem volt tehát semmiféle ellenállás. Hogyan

is lehetett volna? Kárpátalján a magyar és a német férfiak elhurcolásával a kommunisták által irányított rendszer hamar kimutatta a foga fehérjét. Meg akkoriban az a szóbeszéd járta, hogy ahol megalakul a közös gazdaság, onnan a vezetőség kérvényezheti a távolban sínylődők mihamarabbi visszatérését.

Az egyik márciusi délután aztán két kolhozagitátor felkereste az öreget. Természetesen tudták, nem lehet máshol, csak az alig negyed holdnyi szőlőjében. Hét határban nem lehetett ennek az ültetvénynek párját találni, ott mindig olyan rend uralkodott, mint a férjhez készülő lányok lakta ház tisztasobájában.

– Hát, tudja, Berti bátyám, hogy nálunk is megalakult a kolhoz – kezdte az egyik jövevény.

– Hallottam – támaszkodott mindkét keze fejével a hatalmas hegyi kapára az öreg.

– Ezután minden termés a közöst illeti meg – tette hozzá óvatosan a másik, mert látta, hogy a gazda súlyos két keze megremegett a szerszámon.

– A Pista sógor tegnapelőtt mondta, hogy a szántót már elvették. Legyen a termése is a tiétek.

– De a szőlő...

– Mi van a szőlővel? – kérdezte halkán az öreg, de érezni lehetett a hangján, hogy mennyire háborog a lelke.

– Ősszel a szőlőből is le kell adni a százalékot – hadarta az imént megszólaló. – A vezetőség úgy határozott, hogy a termés nyolcvan százaléka a közöst illeti meg.

– Jól van – bólintott a gazda, hangja most már sokkal nyugodtabb volt. – Ha a Jóisten is úgy akarja, meglesz ősszel a nyolcvan százalék. Ám azt mondjátok meg mindenkinek, hogy a szőlőbe a lábát továbbra sem teheti be senki.

Régen baráti borozgatások alkalmával néha felelevenítettük ezt a történetet, s eszembe jut most is, amikor megpróbálok napszámost fogadni a sarki kocsmában ücsörgő léhűtők közül. Haj, Berti bátyám, hová tepedül így a világ!

A kapitalista Nyugaton azt vallják, hogy a felnőtt népességnek legalább a húsz százaléka nem alkalmas arra, hogy nap mint nap tisztességesen elvégezze a rá bízott feladatot. A gyárosok ott tudják, hogy ezeket az embereket a munkahelyek közelébe se szabad engedni, mert csak demoralizálnák a légkört. Ezt már egykori tanítónőm mondta a nyolcvanas évek elején, akkor, amikor Brezsnyev főtítkárr halála után egy időre a keménykezű Andropov állt a kormányrúdhöz. Első intézkedéseinek egyike az volt, hogy a városokban

a nyilvános helyeken rendőrök által szervezett razziákon ellenőriztette, ki tartózkodik igazolatlanul távol a munkahelyétől. Lett is nagy felháborodás!

Kétoldali munkaundora van, mondtuk akkoriban nevetve arra a társunkra, akiről messziről látszott, pokolba kívánja az éppen rábízott feladatot.

Furcsa, villan az agyamba a gondolat. A mi kis falunkban nem volt szükség sztahanovistákra, élmunkásokra, mégis, a többség tette a dolgát becsülettel. Sőt, még olyanok is, akikről a szigorú paraszti társadalom sem várta volna el. Merthogy... A szomszédban lakó Bálint bácsinak a cséplőgép még fiatal korában leszakította a bal karját,

a könyökéig csak egy csonk maradt meg. Mégis ügyesen kapált, kaszált így, félig nyomorékon. A falu másik végében lakó Nagy Andrásnak mindkét lába lefagyott a Don-kanyarnál. A csodával határos módon menekült meg, miután levágták a lábát, s nagy nehezen felgyógyult, egy negyed asztallap nagyságú faszervezeten közlekedett, amely alá barátai négy csapágyat szereltek. És mégis, az egyik tavasszal saját szememmel láttam, hogy a láb nélküli ember egymaga megpakolt egy nagy szekeret trágyával.

És ismét csak a szőlő. A szomszéd faluban lakó Bandi bácsinak szintén nincs meg egyik lába sem, mégis kapál a szőleijében. A sor széléig a kerekesszéken jut el, onnan átül az oda készített hokedlire, s amikor az egyik tőkét megkapálta, a szerszámot beleakasztja a következőbe, s így húzza magát tovább. Emberfeletti akarattal.

Manyi néni ma is él. Teljesen vak, ám a kiskert gyomlálását mégsem bízta senkire. Azt mondják, olyan finom az ujjának a tapintása, hogy valamennyi vetemény levelét meg tudja különböztetni a másiktól. A kertnek csodájára jár a falu.

Amikor ezt a történetet egy társaságban elmeséltem, valaki beszámolt arról az autószerelőről, akinek szintén hiányzik mindkét lába, ennek ellenére dolgozik. Összeeszkábált egy olyan széket, amelyiknek a magasságát ő maga állítja, így könnyen hozzáfér a javításra hozott gépkocsi motorjához.

Szóval, holnap kötni kell a szöveget. Napszámost nem találtam. Nagy levegőt veszek, s a vekkert beállítom hajnali négy órára.

A következő történet, bármily meglepő, ugyanebben a faluban, Nagybéányban esett meg, csak bő tíz évvel később. Az orosz nemzetiségű párttitkár és a kolhoz főagronómusa – ez utóbbi történetesen Berti bátyánk közeli rokona volt, és köztudottan ő sem számított a szovjet rendszer hívének – aratás előtt kikocsizott határszemplét tartani. A főagronómus jól tudta, hogy a májusi csapadékhiány miatt nem sok jóra lehet számítani, ám az ország belsejéből ide települt párttitkár feltett szándéka volt, hogy a másnapi brigádgyűlésen a kombájnosok előtt lelkesítő beszédet tartson. Lélekben már bizonyára erre a szónoklatra hangolódott, mert a mező közepén megállította a bricskát, és leszállva a járműről, mindkét kezével elkezdte simogatni az út szélén lengedező kalászosokat.

– Nézze, Nyikolaj Bertalanovics – szólt a párttitkár. – Ezek a kalászosok olyan büszkén tartják a fejüket, mint a mi országunk élcsapatának tagjai, a kommunisták.

– De belül bizony olyan üresek is – jegyezte meg halkán, csak úgy magának a főagronómus.

A LEGÖREGEBB KOLHOZISTA

Garanyi József festő, Beregszász emblematikus figurája igen korán, még a múlt század hatvanas éveinek a közepén tagja lett a Szovjetunió Képzőművészeti Szövetségének. Ám a tagfelvétel nem zajlott teljesen simán. Bár munkáit művészerkekben jól ismerték, akkoriban az volt a szokás, hogy külön a szövetségbe való belépés apropóján két képet kellett festeni. Az elsővel nem is volt semmi baj, hisz az egy mindenki által ismert, többször kitüntetett munkahőst ábrázolt, ám a másik portréval gondok akadtak. Hisz Garanyi József egy öreg csavargót festett meg. Szerencsére, amikor a képnek a bizottság előtt nevet kellett adni, a művészt nem hagyta el lélekjelenléte, és a portréhoz a következő magyarázatot fűzte:

– Ő Pista bácsi, a legöregebb kolhozista.

Ma már szinte hihetetlenül hangzik, hogy a múlt század ötvenes éveitől kezdve szinte valamennyi kárpátaljai ifjú legény és felnőtt férfi drukkolt valamelyik magyarországi futballcsapatnak. Vasárnap délutánonként a rádió körkapcsolásos műsorban közvetítette az aktuális fordulót, s akiknek már volt akkoriban, azok természetesen a televízióban is láthatták játszani kedvenc csapatukat. A legnagyobb szurkolótábora a Fradinak és a Vasasnak volt, ám igen sokan drukkoltak a Dózsának, a Honvédnek és az MTK-nak is. Történetünk idején a kaszonyi iskola hatodik osztályos tanulóinak éppen Pavlo Ticsina ismert ukrán költő *A traktoroslány dala* című versét kellett felmondaniuk. Kovács Ferenc barátunkat szólította elsőként a tanító, aki itt-ott megakadva, olykor az osztálytársak súgására várva végül is szerencsésen elért az utolsó versszakhoz. Amelyben a költő arról ír lelkendezve, hogy a falvakban létrehozott GTA-k (gép- és traktorállomások) mekkora segítséget nyújtanak a földműveseknek. A vers szerint tehát a vontatók sebesen sűrögnek-forognak a gépállomás bejáratánál. Kovács Ferenc barátunk – bizonyára a vasárnapi meccs élményeinek hatására – így hadarta el a Ticsina-vers utolsó sorait: (a traktorok) „mint a szélvész száguldanak az MTK kapuján”.

Ma már kevesen emlékeznek rá, hogy amikor a szovjet hadsereg 1944 őszén elfoglalta Kárpátalját, a birodalom irányítói – amellet, hogy nyomban hoz-

záláttak vidékünk bekebelezéséhez – létrehoztak vidékünkön egy olyan ideiglenes államalakulatot, amelynek hivatalnokai készségesen végrehajtották a Moszkvából jövő utasításokat. Ez időben történt Ungváron, hogy egy derék cipésmester a kocsmában hangosan kifakadt, és hosszasan bírálta a jegyrendszerben rejlő fonákságokat. Természetesen még az éjszaka érte jöttek, és másnap már az államvédelmi hatóság egyik kihallgató-szobájában faggatták a nyomozók.

– Maga bírálni mert bennünket! – förmedt rá cipésmesterünkre az egyik államvédelmis.

Jámbor iparosunk már rég megbánta tettét, és próbálta menteni a menthetőt.

– Tegnap este félreértettek engem. Mert én nem a mostani hatóságok ténykedését bíráltam, hanem egy másikat.

– Miféle másikat?

A cipésmester teljesen összezavarodott és a következőket nyögte ki:

– Hát azét, amelyik ez után következik... Ha ugye ismét visszajönnek a csehek...

A jelenlévők teljesen ledöbbsentek ennek az arcátlan kijelentésnek a hallatán. Nem tudni miért, nem kreáltak politikai ügyet az esetből, cipésmesterünk egy alapos veréssel megúszta a dolgot. Mert később hasonló vétkekért sokakat huszonöt évi börtönbüntetésre ítélték.

HÁT A MÁSIK BITANGGAL MI LESZ?

A kárpátaljai anekdoták visszatérő alakja a cseh finánc. S ez nem véletlen. Mivel a dohánytermékek és a bor értékesítését a cseh érában szigorúan szabályozták, az adóellenőrök gyakori vendégek voltak a parasztportákon. Az állami monopólium értelmében a megtermelt szüzdohányt még az ősz elején le kellett adni a fermentálóba, borból pedig november 1-ig, csak kétszáz litert tarthatott meg a gazda. Úgymond a saját szükségletére. Október közepén, a szüret kezdetén kereste fel hősünket, a nagybégányi Tompa Sámuel a cseh finánc. Finoman arról érdeklődött, hogy mit tervez a gazda az idei termékkel. A helybeliek emlékezete szerint valahogy így zajlott le közöttük a beszélgetés:

A gazda a választát emígyen kezdte:

– Ha jó lesz a szőlő ára, akkor az egész mennyiséget eladom.

– S ha nem?

– Akkor mindet kipréselem és bort készítek belőle.

– No és mi lesz a borral? – csillant fel a finánc szeme.

- Ha kedvezően alakul a bor ára, akkor eladom.
- Ellenkező esetben?
- Ha olcsó lesz a bor, akkor mindet megiszom a barátaimmal.

Nagymuzsalyban a múlt század hatvanas éveinek elején a szovhoz vezetősége úgy határozott, hogy kivágják azokat a gyönyörű cseresznyefákat, amelyeket még a háború előtt ültettek az itteni gazdák. A fák többsége ekkorra terebélyesedett ki, ontotta a termést, ám a cseresznye leszedését a közös gazdaságban nem tudták igazából megszervezni. Inkább csak fejtörést okozott a vezetőségnek, és nem hozott semmi jövedelmet. Az egyik kora tavaszi napon aztán a hatalmas bulldózer a szőlőtáblákat szegélyező utolsó cseresznyefát is kitúrta.

– Vége az utolsó fasiszta cseresznyefának is – nyugtázta elégedetten a fejleményeket a szovhoz főagronómusa.

Gyakran emlegetjük, hogy a kárpátaljai magyarokat kettős vasfüggönnyel zárták el a külvilágtól. Természetesen a velünk együtt élő más nemzetek fiainak is ez jutott osztályrészül, de nekünk ez jobban fájt, már csak azért is, mert a rokonok egy része a határ túl oldalán élt. A múlt század hetvenes éveiben valamelyest lazítottak az addig végtelenül szigorú szabályokon, elvben az egyszerű szovjet állampolgár, ha különböző dokumentumokkal (például keresztlevéllal) bizonyítani tudta a közeli rokonság meglétét, kétevente külföldre látogathatott. A dolog persze nem ment egészen simán akkor sem, hisz például a kérvény beadását célszerű volt egy jól felkészült ügyvédre bízni. A dokumentumhoz csatolni kellett a jellemrajzot is, ezt a munkahelyen illetékes párttitkár adta ki. A háztartásbelikét viszont a körzeti megbízott. Történünk egyik főszerelője éppen ő. Egy idő után, amikor már panasszal is lehetett élni az illetékes hatóságnál, az egyik háziasszony, Sárka néninek nevezték, a meghallgatáson elmondta, hogy az ő jellemrajzát – ami gyakorlatilag egy néhány soros standard szöveg volt, ahová csak az illető személyi adatait kellett beírni, meg azt, hogy ideológiailag érett stb. – a körzeti megbízott nem írta alá.

– Mégpedig azért, mert sem május elsején, sem november hetedikén nem tűzte ki a házára a vörös zászlót – magyarázta nyugodt hangon a körzeti megbízott.

– Ez nem igaz – mondta felháborodottan Sárka nénénk. – A zászló mind a két alkalommal ki volt téve.

– Én jól emlékszem mindenre. Talán még zászlóvég sincs – fortyant fel a milicista.

– Szemen szedett hazugság – ezt már könnyek között fuldokolva ordította az asszony. – Holnap reggel behozom a zászlót.

Az irodából kilépő nő a legjobb barátnőjéhez rohant, pontosabban annak munkahelyére. Onnan elvették a legjobb állapotban lévő vörös zászlót, azt Sárika nénénk szépen kimosta, kivasalta, s másnap boldogan terítette ki a hatósági megbízott előtt. Így kapott végül is útlevelet.

A gondok Técsőn már a kezdetek kezdetén jelentkeztek, mivel hamar kiderült, hogy a város központjában felállított két szobor – az egyik természetesen Lenint, a másik Sztálint ábrázolta – közül nem a proletariátus dicső vezéréé, hanem a generalisszimuszé, az egykori postarablóé sikeredett nagyobbra. Az 1953-as esztendő, tehát Sztálin halála után mindenképpen aktuálissá vált a kérdés orvoslása. A városházán döntés is született Dzsugasvili szobrának eltávolításáról.

Bizony még az akcióra kivezényelt tíz-tizenkét munkás is jól megizzadt, mire kötelek, csörlők segítségével a szobrot sikerült sértetlenül rárakni egy nagy teherautó platójára. Történt pedig, hogy Józsi, akit kézműves társai közül sokan együgyű léleknek tartottak – más dolga nem lévén – ezen a délelőttön mindvégig ott téblábolt a szobrot eltávolító munkások között, ahol kellett, segített, például húzni a kötelet.

A Sztálin szobor tehát a teherautó platóján, és a brigád tagjai dolguk végeztével már a szerszámjukat szedték össze, és már szálltak fel a teherautóra, amikor a kissé csalódott Józsi az ott maradó szoborra mutatva megkérdezte:

– Hát a másik bitanggal mi lesz?

SZEGÉNY GAZDAGOK, GAZDAG SZEGÉNYEK

Nem véletlen, hogy Sztálin alakja, akit lágerballadáinkban legtöbbször „gaz hóhéreként” emlegetnek, gyakran feltűnik a szovjet korszakban született anekdotákban. Érdekes módon az alábbi történetek helyszíne nem Kárpátalja, hanem Magyarország (ne feledjük, szüleink, nagyszüleink közül, miután a háború végén a határt lezárták, keveseknek adatott meg, hogy személyes élményeket szerezzenek a „szocializmus építő magyar nép” életéről.

Történt pedig, hogy az egyik falusi bácsikának a közeli kisvárosban akadt dolga. Ökrös szekérével megállt a tanácsháza előtt, és hosszasan bámulta az annak ablakába kirakott Sztálinról készült életnagyságú festményt.

– Ki ez a derék bajszos magyar ember? – kérdezte az öreg a járókelőktől.

– Hát az, aki a németeket kikergette Magyarországról – válaszolt nemskára egyikük.

– Az már igen! – így a bácsika. – Nem sok vagyonom van, de biz’ én a két ökrömet szívesen odaadnám, ha az oroszokat is kikergetné!

Az egyik, Beregszász vonzaskörzetéhez tartozó faluban a sok-sok lágerrel, Szibériával való fenyegetés megtette a hatását: a település legmódosabb gazdáit is sikerült bekényszeríteni a kolhozba. Ami ugye azzal járt, hogy az igavonó jószágot, az ekét, a cséplőgépet és egyéb gazdasági felszerelést is be kellett adni a közösbe.

A mindent eldöntő gyűlésről hazatérve így számolt be az egyik dolgozni nem túlságosan szerető, ezért nem is gyarapodó, de végtelenül irigy ember a szomszédja kálváriájáról.

– Elvették Szarkáéktól az ökröt, a lovat, a szekeret... Most már ők is ugyanolyan szegények, mint mi.

Az asszonyosság, akinek talán az uránál is irigyebb természete volt, így tromfolt rá:

– Nem jól mondod, most már mi is ugyanolyan gazdagok vagyunk, mint Szarkáék.

Téved, aki azt hiszi, hogy manapság nem születnek anekdoták. Az alábbi eset akkor történt meg, amikor Jusczenko ukrán elnök meghívására Sólyom László köztársasági elnök Kárpátaljára látogatott, s együtt felkeresték a tiszaújlaki középiskolát. A magas rangú vendégek közel egy órán át ismerkedtek az intézmény életével, aztán Jusczenko autókaravánja gyorsan elviharzott a következő helyszínre, mikor kicsit később Sólyom László kilépett az iskola kapuján, meglepődve vette észre, hogy az utcán óriási tömeg várja.

Az emberek mosolyogtak, a kezüket nyújtották a köztársasági elnök felé, akit talán ha egy-két biztonsági őr kísért. Sólyom László kezét rázott a hozzá közel álló helybeliekkel, a maga módján, félszen mosolygott. Sokáig senki nem szólt egy szót sem. Aztán a tömegből valaki elkiáltotta magát:

– Árpi bácsi, drága Árpi bácsi!

Perceken át több százan skandálták ugyanezt.

VELED KELÜNK, VELED FEKSZÜNK...

Az anekdotagyűjtést tekintve Técső és vidéke a leggazdagabbak közé tartozik. A kisváros közelében magasodó Nereszen-hegy két ilyen történetnek is a középpontjában áll.

Köztudott, hogy Hollósy Simon festőművész a nagybányai festőiskola európai híré megalapítója a múlt század elején Técsőre vonult vissza. A neves művész ekkorra teljesen elszegényedett, s napi megélhetési gondokkal küszködött. Mindezt jól jelzi az alábbi eset is.

A tizenéves suhanc, nevezzük Péternek, ahogy minden áldott nap, ezen a reggelen is meghozta a kontós tejet. Miközben Hollósy uram a kannából azt egy kis fazékba átöntötte, a legény a következőket mondta:

– Nagyapám azt üzeni, hogy nem hitelez tovább magának. Tessék mihamarabb a múlt hónapi tej árát is kifizetni.

Az öreg művész tehetetlenül széttárta a karját, jelezvén, hogy fizetne ő örömmel – de csak ennyit mondott:

– Mondd meg nagyapádnak, hogy nincs pénzem. Ám most készült el az a festmény, amelyet a Nereszen-hegyről készítettem. Azt szívesen odaadom az adósság fejében.

Kisvártatva megérkezett a legény a nagyapa válaszával.

– Nagyapó azt mondta, hogy nem kell a kép, tessék az öt koronát megadni. Amúgy pedig ha a nagyapám látni akarja a Nereszent, kiáll a küszöbre, s onnan naphosszat elnézegetheti. Még hozzá ingyen.

A trianoni békediktátummal a técsőiek nagy bánatára a Nereszen bizony a román oldalra került. Néhány év elteltével megszületett a mondás, amely kifejezte a técsőiek szomorúságát: veled kelünk, veled fekszünk, de meg nem hághatunk sohasem.

Egy muzsalyi embernek volt három fia. Amikor az öreg úgy érezte, hogy a halálán van, odahívta őket az ágyához.

Fiaim, eddig megtartottam a titkot, de most elárulom nektek, hogy az a kincs, amit rátok hagyok, ott van elásva a szőlőben.

Tavasszal, még alig kezdett fakadni a szőlő, a jobb létre szenderült gazdát a fiai eltemették. S buzgón hozzáláttak a kincs felkutatásához. Hogy az első menetben nem találtak semmit, azon nem is csodálkoztak. Ez arra ösztönözte őket, hogy még alaposabban felássák az ültetvényt. De a kincs akkor sem kerül elő. Nyár vége felé aztán újra nekifeszültek az ásónyélnak. A kincs ezúttal sem akart előkerülni. Hanem ősszel olyan szép termést takarítottak be, hogy annak csodájára járt a környék. A fiúk ekkor értették meg, hogy milyen kincsre gondolt az apjuk.

– Én csak azt szeretném – emeli fel poharát a gazda –, hogy az unokám ugyanitt mesélje el ezt a történetet az ő unokájának.

Ma már senki sem vitatja, hogy az emberiség történetében mérőöldkönek számít 1961. április 12-e, amikor Jurij Gagarin szovjet űrhajós a Voszhoz nevű űrhajóval megkerülte a Földet. E kétségkívül jeles esemény az egyszerű szovjet emberek számára nem hozott semmi változást, az alapvető élelmiszerekért az üzletek előtt továbbra is sorba kellett állni. Ekkor született a mondás: *Gagarin a Holdba, nincs kenyér a boltba.*

A régi öregek szentül hitték, hogy amikor meg kellett határozni egy átlagos szovjet ember havi jövedelmét, Sztálin a Kremlbe hívatta a legnevesebb szovjet közgazdászokat, hogy azok pontosan számítsák ki, mennyi pénz szükséges ahhoz, hogy egy család nagyon szerényen megéljen. Kiderült, hogy ahhoz bizony legalább havonta hetvenöt-nyolcvan rubelre van szükség. A generalisszimusz sátáni ötlettől vezérelve ekkor döntött az ötvenöt-hatvan rubeles átlagfizetés mellett, hisz így minden szovjet dolgozó lopni kényszerül majd, hogy eltartsa a családját. Tehát a tolvajlás bűne bárkire, bármikor rábizonyítható. Ennek lett aztán az a következménye, hogy faluhelyen hamarosan megszületett a mondás:

– Kolhozból lopni nem szégyen.

Imre bácsit, a mezőőrt igazán derék, becsületes embernek ismerte mindenki. Amikor érett a kukorica, bizony még éjszaka is kint hált a tábla szélén álló vastagabb karókból, szalmából összetákolt csőszkunyhóban. Hiába volt minden igyekezete, az éjszaka folyamán a tengeri egy részének így is lába kélt. Az egyik reggel aztán a kolhozelnök, látva, hogy a hívatlan éjszakai látogatók mennyire megdézsmálták a termést, a következőképpen fakadt ki:

– Imre bátyám! Hát voltaképpen maga mit őriz?

Az öreg a kérdésre restelkedve a következőt válaszolta:

– Elnök elvtárs, én mindig csak azt őrzöm, amit ezek itt hagytak.

A kolhozidőkből származik a következő történet is. A beregi Tiszahát egyik falujában két jó cimbora elhatározta, hogy ellop egy szekér szénát. A szénagyűjtés és a behajtás nagy hajrájában csak nem veszik észre, hogy eltűnt egy szekér szálas takarmány. Mint minden zseniális terv, ez is egy igen egyszerű ötletre épült. Az egyik cimbora még reggel nyitva hagyta a portáján a kaput, hogyha majd az ökörszekérrel a kaszálóról a szérű felé tartanak, a derék igavonók a rakománnyal szépen felsétálnak az ismerős udvarra.

Minden a terv szerint történt, ám amikor a két jó barát hozzá látott a széna lepakolásához, a szomszéd átszólt a kerítésen.

– Ha nem vizitek rögtön a kolhozszérűre a szénát, jelentem a dolgot az elnöknek.

A két cimborája jól ismerte a szomszédot, az ritkán szokott viccelni, így nem tehettek mást, visszapakolták a szénát, és elindították a kapu felé az ökröket.

Bricskáján ekkor ért oda a kolhozelnök, aki nyomban felfogta, hogy mi történt. Ám nem akart nagy feneket keríteni a dolognak, így ráförmedt a két cimborára.

– Mi a fene van magukkal? Mit csinálnak?

– Elnök elvtárs – magyarázta kétségbeesetten az egyik koma. – A kaput reggel nyitva felejtettem, az ökrök meg hazaérve felszaladtak az udvarra.

A faluban még most is él a mondás: *felszaladt, mint Veres Béni ökrei az udvarra*. Pedig aki életében látott ökörfogatot, az tudja, hogy e jámbor igavonók igencsak komótosan, megfontoltan lépkednek.

A KOLHOZELNÖK A POKOLBAN IS KOLHOZELNÖK

A múlt század hetvenes éveinek közepén az ugoc sai Tiszahát egyik leggazdagabb kolhozában zárszámadó gyűlést tartanak. Az elnök meglelégedéssel számolt be róla, hogy több millió rubel van a kollektíva bankszámláján, éppen ezért a gazdaság fejlesztése mellett arra is lehetőség nyílik, hogy a környező falvakban jelentős szociális fejlesztéseket hajtsanak végre: jövőre felújítanak három óvodát, felcserközpontot, stadiont építenek stb. Következétesen megvalósítjuk azt a szocialista elvet, hogy mindenkitől képessége szerint és mindenkinek szükséglete szerint, emlékeztet rá a gazdaság vezetője. A teremben taps és éljenzés hallatszik. Az elnök szerint talán a kellerénél hangosabb is. Valószínűleg ezért fejezi be a következőképpen a gondolatsort: de azért sohasem feledjük, hogy a kolhozelnök, az minden körülmények között kolhozelnök, a borjúgondozó meg borjúgondozó marad.

Ki gondolná, hogy egy út menti közlekedési tábla esetenként komoly problémát jelent, netán képes lenne politikai állásfoglalás kinyilvánítására is. De lássuk a konkrét példát. 1988-ban a prágai tavasz leverésére bevonuló szovjet csapatok tisztjei a csehszlovák főváros felé vezető úton megdöbbenve tapasztalták, hogy egyes helybeliek érkeztek olyan táblákat kitenni, melyen a szovjet katonai beavatkozással kapcsolatos nemtetszésüknek adtak hangot. Méghozzá igen tömören és lényegre törően. Az út mentén kirakott táblákon ugyanis ez állt: Pozor! Ami oroszul annyit tesz, hogy: szégyen! Ezt olvasták a páncélo-

zott harci járművek, harckocsik kémlelőnyílásán keresztül, illetve a teherautók ponyvái alól kikandikáló kiskatonák. Gyorsan szembesülve azzal a ténnyel, hogy – bármit is állítsanak a politikai tiszték – őket bizony itt nem szívesen látják. A központi katonai vezetés gyorsan döntött a több ezer, egyébként nem alkalmilag elkészített, hanem szabályosnak tűnő tábla eltávolításáról. Az erre a feladatra kijelölt csapat mindaddig folytatta a munkát, míg egyetlen ilyen tábla is látható volt az utak mentén. A központban ezt a parancsot nem vonták vissza annak ellenére, hogy hamar kiderült: a pozor szó szlovákul nem azt jelenti, hogy szégyen, hanem azt, hogy figyelem, illetve vigyázat.

Léteznek persze korunk viszonyaira jól rávilágító anekdoták is. Ilyen ez a következő. Roland, a fiatal egyetemista átjött a szomszédból, hogy segítsen nagybátyja ócska Zsiguliját megjavítani. Miközben a legény szakavatottan a karburátort szedi szét, az idősebb rokonnak eszébe jutnak egyetemi évei.

– Te, Roli, velünk járt egy Vorobcsuk nevezetű fiú, aki a saját autójával járt az órákra. Vorobcsuknak csak egy ócska Zaporozsece volt – amit természetesen maga javított –, de mi így is nagyon irigyeltük érte. Azt szeretném tudni, nálatok divat-e mostanság az ilyesmi?

– Hát hogyne – hangzik a válasz. – Ruszlán most kapott édesapjától egy vadiúj tűzpiros Chevrolet-ét.

- Az már döfi. És szabad tudni, mi az apja? Netán gyárigazgató?
- Nem.
- Jól menő vállalkozó?
- Az sem.
- Biztos valami megyei nagyfőnök.
- Á, dehogy.
- Hát akkor mi a jó franc?
- Roli kezében egy pillanatra megáll a kulcs, aztán lassan elgondolkodva húzza tovább a csavarokat, s csendesen csak annyit válaszol:
- Cigaretta.

SZTÁLIN KEDVENC BORA

Nem véletlen, hogy Kárpátalján a szovjet érából fennmaradt anekdoták főszereplői párttitkárok, kolhozelnökök. Hisz jól tudta akkoriban mindenki, valóban ők az élet-halál urai. A kolhozalapítás első éveiben különösen így volt ez: bizony nemegyszer előfordult, hogy két-három zsák búza eltulajdonításáért a delikvens néhány év letöltendő börtönbüntetést kapott.

Történt pedig az ötvenes évek végén, hogy a pártbizottság soron következő ülésén az egyik beregvidéki kolhozelnököt keményen megdorgálták, mivel a kukorica vetése nem a megfelelő ütemben haladt. A gyűlést követően az elnök bricskájával a városból egyenesen a kukoricaföldre hajtatott, s megállította a lövontatású kukoricavetőgéppel dolgozó munkásokat.

– Mi ez? – kérdezte baljós hanglejtéssel a csoport vezetőjét, miközben kezével a masinára mutatott.

– Amint látja, elnök elvtárs, ez egy vetőgép – válaszolt megszeppenve a kérdező.

– Azt kérdeztem, hogy mi ez? – emelte még feljebb a hangját az elnök, s közben egy másik kolhozista arcába nézett.

– Hááát, vetőgép.

– Tudjátok meg, hogy ez nem vetőgép – ordított torkaszakadtából az elnök –, hanem repülőgép, és ajánlom nektek, hogy olyan gyorsan is haladjatok vele!

A másik, az ezzel szomszédos gazdaság elnökét ugyan nem sokszor hallották ordítózni, ám azt ő sem tűrte, hogy valaki ellent mondjon neki. Az egyik este a munkaidő végén, miközben az otthona elé megérkezve kiszállt a Pobedából, odavetette a sofőrnek:

- Aztán te Feri, úgy készülj, hogy holnap Ungvárra megyünk!
- De hát elnök elvtárs, látja, hogy a kocsin nem működik a hátsó sebesség!
- Nem is úgy gondoltam, hogy rükvercben megyünk Ungvárra! – válaszolt szenvtelen hangon az elnök, miközben bezárta maga mögött a kisajtót.

Továbbra is a kolhozidőknél maradva.

Az újdonsült újságíró az egyik élenjáró fejőnő nevében cikket ír. Eddig lendületesen rózta a sorokat, ám most mintha valami miatt megakadt volna. Felnéz a papírából, s óvatosan megkérdi a szomszéd asztalnál ülő idősebb kollégát:

– Gyuri bácsi, épp ott tartok, hogy Majlát Terézia, tudja, az Út a kommunizmusba Kolhoz élenjáró fejőnője arról számol be, hogy ő igyekszik mindig magas karotintartalmú lucernaszénát adni a rábízott teheneknek. Ezt többször is elmondta nekem ott jártamkor –, no nem a fejőnő, hanem a kolhoz zootechnikusa. De tudja, most belém ütött, hogy a csupán hét osztályt végzett Majlát Terézia lehet, hogy nem is tudja, mi az a karotin.

A rovatvezető gyorsíró füzetéből felnézett, homlokára tolva a szemüvegét, halkán csak ennyit mondott:

- Kovács fiam, egy életre jegyezd meg: egy szovjet fejőnő mindent tud!

Ittjártakor az egyik magyarországi vendég nagyon elcsodálkozott, amikor a helyi beregvidéki gazdaság vezetői Szaperávi borral kínálták.

- Hogy került ez a grúz szőlőfajta Kárpátaljára? – kérdezte.

A kolhoz fiatalabb irányítói csak a vállukat vonogatták, ők bizony nem tudják. Végül előkerült a már nyugdíjas korú növényvédelmi agronómus. A társaságnak ő mesélte el, hogy még az ötvenes évek elején jött a pártközpontból az az utasítás, hogy ebből a szőlőfajtából feltétlenül telepíteni kell. Hogy miért is? Azért, mert belőle készül Sztálin elvtárs kedvenc bora. S ne adj Isten, ha véletlenül a pártvezér erre járna, legyen mivel megkínálni.

CSAKHOGY MEGJÖTTETEK, DRÁGA SZOVJET TESTVÉREIM!

Az olvasó mostanra már bizonyára nem csodálkozik azon, hogy a történetek egy része akkor játszódik, amikor a vörös hadsereg elfoglalta vidékünket. Visszatérő téma – úgy is mondhatnánk, hogy vándormotívum –, hogy az orosz katona nem elégszik meg azzal, hogy erőszakkal elveszi az egyik helyi lakos óráját, a korabeli elmondások szerint közülük egyeseknek már nyolc-tíz

karóra is ott díszlett a karján. Olyan esetről is tudunk, hogy a szovjet kiskatonák közül az egyik arra próbálta kényszeríteni a helyi órás mestert, hogy az ébresztőórából neki csináljon két-három karórát.

A visszaemlékezők szerint a szovjet tisztek előszeretettel rámosták ki a polgári lakások szekrényeit. Aztán a város zenészei hüledeztek, mivel azt látták, hogy a tisztek és a tisztfeleségek számára rendezett zártkörű bálon az utóbbiak egy része díszes hálóingben jelent meg.

Az alábbi nevesített történet Feketeardóban esett meg 1944 őszén, a szovjet csapatok bevonulásakor. A fáma szerint Tóth Lajos bátyánk, aki még az első világháború idején orosz fogságba esett, és így néhány éven át Ivánék vendégszereteté volt kénytelen élvezni – ahol mellesleg nagyon emberségesen bántak vele –, nagyon várta már az orosz katonák érkezését. Hiába mondták neki a szomszédai, hogy öreg, bölcsőbb volna a ház egyik sötét szobájában meghúzódni, míg az oroszok elfoglalják a települést. Az öreg hajthatatlan maradt, s büszkén mondogatta:

– Nekem az orosz katonák a legjobb barátaim.

Ezt bizonyítandó felvette a legszebb ruháját, lábára felhúzta az alkalomra kifényesített keményszárú csizmáját, és kiment a falu elejére fogadni a felszabadítókat.

Amikor a fő utcán óvatosan lépkedő, fegyverét lövésre készen tartva az első szovjet katona hallótávolságba került, az öreg mindkét kezével hadonászva ékes orosz nyelven a következőt kiáltotta az előőrs felé:

– Csakhogy megjöttetek, drága testvéreim!

A katona egy kissé meghökkent, de csöppet sem hatódott meg az efféle fogadtatáson. Mindez kiderült abból, ahogy Tóth Lajos bátyámhoz közelebb érve az öregre ráripakodott:

– Ne pofázz annyit, hanem tüstént húzd le a csizmádat!

Az alábbi történet szintén az ugcscsai Tiszahátról, a XX. század kilencvenes éveinek elejének hosszán elnyúló gazdasági válsággal erősen terhelt időszakból való. A nagyszőlősi járási tanácselnök az egyik zártkörű tanácskozáson az alábbi szavakkal fedte meg a gyulai magyar tannyelvű iskola igazgatóját:

– Az önök falujának a lakói, különösen a fiatalok egyáltalán nem beszélik az államnyelvet.

– Hogy a gyulaiak nem tudják az ukrán nyelvet, az bizony nagy baj – válaszolt az igazgató. – Ám nézzük csak meg, hogy abból a tömegeből, amelyik

itt kuncsorog segélyért az önök ajtaja előtt, hány falumbelit találunk. Biztos vagyok benne, hogy egyet sem.

Mint említettük, a politikai anekdotát közép-európai abszurdnak is nevezhetnénk, hisz a szocialista táboron belüli országokban a viszonyok ugyanolyak, vagy egymáshoz nagyon hasonlóak voltak. Megspékelve természetesen némi helyi sajátossággal.

Amikor még a Ceausescu érában a magyar-román határon a határőrök megkérdezték a hajdúszoboszlói jegyzőt, hogy miért jár oly sűrűn Erdélybe, Vincze Ferenc barátunk így felelt:

– Magyarországon belül szeretek külföldre menni.

Ezért a mondatáért fordították vissza és tiltották ki két évre Vincze Ferencet Romániából.

Stílszerűen a következő anekdota is itt játszódik, szintén a „Kárpátok géniusza” regnálása idején, még hozzá Brassó patinás főterén. Amelyet akkoriban egy ménkü nagy Sztálin-szobor csúfított el. Ennek őrzésével egy székely kiskatonát bíztak meg. Egy szép, verőfényes délelőtt arra szekerezik Áron bátyám, a katona rokona.

– Hát téged, szép öcsém, miért állítottak ide? – kérdezi az öreg.

– Nem látja, Áron bátyám, én őrzöm a Sztálin szobrát.

– De miért kell azt őrizni, édes fiam?

– Azért, hogy valaki nehogypisilje.

– De kinek jutna eszébe, hogy ilyen csúfságot tegyen a Sztálin-szoborral?

– Például nekem, ha éppen nem őrizném.

MILYEN NEMZETISÉGŰ VOLT ÁDÁM ÉS ÉVA?

A kolhoz közös kincs, aki nem lop, annak nincs – hangzik a szovjet érában gyakran emlegetett mondás. Tény és való: ha valaki kolhozistaként el akarta tartani a családját, az illető bizony rákényszerült arra, hogy a közösből el tulajdonítson egy-két könnyen mozgatható dolgot, többnyire némi terményt. A sztálini időkben ezt szigorúan büntették. A mi kis falunkban, az aranygombos tornyú Beregardóban az idősek közül még sokan emlékeznek rá, hogy Német Pali bátyánk fia két zsák terményért – amit barátjával a raktárból emelt el – másfél évet húzott le egy kelet-ukrajnai zárt nevelőtáborban. Megrendítő volt hallani az édesanya zokogását, amikor az ítélet kihirdetése után azt hajtogatta: hát csak az én fiam lop?! Ti mindnyájan tolvajok, csalók, utol-

só gazemberek vagytok, akik vádat emeltetek, és most elítéltétek az én drága fiamat! Szerencse, állítják a szemtanúk, hogy az anya megúszta, nem került szovjetellenes igazgatásért ő is börtönbe.

Később a lopás és a korrupció – ahogy erodálódott, hullott szét a rendszer – a mindennapok szerves részévé vált. Ebből az időből – a múlt század hetvenes éveinek elejéről – származik a mi történetünk is.

Természetesen akkor is akadtak örök élhetetlenek, akik nem voltak hajlandók részt venni ebben az egész szovjet birodalmat felölelő nagy közös társasjátékban, nekik elég volt az a bér és az a juttatás, amit az elvégzett munkáért hivatalosan megkaptak. Sokak szemében ilyen ügyefogyott fickó volt Gyuri, a traktoros.

Szeptembert mutat a naptár, a kolhozföldeken javában zajlik a burgonya betakarítása. Bizony, többnyire 4-5 napba is beletelt, mire a részesművelésbe kiadott 25-30 árról a családtagok a szomszédokkal, jó ismerősökkel összefogva felszedték és a kolhoz által biztosított járműre felpakolták a gumókat. A nagy kapkodásnak és sietségnek a kolhozisták nem is látták sok értelmét, mert azok, akik nappal a földeken szorgoskodtak, esténként krumplival jól felpakolva indultak haza. Az asszonyok megrakott kosaraikkal, a bátrabbak egy-két zsákkal, az ismerős fogatosokhoz kérezkodtek fel, az ifjak és a felnőtt

férfiak inkább a saját járművüknél maradtak: a kormányra, a saroglyára erősített táskákat természetesen ők is a legszebb gumókkal rakták meg. Még hozzá istenesen. A betakarítás napjai alatt az élelmesebbjének a kamrájában jóval több termés gyűlt össze, mint amennyit később hivatalosan a kolhozraktárból elvihettek.

Sokaknak feltűnt, hogy Gyuri, akinek traktorosként az volt a dolga, hogy a gépéhez kapcsolt burgonyarázóval kiforgassa a földből a gumókat, traktorát a csószkunyhó mellett hagyva, esténként az elemózsiás fekete vászontászkáját üresen akasztotta a bicikli kormányrúdjára. Ida néni, az egyik nagyszájú, de amúgy jószívű asszony, a negyedik napon szóvá is tette Gyuri furcsa viselkedését.

– Te Gyuri, van-e már elegendő krumplitok otthon? Hosszú a tél, és ha jól tudom, neked négy éhes szájat kell etetned...

A traktoros ledöbbsz. Látszott rajta, hogy nem érti a dolgot, nem hitte volna, hogy őt cselekedeteiért az asszonyán és a brigádvezetőjén más is számon kérheti. Mindig derűt, vidámságot sugárzó arca egy pillanatra elkomorodott, és a kérdezőnek csak ennyit válaszolt:

– Ne féltsen minket, Ida néném! Van már nekünk otthon krumplink vagy fél zsákkal.

Jellemző, hogy több évtizeddel az ominózus párbeszéd után a településen még mindig közszájon forog a traktoros Gyuri esete.

A következő történet szintén a kolhozidőkből való. Az egyik beregvidéki kolhoz zárszámadó gyűlésén az elnök a következő mondatokkal fejezte be beszédét:

– Örülünk annak, hogy a tagság továbbra is nekünk szavazott bizalmat. Mi is teljes mértékben bízunk a tagságban, a mezei munkásokban, a traktoristákban, a kisegítő üzem dolgozóiban. De a legnagyobb bizalmunkat a fejezőkbe helyezzük.

Természetesen óriási röhögés tört ki a teremben, a pártos, idegenül hangzó szófordulatokhoz régebbi hozzászokott tömegnek ez már túl sok volt...

És ha már a félreérthető, pajzán gondolatokat elindító anekdotákról van szó. A kortársak szerint a nagyszőlősi Klapek Gábort, az egyik jól menő vállalat főkönyvelőjét a következőkért ítélték el három évre. Jókedvű baráti társaságban valaki felvetette a következő kérdést:

– Vajon milyen nemzetiségű lehetett Ádám illetve Éva?

– Természetesen oroszok voltak – vágta rá elsőként Klapek Gábor. – Hogy miért is? A paradicsomban éltek, pucéron jártak... és loptak.

SZTÁLIN ÉS KÁDÁR

A lélekbúvárok bizonyára könnyen megfejtik: mi volt az oka annak, hogy a postarablóból lett rettegett proletárvezérről, Sztálinról a kárpátaljai magyarok körében miért maradt fenn oly sok anekdota. Nem kétséges, szüleink, nagyszüleink nemzedéke a népek nagy tanítóját nagyon gyűlölte életében és halála után is. 1953 tavaszán, amikor elhunyt, országszerte gyászgyűléseket tartottak. Egy ilyen rendezvényre került sor Öregakliban is, ahol a dohányosimítóban összeterelt embereknek a botcsinálta párttitkár rövid gyászbeszédet tartott, amelyet a következőképpen fejezett be:

– Meghalt Sztálin. De nem baj, lesz helyette más.

Szintén a generalisszimusz halála után történt az eset, de már egy másik ugocsai községben, nevezetesen Salánkon. A járási vezetők megsúgták az akkori kolhozelnöknek, hogy az iskola kertjében álló Sztálin-szobrot mihamarabb el kell távolítani. A gazdaság vezetője pontosan tudta, hogy kik a legalkalmasabbak e roppant kényes feladat elvégzésére. Estére felkereste az Alvégen az egyik lóval és fogattal rendelkező putri lakóját. Jó pénzt ígért neki, ha az éj leple alatt segítőivel leemeli a talapzatáról és szekérre rakja a szobrot, majd kiviszi a Borzsához, és ott, ahol az a legmélyebb, a Malomlapos közelében bedobja a vízbe.

Másnap reggel eligazításkor betoppan a tágas kolhozirodába két társával az illető, és büszkén jelenti:

– Azt az alakot eltávolítottuk. Mikor jöjjünk azért a másikért, amelyik a református templom mellett áll?

Természetesen a Lenin-szoborról volt szó...

A jelenlevő jámbor salánkiak számára így vált világossá, hogy ki szervezte meg és ki hajtotta végre ezt az akkoriban hihetetlennek tűnő akciót.

Valószínűleg külön fejezetet kellene szánni azoknak a történeteknek, melyek arról szóltak, hogy kit hogyan vettek fel a kommunista pártba, s hogy a munkásosztály és a kolhozparasztság élcsapatába milyen káderek kerültek. A Salánkon élő öreg Dracskut – akit falubelijeit végtelenül együgyű embernek tartottak – a pártba való felvételnél jól megizzasztották a járásból kiérkező elvtársak. Holott igyekeztek a legegyszerűbb kérdéseket feltenni ennek az írni-olvasni is alig tudó jó embernek. Olyasmiket tudakoltak tőle, hogy mikor volt a nagy októberi forradalom, meg hogy melyik városban ragadták magukhoz először a bolsevikok a hatalmat. A kérdezett mindenre csak a fejét

rázta. Ő bizony nem tudja. Kezdetű kínossá válni a helyzet, így hát a helybéli párttitkár mentőövként bedobta a legegyszerűbb kérdést:

– Bátyám, mondja már meg, ki volt Lenin?

Az öreg szemében mintha felcsillant volna az értelem fénye.

– Salánki volt? – kérdezett vissza.

– Áh, dehogy! – válaszolt fojtott dühvel hangjában a párttitkár.

– Akkor meg honnan tudjam?...

A Salánkhoz közeli Feketepatakon élt egy, az öreg Dracsúnál is idősebb bácsika. Az egyik nyáron a néprajzos diákok gyűjtőútjuk során természetesen őt is felkeresték. A pásztorkodással, a juhok gondozásával kapcsolatban – az öreg éveken át juhászkodott – még sikerült néhány rövid mondatot kiszedni belőle, de már nagyon látszott, hogy nincs inyére ez a nagy kérdészködés.

– Gábor bácsi, aztán maga szerint vannak-e boszorkányok? – kérdezte nagy hirtelen az egyik diák.

Mire az öreg így válaszolt:

– Nem tudom, én politikával egyáltalán nem foglalkozom.

Tudni kell, hogy Kádár János, ha csak tehetett, nem ült repülőgépre, szokásos moszkvai vizitjeire is vonattal utazott. Míg Csapon a szerelvény alatt kicserélték a kerekeket – tudvalevő, a két nyomtáv szélessége nem egyezik –, az alatt a Magyar Szocialista Munkáspárt első titkára a fogadására kikerkező kárpátaljai pártvezetessel elvonult egy közeli különterembe, elfogyasztani némi harapnivalót. A hetvenes évek közepén sokáig Illickij Jurij volt a megyei első titkár, aki jól beszélt magyarul. Miközben a pincérek felszolgálták az ételleket, Kádár magyarul a következő, egyébként jól ismert anekdotát mondta el a vendéglátójának:

A megyei székvárosból Munkácsra érkező újságírónak azt ajánlották, hogy ha érdekes interjú szeretne készíteni, akkor keresse fel bátran a nyolcvannegyedik évét taposó Schink bácsit. Úgy is történt. A beszélgetés során az újságíró megkérdezi:

– Schink bácsi, milyen iskolákat végzett?

– Magyar elemi iskolába íratlak be szüleim, aztán folytattam szlovák iskolában, majd magyar kereskedelmi iskolába jártam. De végül is az ukrán kereskedelmi technikumot fejeztem be. Igaz, már magánúton.

– Akkor életében jó sok helyen megfordult! – így a riporter.

– Én? Soha ki nem mozdultam Munkácsról – idézte az öreg Schinket Kádár.

A közelben ügyködő pincér még látta, amint Ilnickij kényszeredetten elmosolyodott. De hiába várta a felszolgáló személyzet, hogy a beszélgetés logikus folytatásaként a budapesti vendég a kárpátaljai magyarok sorsa felől érdeklődjön. Igaz, ezt Kádár máskor sem tette meg.

KI BESZÉL ITT MAGYARUL?

Már említettük, hogy napjainkban is születnek olyan anekdoták, amelyek jól jellemzik egy nagyobb közösség hangulatát, illetve annak viszonyát, tudásbeli állapotát egy másik közösséghez. A kárpátaljai magyarokról éppen sok évtizedes elzártságunk miatt a csonkaországbelieknek alig volt tudomásuk. Amit tudtak rólunk, sokan azt is rosszul tudták. Több tucat földinkkel is előfordult, hogy amikor első alkalommal Magyarországra érkezett, az ottaniak néhány percnyi beszélgetés után csodálkozva rákérdeztek:

– Kedvesem, honnan tudsz ilyen szépen magyarul?

Talán tíz éve történt, hogy egy magyarországi turistákkal megrakott busz megérkezett Beregszász központjába. A többség még nem szállt le a járműről, többnyire a csomagjaikat rendezgették, pakolgatták, közben két ifjú legény már visszatért rövid felfedező útjáról. Az egyik lelkendezve számolt be legújabb élményéről:

– Képzeljétek, a beregszászi ukránok magyarul beszélnek!

A beregszászi magyarok jelentős részének ma is szent meggyőződése, hogy ezen a tájon beszélik a legtisztábban, a legszebben a magyar nyelvet. Történt pedig, hogy közel egy negyedszázaddal ezelőtt a híres irodalomtörténész, Czine Mihály ellátogatott a Vérke-parti városba, és ebből az alkalomból részt vett egy népes közönségtalálkozón. A tudós meghatódva számolt be itteni élményeiről, s végül ezt mondta:

– Köszönöm nektek, hogy ilyen szépen megőriztétek anyanyelvünket.

Erre a közönség viharos tapsa volt a válasz.

Czine Mihály így folytatta:

– Nyelvetekben, nyelvi fordulatokban különösen azok a beregi ízek kedvesek számomra.

A tömegben, mintegy egyértelmű nemtetszésként, hangos morajlás futott végig.

Az alábbi történetet olyan ismerősömtől hallottam, aki nem sokkal azelőtt érkezett meg a Vajdaságból.

A délvideki magyar családban gyereket várnak. Több mint negyedszázaddal ezelőtt történik mindez, akkor még nem volt ultrahang, így a leendő újszülött nemét is csak találgatni lehetett. Mindenesetre a család és a rokonság hosszasan válogatnak a szóba jöhető fiú és lánynevek közül.

Egyszer csak megszólal a nagyobbik gyerek:

– És ha szerb lesz, akkor milyen nevet adtok neki?

A fentiekre rímel a beregszászi járási Guton hallott bájos történet.

Hetekkel ezelőtt megszületett Juci néni dédunokája. Az öregasszonyt – aki a falu másik végén lakott, mint az unokája, aki egy közelben szolgáló és itt megtelepedő kazah származású katonatiszthez ment férjhez – mindenki arra próbálta rábeszélni, hogy mihamarabb látogassa meg az újszülöttet. Végül Juci nénénk kötélnek állt és felkerekedett.

Az öregasszony sokáig állt a bölcső mellett. Nézte a dédunokáját, annak mandulavágású fekete szemét, széles arcocskáját.

Végre megszólalt:

– Szép, szép gyerek – nyögte ki végül. – Csak nem fog tudni magyarul.

VISKI ANEKDOTÁK

A viski különleges emberek között gyakran emlegetik Becske József bácsit, aki nyers, faragatlan modora, és a nők iránti – az átlagembernél sokkal nagyobb – vonzalma és egyéb különcködése miatt lett néhány tréfás történetnek hőse. A vicsszótáshoz hasonlító mosolyáért (lehet ez a kifejezés túl finom) Vicsori (Visken: vicsari) Becskének hívták.

Azt beszélnek, hogy egy alkalommal, amikor a nyári ég hirtelen beborult, és a váratlan vendégként érkező „nagyidő” fedél alá kergette a viski népet, a mi hősrünk is a filagóriában húzta meg magát, bár beljebb is mehetett volna a házba, volt elég hely. De nem tartotta magát gyáva embernek, így végignézte, hogy veri le a viharos szél a szép körtéit az öreg körtefáról, majd kicsit később, hogyan aprítja fel a jég az épp akkor érő gyümölcsöt.

Amilyen hirtelen jött, oly hirtelen állt el a nyári zivatar, s a megtépzott gyümölcsfa siralmas látványt nyújtott. Erre Jóska bácsi feldühödve az időjárás kegyetlenségén a szekérállóban található, keze ügyébe kerülő szerszámok nyelével hozzálátott a néhány fán maradt körte leveréséhez,

s miközben leverte valamennyit a földre, ezt morogta foga között: „Egyél Isten körtit!”

Vicsari Becske József a szebbik nem iránti vonzalmát nem mindenki tolerálta. Különösen azok nem, akik tudták, hogy mielőtt kalandra indult, feleségével vasaltatta ki kimenő pantallóját, és szedette rendbe magát. A rátartisága miatt meg is bűnhődött.

Egy alkalommal a csendőrség beidézte a városházára egyik Lator családnevű viski atyánkfiát tolvajlás miatt (gyakori név ez erre felé). A csendőr már várta kliensét a folyosón, amikor megjelent Becske József, mivel valami ügyes-bajos elintéznivalója volt a hivatallal. Amint Jóska bácsi a csendőrhöz közeledett, az azonnal megkérdezte:

– Maga az a Lator?

– Úgy mungyák! – felelt Becske büszkén.

A csendőr gondolkodás nélkül olyan pofont kent le Vicsari Becske Józsefnek, hogy a kalapja messze repült a fejéről. Nem is volt ideje szegénynek megkérdezni, hogy hát ez miért volt, máris bent találta magát az örsön, ahol elkezdődött a kihallgatás,

– Neve? – kérdezte a csendőr.

– Becske József – válaszolta értetlenül hősünk.

– Hogy az a... Hát az előbb miért mondta, hogy Lator.

– Hát mert... – De nem fejezte be, mert a csendőr fejbólintásából megértette, hogy mindenki mindent ért. Így kapott ártatlanul Vicsari Becske egy pofont.

Visk lakossága az első világháború után román fennhatóság alatt élt egy évig, nem is akartak azután soha többé Romániához tartozni. Állítólag kérték is a hatóságot Trianon táján, hogy ha már magyar hazájuktól elszakítják őket, hát akkor inkább akarnak csehek lenni, mint románok. Később kiderült, hogy a cseh világ sem jobb, mert igen erőltetik a cseh nyelv használatát. Az államnyelvek gyakori változása nemigen használt a viskieknek a nyelvtanulásban.

Egyszóval, az egyik viski atyafi Husztra utazott, s miután elintézte ügyeit a járási központban, a vasútállomáson jegyet kért a viski megállóig (akkor már/még volt Visknek vasúti megállója), de a kasszírnő nem tudott magyarul, s értetlenül nézett a férfitra. Majd felemelt hangon utasította a viski bácsit, hogy kérje a jegyet cseh nyelven.

– Én ugyan soha! – kiáltott fel az dühösen. – Inkább megyek gyalog – mondta, és elindult gyalog Visk felé. A jegyáros és néhány lézengő utas elcsodálkozva bámult a viski férfi után.

A szovjet hadsereg 1944 októberében szállta meg Visket. A lakosság már híret vette, hogy a szovjetek a magántulajdont nem tisztelik, és ráadásul mint győztesek mindent megengednek maguknak. Az egyik viski atyafi megtakarított pénzcsekjét egy bőrzacskóba rakta, ezt a kis zsákocskát pedig a nyakába akasztotta, az inge alá, hogy ott nem találja meg senki.

Amint dolgára indult egy nap, az egyik szovjet tisztnek megtetszett az ujjasa. Azonnal mellélépett, megfogta a férfi kiskabátját és ráparancsolt: Dáváj pidzsák!

Hőszünk azonnal arra gondolt, hogy honnan tudhatta meg ez az orosz, hogy neki a nyakában pénzsák van. Visken ezt ugyanis pindz-zsáknak ejtik. Így adta oda az ujjason kívül még a kis megtakarított pénzt is a szovjet tisztnek.

Visken már nagyon régi időktől fogva élnek Pál családnevűek. Többféle foglalkozással, sorssal. Az egyiket, mivel hordókészítő (kádár) volt, Dongás Pálnak keresztelte el a lakosság. Sok mindenhez értett a Dongás Pál család egyik tagja: jó beszélőkéje volt, gazdálkodott, de a Bibliát is ismerte, mégpedig nagyon. Azt azonban, hogy a tanult mesterségét kitől és hogyan sajátította el, nem nagyon tudta a falu népe, s hogy kételyeik jogosak voltak tudományával szemben, a következő anekdota bizonyítja.

Egyszer egy viski atyafi beállított Dongáshoz, s rendelt nála egy hordót annak útja és módja szerint. Az előleget is kifizette, majd a megbeszélt időben eljött a hordóért és hazavitte.

Másnap azonban visszajött, és panasszal élt, e szerint a hordó folyik, és kártérítés jár a megrendelőnek, vagy csinálja át a mester, hogy ne folyjon. Minderre a mester a következőket felelte:

– Uram, én nem vagyok Isten, hogy megállítsam a vizek folyását. Tartson benne krumplit!

DERŰRE IS DERŰ

Amikor elhatároztuk, hogy összegyűjtjük a kárpátaljai magyar anekdota-kincset, arra gondoltunk, hogy a legtöbb történet, az immáron bő évtizeddel ezelőtt mögöttünk hagyott 20. századból származik majd, hisz sorsfordító eseményekben ugyancsak gazdag volt ez az időszak. Elegendő, ha csak a két világháborúra, a különböző rendszer és hatalomváltásokra, vagy a bő négy évtizeden át tartó szovjet korszakra gondolunk. A lágerbe hurcoltaknak, a kulákként megbélyegzetteknek és kitelepítetteknek, a Donyeck-menedence szénbányáiban rabszolgasorsban tartott fiataljainknak valószínűleg ritkán volt kedvük vidám történeteket mesélni, ám jól tudjuk, hogy az élet még a legnehezebb pillanatokban is megajándékoz bennünket egy-egy derűs történettel. Köztük olyanokkal is, amelyek némi tanulsággal is bír, s olyanokkal is, amelyek néha döbbenetes láttelepet ad a korról.

Ha nagy a falu, márpedig Nagyberég az, akkor sok irigye akad. Valószínűleg az irigység szülte a következő történetet is. A nagyberegi gazda kiment az ökrével szántani. Eke, csoroszlya, taliga, minden a helyén, s elhangzott már több biztatás is, ám a jámbor igavonó csak nem akar indulni. A jól értesültek szerint a végtelen türelmű nagyberegi ember szájából ekkor hangzott el az ominózus mondat, mely kérés és óvatos szemrehányás akart lenni egyszerre.

– Bimbó! Te nem szántol! Neked fogalmad sincs, hogy mi is a barázda!

A beneiek akarva akaratlanul irigyelték a badalóiakat azért, hogy Petőfi a mennyasszonyához Koltóra igyekezvén nem az ő falujukon haladt át. Elvégre a dolog így is megeshetett volna. Továbbá a beneiek joggal vélték úgy, hogy ha a poéta valahol egyszer megfordul, illik, hogy egy verset – ha csak egy nyúlfarknyit is – írjon az ottani élményéről. Merthogy élménynek is kell lenni, még ha negatív is. Kitalálták hát, hogy Petőfi bizony egyszer az ő településükön is keresztülhaladt. S amíg a költő a Borzsán közlekedő kompra várva a folyóparton elszundított, a szűrének bizony lába kelt. Így született az alábbi négy sor:

A Borzsa partján van egy falu,

Annak neve Bene.

Ott lopták el a szűrömet,

Ette meg a fene.

Jó napom volt, mint az asztélyi lánynak, emlegetik még ma is a beregszászi öregek. S ha valaki rákérdezne, hogy ugyan mire is céloznak ezzel, akkor rendszerint a következő történet kerül elmesélésre.

Az asztélyi menyecskének elfogyott a lisztje, így reggel a kis kézi szekerére felpakolt egy zsák búzát és elvitte a beregszászi malomba. S míg a malomkövek öröltek, ő addig régi szerelmével, az egyik molnárlegénnyel enyelgett. Mikor elkészült a liszt, a leányzó kézi szekerével elindult hazafelé. Jó napom volt, mondogatta út közben, és a városból kiérve a tűző nap elől behúzódott pihenni az út mellett álló egyik terebélyes fa alá. Éppen csak hogy letelepedett, látja ám, hogy egy fejsze van a fának támasztva. Mondom, hogy jó napom van, kiáltott fel az asztélyi lány, amikor valaki rászólt a fa tetejéről:

– No-no, a fejsze az enyém.

Kiderült, hogy az erdész mászott fel a fára, onnan kikémlelni, hogy a fatolvajok nem dézsmálják-e a közeli erdőt.

Otthagyta a fejszét az asztélyi lány, s elindult hazafelé, s arra gondolt, hogy mégiscsak jó napja volt.

KI HOGYAN GYÁSZOLTA SZTÁLINT?

Nem szükséges nagy jóstehetség hozzá: mint ahogy az elmúlt negyedszázad alatt is nagyon sok keserűes, időnként szomorú történet helyszíne volt a magyar-ukrán vám, ugyanúgy joggal feltételezhető, hogy a továbbra is igencsak bonyodalmas viszonyok miatt az a továbbiakban is így marad.

Az egyik történet éppen a kezdetek kezdetére, a mögöttünk hagyott század kilencvenes éveinek elejére röpit vissza bennünket, egészen a hőskorba, amikor csupán a Csap-Záhony határátkelő működött. Így nem csoda, hogy azt naponta közel tízezer rohamozták meg. A jól tájékozottak könnyen megkülönböztették a záhonyi hatalmas lengyel piacra igyekvő alkalmi árusokat a Jugoszláviába tartó, ott szerencsét próbálók garmadájától, illetve a szintén népes méretű nyíregyházi bazár kárpátaljai napszámosaitól. Ez utóbbiak a szovjet időből ránk maradt ócska, füstölgő buszokkal utaztak: két kiló paszuly, egy üveg vodka meg néhány doboz cigaretta eladásából itt szerezték be a napi konyhára valót, egy kiló farhátat, jobb esetben csirkeszárnyat, egy rúd párizsit, néhány üveg borsodit. Ez utóbbiból esetleg jutott eladásra is. Mivel nálunk akkoriban gyakorlatilag üresek voltak az üzletek. Főhősünk – együgyű, szavait nehezen érthető falusi legény – is a nyíregyházi piacot vette célba. Nem volt járatos errefelé, most is csak édesanyját kísérte el. Ahogy a vámósok leszállították a busz utasait, a mama valahová elkeveredett. Akinek volt szerencséje arrafelé megfordulni ebben az időben, az még emlékezhet rá, hogy akkoriban az átkelő csapi oldalán az utasoknak elég nagy volt a mozgásterük. Mindezt a hosszadalmas várakozás részben indokolta is, bár komolyabb emberiség

szempontokat akkoriban a vámósok viselkedésében nem nagyon lehetett felfedezni. Egy idő után a legényünk elunta a várakozást, s hóna alatt egy félbarna vályogkenyérrel – melyből az imént éhét csillapítani letört két-három jókora darabot – elindult megkeresni édesanyját. Elkeveredett egészen a híd elején posztoló határőrökig, akik ráfogták fegyverüket az idegenre: igazolja magát!

A fiatalember gyenge orosz tudásával próbálta elmagyarázni, hogy útlevele a buszban maradt. Eközben a hóna alól önkéntelen mozdulattal elővette a már megpocsékolt vályogkenyeret, s azt két tenyere közé fogva mondta a magáét...

Láthatóan nem a legény jórészt érthetetlen, dadri szövege, hanem a megtört barna kenyér győzte meg a határőröket, hogy az illető csakis a mienk lehet: intettek neki, hogy gyorsan húzzon vissza a vámvizsgálatra kijelölt zónába.

A másik fabula ezzel szemben egészen újkeletű. Szőlész barátunknak, aki régóta gyökres szőlőoltványok előállításával foglalkozik, magyarországi ismerőseitől sikerült egy egész mikrobusznyi minőségi sima vesszőt beszerezni, amelyet az elkövetkező hetek során tervezett beoltani. Az útjára elkísérő barátjával együtt végig azon törte a fejét, hogy mit fog majd mondani a szállítmányról az ukrán vámósoknak. (A magyarok a rakományt már simán átengedték.)

– Intett a vámós, hogy nyissuk ki a kisbusz hátsó ajtaját, de még mindig nem jutott semmi okos gondolat az eszembe – emlékezik vissza fiatal szőlész barátunk. Akinek most az is agyába villant, hogy ha bevallja az igazat, akkor vagy nagyon nagy sápot kell fizetnie, természetesen zsebbe, vagy a hiányzó növényegészségügyi papírok miatt át sem engedik a szállítmányt...

Amikor az egyenruhás meglátta a szépen kötegelt vesszőket, együttérzően csak annyit mondott:

– Jó munkát a kosárfonáshoz! Gondolom, ennyi vessző feldolgozása megtart egy darabig.

Egy másik történetünk a múlt század nyomasztó ötvenes éveiben játszódik Ungvár keleti negyedében, Radváncon. Bármennyire is feszült légkörben zajlottak akkoriban a mindennapok, a helyi kocsmában többnyire felszabadult volt a hangulat. Többnyire még 1953 tavaszán is, amikor Sztálin, a népek bölcs vezére eltávozott az élők sorából. A központi bizottság országos gyászt rendelt el, s a kabátok hajtókáján, a kabátujjakon rendre megjelentek a kis gyászszalagok. Amelyet a kocsmába betérők közül is fegyelmezett módon mindenki viselt, csak hősünk, a kissé bohém suszter, Tóni nem.

– Hát a tiéd hol van – szegezte a kérdést Antalnak az egyik ivócimbora.
– Én mélyebben gyászolok, mint ti, mihaszna banda – válaszolt a kérdező.
– Így hát én a fekete szalagot a szívemnél jóval lejjebb levő nemes testrésemre kötöttem.

A szomszédok elmondása szerint másnap bőrkabátosok jelentek meg a suszter lakásán, betuszkolták egy fekete autóba, s elvitték. Hamarosan a bíróság szovjetellenes izgatás vádjával javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Tóni néhány év múlva szerencsésen hazakerült. Barátai, ivócimborái sajnálattal vették tudomásul, hogy mennyire megváltozott. A mindig vidám, viccelődő suszter igen zárkózott, mogorva ember lett.

SÁNDOROK NEMZEDÉKE

Ketten beszélgetnek

– Jó napot kívánok, Tóth Sándort keresem.
– Bizonyára a fiamat.
– A villanyszerelőt.
– Villanyszerelő az apja is. És őt, mármint a páromat is Sándornak hívják.
– Meg bizonyára az unokát is.
– A fiút, a legnagyobbat, azt igen. A kisebbiket pedig Józsikának, azaz Józsefnek kereszteltük, ahogy a nászurat hívják.
– A lányunokák pedig bizonyára az édesanyjuk, illetve a nagyanyjuk nevét örökölték.
– Azt már nem. A nagyobbik Barbara, a kisebbik Cintia. Amúgy engemet Mariskának hívnak, a másik nagyit pedig Erzsébetnek.
– Na, mindegy, szóval én Sándort, az új kollégámat keresem. Nem ő megy két vödör vízzel az istálló felé?
– Innét, a kisajtóban valóban úgy tűnik. De nem ő lesz, hanem a férjem. Meg is kértem tőle, hol van a fiunk:
– Pista, nem láttad a Sanyit?
– Dehogynem, készülődik, mert az egyik kollégája mindjárt érte jön.
– Akkor minden rendben.
– De kedves Mariska, miért szólította a férjét Pistának?
– Tudja, most, hogy a házban három Sándor is él, mindig félreértést okozott, ha egyiküket szólítottuk. Így lett az uramból Pista. Már szépen hallgat rá, és a szomszédok közül is egyre többen hívják így.

De a nevekkal való illetén játékot tovább folytathatnánk. Vidékünkön sok olyan családot ismerhetünk, ahol van András, Andris, Kisandris, vagy

éppen Bandi, Bandika, id. István, ifj. István, legifjabb István és már Istvánka is születésre vár... Leginkább a fiúneveknél tapasztalható ez. Mintha az apukák így akarnák megőrizni a családot, a hagyományt, továbbvinni a családfát. Az anyukák meg olykor a gyermekeik becenevével fejezik ki változtatási szándékukat. Így lehetett például a komoly Bertalanból egy fiatalosabban, vidámabban csengő Béci. Az Öcsikről már ne is beszéljünk! De még a feleségek is változtathatnak a hagyományon. Ismerek olyan házaspárt, ahol a feleség a sokadik Kálmán után inkább Gyulusnak nevezte férjét...

A legfontosabb: szeressük őket, bárhog is hívják!

KÁRPÁTALJAI FALUCSÚFOLÓK – CSACSIFALVÁTÓL CSÓKOLOMVÁROSIG

HA NAGYBEREG VÁROS, AKKOR A SZÚNYOG IS MADÁR...

Kétség nem férhet hozzá: a falucsúfoló jellegzetes Kárpát-medencei műfaj. Még akkor is felfedezhető benne a helyi íz, ha történetesen vándormotívummal operál. Valószínűleg csak a véletlen az oka, hogy nálunk, Kárpátalján a tiszaaágtelekiek vitték keresztül a létrát az erdőben. Vidékünkön a nagy tekintélyű técsői bíróval történt meg az a csúfság, hogy az orrára rászállt egy darázs és megcsípte. Rettentő haragjában a koronaváros első embere megparancsolta, a dungót (erre felé így nevezik a rovar és a helybélieket is így csúfolják) fogják meg, és dobják le a templomtoronyból. A templomtorony különben is kedvelt helyszíne ezeknek a történeteknek. Az almásiak (csacsifalviak) például azért húzták fel a csacsit a toronyba, hogy lelegelje a tetőn kinőtt maroknyi gazt. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy egy másik variáció szerint azért nevezték el az ittenieket e köztudottan „értelmes” állatról, mivel egy itteni gazda a levágott számár húsát marhahúsként próbálta értékesíteni. A turpisság azonban – e történetekben már csak így szokott lenni – ezúttal is hamar kiderült.

Azt szokták mondani, a falucsúfoló könnyed műfaj. A benne megfogalmazott gondolatot nem kell feltétlenül a néplélek bölcs megnyilvánulásának tekinteni. Hisz a falucsúfoló nem is azzal a céllal született, hanem hogy vásárokon, bálokon, harangszenteléseken, templomfelújítások végén rendezett ünnepségeken, egyéb, több falu lakóit megmozgató közösségi alkalmakon az ott összesereglett népeknek legyen mivel évődni, élcelődni.

Ki tudja azt ma már megmondani, hogy a Felső-Tisza-vidék egyik legnépesebb, igencsak gazdag múlttal rendelkező községének, Visknek miért nincs vasútja? A rossz nyelvek szerint azért, mert amikor a vasúttársaság tagjai felvetették ezt a lehetőséget, a viski bíró közbeavatkozott. Azzal érvelt, hogy mi lesz, ha a közelgő gőzmozdony látványa felbőszíti a falu bikáját. A hatalmas állat

bizonyára nekiront majd a gőzparipának, és kárt tesz önmagában meg az utazókban egyaránt. S mi lesz akkor a falu gyönyörű csordájával?

A hatalmas kiterjedésű Szernye-mocsár – a kárpátaljai Hortobágnak is nevezik – átellenben levő két települése, Dercen és Nagyberég mindig is rivalizált egymással. Amikor az ezernyolcszázas évek közepén híre ment, hogy Nagyberég megkapta a mezővárosi rangot, Dercenben szinte ugyanabban az időben megszületett a mondás: „Ha Nagyberég város, akkor a szúnyog is madár”.

Ma már nehéz kideríteni, hogy egyes települések lakóit miért nevezték *bagymásoknak*, *babosoknak*, *olajosoknak*, *pacalosoknak*, *hurkásoknak*, míg másokat *tarisznyásoknak*, *rigóknak* vagy éppen *rókáknak*. S hogy a forgolányiak miért érdemelték ki a *ködúsztatók* jelzőt, azt talán sohasem fogjuk megtudni.

De a történetekkel más a helyzet. Szülőfalumról, Beregardóról például az járja, hogy ősszel a beregszászi vásáron megkérdezték a (jó arдай bortól) már kissé kapatos atyámfiat, hogy hová is való.

– Hát, aranygombos kis falumba, Beregardóba – hangzik hetykén a felelet.

Egészen más hangnemben válaszol ugyanő tavasszal, amikor az emberpíacon arra vár, hogy végre napszámba hívják.

– Hová is való kend?

– Hát abba a nyomorult zsellérfaluba, Beregardóba.

A szőlejeről és boráról régóta híres beregvidéki települést szüretkor nem ok nélkül nevezték Vígmuzsalynak a környékeliek. A szegénység, földműves eleink állandó útítársa minduntalan visszaköszön.

Izsnyétiek jártak vendégségben a náluk tehetősebb derceni rokonoknál. Ott finom tepertővel kínálták őket. Annyira ízlett nekik, hogy néhány darabot hazavittek belőle, és tavasszal elültették: legyen nekik is bőven.

A kétségkívül igen beosztó és takarékos újfalu svábokról pedig a környéken az terjedt el, hogy a kockára vágott szalonnát cénára kötik, és úgy eszik, mert így a lenyelt falatot újból ki lehet emelni, s jut szalonna a következő darabka kenyérhez is.

Ha igazságtartalmuk esetleg megkérdőjelezhető, a frappáns megfogalmazás teszi időtállóvá azokat a mondásokat, amelyek egyszerre több falut jellemeznek.

Ha szűz lányt akarsz elvenni, nőülj Szelmencből, ha gazdagot, akkor Palágyból, ha kikapósra vágysz, azt Szürtében keresd.

Ha Tégláson meg nem loptak, ha Szürtében meg nem kurtak, ha Ráton meg nem vertek, akkor bátran nekivághatsz a nagyvilágnak – járja erre felé a mondás.

Csepéből asszonyt, Nevetlenből kutyát ne hozz a házhoz, hangzik a bölcs intelem. Erre rímel egy beregi gyűjtés: megismerni Somot a boráról, Bótrágyat a fonaláról, Bátyút a kikapós menyecskeiről.

CSACSIFALVA, DUNGÓK, TORZSÁSOK, HURKÁSOK

Töredelemesen be kell vallanunk, hogy hiába rúg közel ötvenre az általunk összegyűjtött kárpátaljai magyar falvakban ismeretes falucsúfolók száma, oly sok bölcsességet nem tudtunk belőlük levonni. (Nem mintha ilyen céllal született volna ez a bevallottan élcelődő, a szomszéd településeken élők ugratására, heccelésére kitalált műfaj.) Kétségtelen, hogy frappáns, jópofa megfogalmazás nem is egy akad közöttük, s olyanok is vannak szép számmal, amelyeknek kitapinthatóak a történelmi gyökerei. Tehát valószínűleg megtörtént eseményhez kapcsolódnak.

Legnagyobb felfedezésünk, hogy egy-egy település több ragadványnévvel is büszkélkedhet. S nem muszáj – mint korábban hittük – hogy gazdag, nagy falu legyen az érintett község. Ám ha valóban az, akkor szinte biztos, hogy nem ússza meg az össznépi keresztelőt. (Lásd Nagydobrony példáját.) A beregieket például amúgy gólyásoknak nevezik. S nem csupán azért, mert a lápvilág környékén e hosszú lábú madár sűrűn előfordult, a rossz nyelvek szerint egyesek előszeretettel fogyasztották a nálunk félig szentnek tartott madár húsát. Egyszerűen fogalmazva, az irigység szülte a másik állandó jelzőt, a hurkások megnevezést is. A beregi gazdák évszázadok óta kiváló állattartók hírében álltak. A vásárokon a szegényebb falvakból érkezőknek bizonyára elcsurrant a nyála, amikor a beregiek elővették vastag szalonájukat, s mellé (gyakran) a hurkát is. Néha egy-egy szóláshasonlatban is felfedezhetjük a környékbeliek csipkelődő szándékát: okos, mint a beregi kos. (A közel tízezer hektár területű Szernye-mocsárban – ahogy erre felé nevezik, a tóban – nemrég még több tucat birkanyáj legelt.) A nyájas olvasó engedelmével ismét a legnagyobb kárpátaljai magyar falut hozzuk fel példának: siet, mint a dobronyi aszszony. Hogy sértődés ne essék, a szomszédba is teszünk egy rövid kirándulást: összeszakadt, mint a szernyi laska.

Azért a tájjelegű ízek, a szóban forgó falvakra jellemző gondolkodásmód leginkább az olyan falucsúfolókban érhető tetten, amelyekhez népszerű, sokak által ismert történetek kapcsolódnak. A szernyieknél maradvánnyá. Hogy miért éppen ők lennének a torzsások? A mindent számon tartók szerint egy balul végződött káposztalopásnak lett ez a következménye. Mert a szernyi

legényeket bizony rajta csípték az egyik csongori gazda káposztával beültetett földjén. Erre mondják: régen volt, talán igaz sem volt.

Azt állítják a nagypaládiakról (ők a rigók), hogy néhány itteni lakos létreval próbált hozzáférni a magasán fészkelő rigómadárhoz. De mivel rövid volt a létra, az egyik koma aláállt, úgy mászott fel rá a másik, miközben a harmadik tartotta. Addig erőlködtek, nyújtózkodtak, míg el nem dőlt a mászó alkalmazhatóság, s a magasból lezuhanó ráesett a másik kettőre. Azt már le sem merem írni, hogy hány helyen hallottam azt a szomszéd faluról, hogy az ottaniak felzárták a legyet a padra és elvették a létreval, hogy ne tudjon lejönni.

Érdekes színfoltot jelentenek azok a kárpátaljai falucsúfolók, amelyek az illető faluban használatos nyelvjárást, nyelvjárási ízt, vagy csak éppen egyetlen, másutt nem annyira elterjedt szót (annak helyi változatát) figurázza ki. Szalad a nyúl a döllőn. (Állítólag így mondják Badalón.) Szalókán, szalad a fíng a lókán. Van úgy, hogy egyszerűen a rím kedvéért születik a falucsúfoló (esetünkben ez egyben falusoroló is). Gut, Gát, Gorond – benne a sok bolond. A ma embere többnyire azonban nem tud mit kezdeni az egy-egy község lakóira rárakott jelzőkkel. Úgy mi csak konstatáljuk a tényt, hogy a balazsériak a halasok, a jánosiak az olajosok, a beregárdóiak a pacalosok. A kaszonyiak a csődörösek, a somiak talán csak az alliteráció kedvéért a simák, s mint már említettük, a zápszonyiak pedig a rókák. Csonkapapiban több mint másfélszázados hagyománya van a lúdtartásnak, itt a gonoszok szerint szekéren jár a liba, így őket nem véletlenül nevezték libásoknak. De égbe törő karcsú református templomának tornyáról hívják őket így is: hegyes torony.

KÍGYÓS – KONTYOS, BEREG – BUTYKOS, FORNOS – CSIPÁS, DERCEN – CSÍKÁSZ

Ritka az a kárpátaljai magyar település, amelynek lakóit – valamilyen vélt vagy valóban jellemző közös tulajdonságuk alapján – a szomszéd községekben élők ne nevezték volna el, ne ruházták volna fel valamilyen tréfás jelzővel. Azt is megállapíthattuk, hogy az esetek jelentős részében, legalább is a kívülről álló úgy látja, nem is érződik igazából a sértő, csúfoló felhang.

Az, hogy a beregieket (gólyásokon kívül) hurkásoknak is nevezték, arra utal, hogy az itt élők vásári alkalmakra, hosszabb útra szívesen vittek magukkal hurkát. Télidőben vitt volna szívesen más is, ha lett volna neki. Az pedig, hogy a dédaikat retkesekként emlegetik, arra vezethető vissza, hogy régebben e város környéki településen sokan foglalkoztak primőr zöldségek termesztésével. (A verbőciekre így ragadt rá a hagymások, a patakiakra a krumplisok jelző.)

S ugyan kik lehettek az ürgések, ha nem az újlakiak, akiket bizony az elmúlt másfélszáz esztendő folyamán – ennyire bír visszanyúlni az apáról fiúra szálló emlékezet – többször is elöntött a Tisza. Jön már a sós tókú Vizinger – mondták kollégái, ha a gyárkapuban megjelent az illető. Aki nem is születhetett máshol – gondolom kitalálta a nyájas olvasó –, mint a sóbányájáról híres Szlatinán.

Némelyik falucsúfoló eredetét mostanra igen nehéz lenne kibogozni, mert egykori élüket ezek a jelzők elvesztették. A kígyósiakat, mondják az itteniek, valószínűleg azért nevezték szajkóknak, mert a települést övező erdőkben rengeteg ilyen madár tanyázott. Persze csak egykoron.

Számomra azok a legérdekesebb falucsúfolók, amelyek egykor úgymond megtörtént eseteket mesélnek el. Szirmai uram Ugocsa megyéről írott monográfiájában a Hömlöc-hegy lábánál elterülő falu boráról jegyezte fel a nem éppen hízelgő mondást: Vinum de Salánk, melytől a hasunk megy alánk. Nagy falu, tehát kijár neki úgymond a jóból. A környező településeken emellett előszeretettel emlegetik azt a történetet, miszerint egyszer a salánkiak megharagudtak a dongókra. Úgy büntették e fájdalmas csípésükről ismert rovarokat, hogy rájuk dobták a boronát.

Görneei Sándor már a múlt század harmincas évei végén a tóháti falvakban hallott falucsúfolókat gyűjtötte csokorba:

Tejforraló fornosiak, pipacsínáló derceniek, kerékgyártó hetyeniek, csukahátú gátiak, kárász hasú gutiak, szépen szántó balazsiak.

Ő hallotta az alábbi falusorolót is.:

Kígyós – kontyos, Bereg – butykos, Fornos – csipás, Dercen – csikász.

Mint már szó volt róla, a szegénység, a nyomorúság állandóan visszaköszön még ezekből a történetekből is. Erre a témára rímek a következő versike is:

Mihint ráti, mindjárt látni,

Száját táti, gyomrát látni.

Azt gondolhatnánk, hogy a falucsúfolók valóban csak a falvakra jellemzők, ám ez koránt sincs így. A huszadik század 50-60-as éveiben, amikor rendezések voltak Ungvár és Munkács labdarúgó csapatai között a rangadók, a pályák környékén bizony ilyeneket lehetett hallani: Megjörttek a heringeselek (az ungváriak), vagy: itt vannak már a hagymások (munkácsiak). Görneei Sándor még úgy tudja, hogy a környező falvak népei sokszor úgy emlegették a Vérke-parti város polgárait, hogy tejfelnyaló beregszásziak. Annak a nagy- és a dédszüllők megmondhatói, hogy az ő korukban hajnalban százak és százak indultak el a közeli falvakból felpakolva, hogy idejében eljusson a kontós tej, a megrendelt túró és tejföl a városban élőkhöz.

CSÓKOLOMVÁROS, ÓCSKÁSOK, BABOSOK, GELYVÁSOK

A falucsúfolókban megfogalmazottakat természetesen nem kell feltétlenül a néplélek bölcs, évszázados tapasztalatain alapuló megfigyeléseknek, mely igazságoknak tekinteni. Ezek gyakran meghökkentő képzettársításokat alkalmazznak, s mondanunk sem kell, nem valamely – nagyanyáink által hímzett – falvédőn olvastuk e bölcs megfigyelést. Ami különben útravalónak meglehet igencsak kevés, ám ha humoros formában is, mindenképpen jellemezni vagy legalább jelezni kívánta a korabeli viszonyokat.

Mint ahogy az alábbi történet jellemzi is. A Dobrony felőli úton legények érnek Csongorra. Lány kell! – ily tömörséggel fejezik ki nősülési szándékukat. A csongori gazdák felelete ugyanilyen frappáns: Hány kell? – jelezvén, hogy eladó fehércselédeknek igazán bőviben vannak. Nem úgy más, prózaibb dolgokban. Erről tanúskodik, hogy a környező falvak népe ócskásoknak nevezte őket hajdanán. Valószínűleg azért, mert ócska, agyonfoltozott ruhában jártak a falu többségét alkotó szegények. Ezért aztán érthető, hogy az egyszerű falusi emberek ugyancsak megvetették az urizálás bármilyen megnyilvánulását. Barkaszo történelme úgy alakult, hogy vasútállomása révén az itt lakók közül sokan el tudtak helyezkedni Munkácson. Ennek folyományaként egy idő után városiasabban kezdtek öltözködni. Gyorsan átvették a csókolom köszönési formát is. Faluhelyen – ne feledjük a múlt század harmincas éveiben vagyunk – ez elég furcsán hangzott, így aztán gyorsan rájuk is ragadt a Csókolomváros egyedi szóösszetétel.

Magam is tapasztaltam, hogy a falucsúfoló esetenként árnyékként tudja követni az egyént. Talán ötödik osztályos lehettem, amikor az iskolánkba új fiú került. Semmi különös nem volt rajta, csak azt furcsálhattuk, hogy az új fiú ragadványnévvel érkezett. Holott íratlan törvény: a mindenkori közösség fenntartja magának a jogot, hogy kit mikénten nevezzen el. Ezúttal nem így történt. Józsi barátunkat szinte az első pillanattól kezdve az idősebbek ciberésnek nevezték. Hogy miért, az csak később vált világossá számomra. Ugyanis az új fiú Kisbégányból érkezett. Márpedig a környéken ők a ciberések. Pedig valószínű, hogy dédapáink idejében ritka volt az az egyszerű falusi ház, ahol hetente legalább egyszer ne főzték volna meg ezt az erjesztett korpából készült könnyű ételt. Amely, valljuk meg őszintén, a szegénység attribútumaként vonult be a köztudatba. Ezért aztán ne is csodálkozzunk rajta, ha a második világháború utáni időkben, immáron a szocializmust építő nép étrendjéből gyorsan kiveszett. A nagy kérdés most az, hogy ebben az internetes, globalizációs, újrapetróleumlámpás,

ismétburzsujkás és rőzsehordásos, zsíroskenyérről és szalonnáról álmodós világban mikor jelenik meg újra a korpacibere? Nem a fitness-étrend kellékeként, hanem nyugdíjasaink végső, éhhalál előli mentsváraként...

A nagybégányiak ezzel szemben a babosok jelzőt érdemelték ki, mivel ott – szemtanúk szerint mostanság is – a hétnek a legtöbb napján paszulyból készül az étel. S ha már ezen a tájon járunk: a gutiakat sokan irigységből nevezik csíkosoknak. Most meglehet, a gombások név illik legjobban rájuk, hisz az itt lakók jelentős része abból pénzel, amit az országút szélén álló kőoroszlán mellett, Leónál az erdőben szedett gombájáért kap. Csíkosoknak viszont azért nevezik őket régebből, mert nagyobb esőzések idején megemelkedik a falut átszelő patak vize. Abban olyankor a szerencsésebbek 20-30 cm nagyságú csíkokat fogtak. Olykor zsákszámmra. E lápos terület ugyancsak kedvezett a pajzsmirigy megbetegedéseknek, ezért a gátiak (különben gáti ídesek, kíkrongyosok), el is nevezték őket gelyvásoknak.

Mint a fenti példából is láttuk, nem ritka, ha egy-egy település két, néha több falucsúfolóval bír. A nagydobronyiakról például a hüppen az almán, meg az újabb keletű dobronyi expresszen kívül a következő két történet is járja. Az idevalósi nénike felszáll a buszra. A bentlevők készségesen hellyel kínálják. Mire jön a szabadkozó válasz: „Nem ülök le, mert sietek”. A másik történetben a dobronyi bácsika kétségbeesetten rohan a már meglóduló szelvény után, miközben torkaszakadtából ezt kiabálja:

– Vonat úr, álljon meg, itt a jegy a markomban!

RÓKÁK, BOKORUGRÓK, KÖDÚSZTATÓK

Ha vidékünkön valaki ebben a témában kérdezősködik, szinte biztosra vehető, hogy a megszólítottnak először a nagydobronyiakat kifaragó közismert mondás jut eszébe: „Dobronyban hüppen még az alma?” (Hogy ez miért kelt az itteni atyafiak többségében nagy ingerültséget, azt nehéz lenne megmondani. A mondás eredete különben homályba vész: a dobronyiakat rég nem almájukról, hanem újbургonyájukról és fűszerpaprikájukról ismerik.)

– Hüppen az anyád...

Ám a község szolidabb lakói még hozzá teszik: nagy és gazdag ez a falu, azért oly sok az irigye.

Kárpátalja legnagyobb magyar lakta községénél maradva. A hetvenes években a vasfüggöny miatt a vidékünkön élők többsége – egyszerű halandókról van szó – örülhetett annak, hogy megengedték neki: kétfévente meglátogathatta magyarországi rokonait. A nagydobronyiak az ungvári út-

levélosztályon megtalálták a módját, hogy évente akár több alkalommal is átruccanjanak Magyarországra bevásárolni. Emlékezzünk rá: akkoriban autóval még nem nagyon lehetett átkelni a határon, az egyetlen közlekedési eszköz a vasút volt. Egy idő után sokaknak feltűnt, hogy a Magyarországról Csapra befutó vonaton rengeteg dobronyi utazik. El is nevezték ezt a szerelvényt dobronyi expressznek. Állítólag a nyíregyházi vasútállomáson egyszer így mondta be a hangosbemondó: „Felhívjuk utasaink figyelmét, hogy a harmadik vágányról hamarosan indul a dobronyi expressz”. Holott tudjuk, hogy a községnek vasútállomása sincs.

Voltaképpen a falucsúfoló nem is mindig igazából az, aminek hirdeti magát. Mert ha Tiszaágteleket a környező falvak lakói olykor-olykor Mókusfalvának nevezik, az valószínűleg onnan van, hogy itt egyszerű szolid emberek élnek. (A mokus – lásd az ismert dalt – csak a szovjet érában vált a vidám úttörőhöz hasonlóvá.) Folytatva a sort, semmiképpen sem dehonesztáló, ha a gejőciekre azt mondják, hogy ők a hagymások (a Bereg-vidéken az oroszokra aggatták ezt a jelzőt), a homokiak meg a bulgárok. Egyszerűen az itt élők foglalkozására utalnak ezek a megnevezések.

S ha a derцени legényekről, vagy ott fenn a Felső-Tisza-vidéken a viskiekről valaki azt állítja, hogy bicskások (kiérdemelték ezt a jelzőt a dobronyiak és a gátiak is), az sem teljesen elítélendően teszi. Csak figyelmeztet: ezek a fiatal emberek eléggé forrófejűek és kemények ahhoz, hogy rögtön megtorolják a rajtuk esett sérelmeket. A koncházi tatárok ennél már jóval erősebb ítélet. Azon a megfigyelésen alapul, hogy ezek a fiatal emberek – ha a bálókban a helyzet úgy alakult – bizony nem néztek semmit: törtek, zúztak.

Jól tudjuk, koronként és korosztályonként ez a magatartás mennyit változhat. Nem úgy a falucsúfoló, mely szájról-szájra átadódhat az utókornak. Még akkor is, ha az ezekben megfogalmazott megállapításokkal a mai nemzedék már vajmi keveset tud kezdeni. Hogy Bereg-vidéken, pontosan Csomán lagnának a sótlanak, s az Ung-vidéki palágyiak lennének nagyorrúak, vagy a Szatmár közelében fekvő gyulaiak a fakók – mai szemmel nézve nem éppen évszázados megfigyeléseket tükröz. (De ne is várjuk el azt ettől a bevalottan könnyű élcélődő, humoros műfajtól.)

Mindazonáltal a faluragadványneveknek és jelzőknek lehetnek történelmi gyökerei is. A csetfalvaiak valószínűleg azért kapták a nadályosok megkülönböztető jelzőt, mert a Tisza árterületéhez közel eső település környékén a közeli vadvizekben, kubikgödörökben meglehetősen sok pióca volt található. A batáriakat pedig azért emlegették sokszor úgy, hogy a tarisznások, mivel

a hegyvidéki ruszin ősök hagyományos útipoggyászát, a kényelmes tarisznyát az itt letelepedők még jó sokáig használták. Az aklihegyiek pedig – ne feledjük, szinte egyetlen olyan magyarok által lakott település, melynek házai a hegyre épültek – minden bizonnyal azért kapták a népi keresztségben a bokorugrók nevet, mert míg onnan a delikvens leereszkedett, bizony sok fát, bokrot kellett kikerülnie. A péterfalviak közül ma sem tagadják sokan, hogy vonzódnak a kényelmesebb városi életformához. Ezért aggatták rájuk még dédapáink idejében a nyakkendősök jelzőt. Az öltözködésbeli különbség a század harmincas éveiben válik a legszembetűnőbbé, állítják a szemtanúk. Míg a bökényi ötven holdas nagygazda továbbra is zsíros kalapban jár, a péterfalvi sorstársa, ha csak ötödannyi szántója volt, már nyakkendőt kötött. Ha már egyszer a bökényiek kerültek szóba, mondjuk ki: ők lennének a kecskék. (Jól tudjuk, a kecske a szegény ember tehene.)

A néplélek kutatói talán egyszer majd megfejtik a rejtélyt, mi egyelőre csupán a tényre hagyatkozhatunk: az ugocsai Tiszahát magyar falvai egytől-egyig büszkélkedhetnek ragadványnévvel. A tivadariak a rókák (különben a zápszonyiak is azok), míg a farkasfalviak a kacsák jelzőt érdemelték ki. Hogy népünk szemlélete nem mindig ilyen földhözragadt, azt jól jelzi, hogy a forgolányiak pedig a ködúszató jelzőre érdemesültek.

S hogy végezetül ne csupán falucsúfolókról, hanem az ezekhez közel álló falusorolókról is essék szó, álljon itt e műfaj talán legismertebb két kárpátaljai darabja:

„Gecse, Csoma, Macsola – térdig érő pocsolya”. Illetve a másik: „Csepe, Csoma, Hetenyi – nincsen benne mit enni”. Valamint a klasszikus, mindenki által ismert: „Gecse, Csoma, Macsola, Márok, Papi, Csaroda, Asztély, Surány, Tákos - ez a kilenc város, egymással határos.”

HELYI ÉRTÉKTÁR

LOJZI, KANYU MÁRI, HURUNGYA PETI ÉS A TÖBBIEK

A paraszti társadalmakban a minta, illetve a minta követésének fontossága az élet minden területére kiterjedt. Megszabták, miként viselkedjen a leány, ha egy legény udvarolni kezdett hozzá, az ifjú ember számára mikor jön el a legénnyé avatás pillanata, s a közösség ébren őrködött afölött is, hogy dologtöltő napokon senki se végezzen olyan munkát, amit azon a napon a szokás szerint nem volt szabad. A templomokban a meghatározott ülésrendtől nem lehetett és ma sem nagyon lehet eltérni, külön padosoruk van illetve volt a házasságban élő nőknek és férfiaknak, a hajadon lányoknak és a legényeknek. Sok helyen ma is megszólják azt a családost asszonyt, aki fejkendő nélkül lép be az Isten házába.

A nyájas olvasó bizonyára emellett még számtalan hasonló példát tudna felhozni. Falusi közösségeink nem szívlelték az úrhatnáságot, a „fenn az erdő, nincsen kas” szólásunk éppen ezt tükrözi: a nem igazán tehetős család tagjai ne cifrálkodjanak. Bizony, nagy- és dédszüleink korában az öltözködést is szabályozták, az is egy bizonyos minta alapján történt. Persze a szegénység mindig nagy úr volt, s ma már bizonyára értetlenkedve fogadnánk a boldog emlékezetű Krasznai tanító uram (Beregardó) figyelmeztetését: fiam, tanuld meg, a foltozott ruha nem szégyen, csak rongyos ne legyen. Bizony, a két világháború közötti időkben, megkövetlenül a háború után vidékünkön ez volt a kemény realitás. Mint ahogy a fél évszázadra visszarepítő gyerekkoromból világosan kirajzolódik a következő emlék: az egész életét fogatosként dolgozó Illyés Pali bátyámat – pedig be sokszor megfordult nálunk – csak gumicsizmában láttam, télen-nyáron egyaránt. Ha édesapám a munka végeztével a nyári konyhába beinvitálta, előtte a kocsis kért egy vödör vizet, s gyorsan megmosta örökös lábbelijét. Ez volt a megmosott gumicsizma tisztessége.

Mint említettük, egy ilyen világban a mintától a közösség által elfogadott, valószínűleg sehol le nem írt normától való eltérés mindig nagy felháborodást

keltett. S ha gyerek követte el, nem kerülhetett el a felnőttek megrovó pillantását. Persze a gyerekek esetében sok minden bocsánatos bűnnek számított. Szülőfalumban, ha valamelyik fűgyermek, aki órákon át kipirult arccal rohangált, és a nadrágjából kicsúszott az inge, a szülők, nagyszülők közül előbb-utóbb valaki biztosan rászólt: gyere csak ide, kis Lojzi, hadd igazítsam meg a ruhádat! Érdekes módon nem keresgéltek a toprongyos szavunkhoz hasonló kifejezést, egyszerűbb volt, ha a gyereket egy élő, általa is jól ismert személyhez hasonlították. Mert bizony a mindennel kereskedő Lojzi bátyánk ilyen ember volt. Gömbölyű hasán általában az ing több helyen kigombolva, nadrágja kissé lecsúszva. Szóval Lojzi bátyánk ilyen volt. Lám, mennyire hálás tud lenni az a közösség, amely ilyen módon is kitünteti a figyelmével egy-egy tagját! Lojzi bátyánk már rég a temetőben pihent, ám a kilógó ingű gyereket még sokáig így szólították mifelénk.

Arra lettem figyelmes, hogy ez a jelenség Kárpátalján még mindig általánosnak mondható. Csongoron Potyóknak, Bótrágyon Tisza Pistának, Eszenyben Hurungya Petinek nevezték azt az illetőt, aki folyamatosan nem ügyelt a ruházatára. Közülük a legnagyobb karriert talán Bella Gyuri futotta be, a mögöttünk hagyott század ötvenes-hatvanas éveiben, mert őt Tiszakeresztúron, Sárosorosziban és Csetfalván egyaránt ismerték. A rá emlékezők szerint nem volt teljesen tiszta elméjű, mert amellet, hogy toprongyos volt, minden lehetetlen holmit – ócska katonai tányérsapkát, ríktó sálakat –, egyszóval, mindent magára szedett, állítják a szemtanúk. Amikor jellegzetes alakja feltűnt a falu végén, a pulyasereg gyorsan összeverődött és egy kapualjból figyelte minden lépését. Hogy hangosan gúnyolják, kikezddjenek vele, azt a felnőttek nem engedték. Bár biztosan előfordult ez is.

Olyan, mint Plavejku – mondták Mátyfalván és a szomszédos Tiszaújhelyen. Ő is szedett-vetett ruházatával tűnt ki. Gecsében Lajtos, Nevetlenfaluban az ilyen személyt Pangyula Béla testesítette meg, Batáron Halajku Gyuri. Dédában Piku volt a neve. Fél évszázaddal ezelőtt Munkácson is élt egy hozzájuk hasonló különc szerzet, őt jellemző módon mindenki csak Róza Sándornak hívott. Logikus, mivel a törvényen kívül állt, rá a közösségi normák nem vonatkoztak.

Csongoron emellet Kanyu Márinak nevezték azt a nőszemélyt, aki nem tudta tisztességesen megkötni a fejkendőjét, azt egy kicsit mindig félrecsúszva hordta. Érdekes módon Salánkon azt a lánygyermeket, akinek állandóan kócos volt a haja, Szityi Márinak nevezték. Legendás sorsok, s mint látjuk, hozzájuk legendás nevek tartoznak. Az anyag gyűjtése során hallottam az ugocsai Tiszaháton Somi Roziról és az ő kecskéiről. Somi Rozi – ő sem volt mindig

teljesen beszámítható – akkor etette volna meg a kecskáját finom, illatos fűvel, amikor a derék állat a sok koplalás miatt már éppen az utolsókat rúgta.

Babrás, mint Bodó Erzszi töltött káposztája – emlegetik még ma is Verbőcön és a vele egybeépült Feketepatakon, ha egy olyan dologról van szó, ami sehogy sem akar elkészülni. Tudni kell, hogy Bodó Erzszi egy helybéli cigányasszony volt, aki azzal kopogtatott be a falu házaiba, hogy töltött káposztát szeretne készíteni, csak nincs meg az ételhez valamennyi hozzávaló. Ezért kérne ezt-azt. Egy kis tepertőt, egy kis tört rizst. De mivel valami mindig hiányzott, így bizony hiába remélték a purgyék, hogy valaha is ott rotyog majd a finom egytálétel a spórra feltett fazékban. Lehet, hogy ez már csupán az én képzeletemben él így, ezeknek az embereknek, legalább is nagyobb részüknél, igencsak balladás hangzású nevük van.

A hagyományos, paraszti társadalmakban a precíz, pontos munkának volt igazán becsülete. Aki csak tessék-lássék módon, vagy csak sietve, trehányul végezte el a rábízott feladatot, arra a közösség mondott ítéletet. A legtöbb esetben a fentiekhez hasonló módon. Összehánytatók (a munkát), mint Timon, hangzott ilyenkor Nevelenfaluban a lesújtó vélemény. Más falvakban természetesen más névvel illették az ilyen embert. De mint mondom, élő személyt állítva a közösség elé negatív példának. Remélhetően a Kárpátalján bővítés alatt álló helyi értéktár összeállítóinak a fent leírt jelenség nem kerüli el a figyelmét.

A FALU BOLONDJA

Falusi vendéglátóknak szervezett tanfolyamra csöppentem be a minap. Az előadó éppen az elmúlt órák anyagából kérdezgette a hallgatókat, akiknek a többsége fiatal gazdasszony volt, de akadt köztük néhány ötvenes éveiben járó, magam korabeli férfi is.

– Emlékeznek még rá, mit mondtunk a funkcionális falvakról? – nézett körbe szemüvegét a homlokára tolva az előadó. – Ki tudná jellemezni ezeket a településeket?

– A funkcionális falu legfőbb jellemzője, hogy olyan közösségként működik, ahol a falusi létforma a mindennapi élet szerves része – olvasta folyékonyan a füzetéből egy lógó bajszerű gazda.

Majd kisvártatva hozzátette:

– Ott még a falu bolondjának is szerepe van!

Nemcsak én, mások is felkapták a fejüket az utolsó mondatra. Eszembe jutott rég tovatűnt gyermekkorom. A szőlőhegyre vezető úton Józsi, a falu bolondja jön felém, derűs arccal, s parolára nyújtja puha kezét.

– Szép időnk van ma, Józsi!

Az örökké gumicsizmában járó Józsi bólogat. Egymás mellé teszi két mutatóujját, feje magasságába emeli, s hosszan ejti ki a szót:

– Húsz fok!

Most valóban szép tavaszi idő van, de Józsi farkasordító hidegben is így válaszolna. Mert ő csak ennyit tud mondani. A mi kicsiny falunkban tehát a falu bolondjának csupán ennyi szerep jutott: ha kérdezték, készségesen bementa, hány fok van.

Be kell látnom, a mi Józsinknál sokkal okosabb volt Bandi, az egyik tőlünk nem túlságosan távol eső falu bolondja. Ahányszor felszállt a vonatra – s ezt pedig sürűn megtette –, nagy komolyan megállt a vasúti kocsi előterében, és a fölötte lévő hangszóró géphangja után mindig bementa a soron következő állomás nevét. A hangszóróból jövő ukrán után magyarul.

Gyuszi, aki valószínűleg asztmás volt, mert nehezen szuszogott, még Bandin is túltett. S nem csupán abban, hogy utazni ő is nagyon szeretett. Mivel egy olyan településen élt, amely távol esett a járási központtól, falubeliei rábízták kisebb, ügyes-bajos dolgaik intézését. Igen, a bolondra. A szinte sohasem működő telefon helyett Gyuszi jelentette be a városi irodán falubelijeinek a palackos gázra való igényét, kiváltotta a patikában a gyógyszert. De ez még semmi. Olyan gyógyszereket is be tudott szerezni, amelyekhez akkoriban csak illegálisan lehetett hozzájutni. Különálló, vi-

rágzó üzletág volt ez akkoriban, a feketézők teljesen a bizalmukba fogadták Gyuszit. Beszélni igazából ő sem tudott, tintaceruzát és egy szürke noteszt hordott magánál. Abba íratta be a legfontosabb információkat. Máig sem értem, de a dolog kiválóan működött.

Ernőt, egy másik falu bolondját különleges képességekkel áldotta meg a Teremtő. Akivel összehozta a sors, annak csak egyszer kellett megmondani, hogy mikor van a születésnapja, s azt ő egy életre megjegyezte. Mérget vehettél rá, hogy a szóban forgó napon Ernő megjelenik képeslappal a kezében, rajta kuszán a *Boldog születésnapot* mondat. Ilyenkor illik neki némi aprópénzt adni.

Az előbb említett Gyuszi viszont pénzt sohasem fogadott el – az utazása nem került semmibe – viszont azt elvárta, hogy szolgálataiért egy tányér étellel megkínálják.

Sanyi, aki Kárpátalja egyik legnépesebb magyar községében lakik, bebizonyította, hogy ma, az internet és mobil telefonok világában is szükség van az ő információs szolgáltatásaira. Tudni kell, hogy ezen a településen szinte mindenki primőr zöldségfélék termesztésével foglalkozik – hónapos retek, újburgonya –, s igen sok felvásárló járművével helybe jön. De előzőleg hiába tisztázta a gazdával az érkezés időpontját, számára az a helymegjelölés, hogy a Nagylapos, vagy az Égeres-dűlő nem jelent semmit. Pedig a gazda és munkásai éppen ott szedik fel a termést. Ilyenkor van kéznél a reggeltől napestig a főutcán megtalálható Sanyi, s ő készségesen elvezeti az idegeneket a mondott helyre. Így aztán, míg tart a szezon, Sanyi kisfiúsan szőke feje minduntalan feltűnik egy-egy mikrobuszban. A sofőr melletti helyen, amint éppen élénken magyaráz.

S legvégül Zoliról valójában a tóháti falvakban élő lányok tudnának mesélni. Az akkori lányok persze ma már mind nagymamák. Nem tudni, hogy abban a nincstelen világban honnan szerezte, de tény, ennek a bolond legénynek volt egy gyönyörű öltönye. Amelyben aztán minden környékbeli falu bálján megjelent. Ki hinné, hogy Zoli érkezése fontos eseménynek számított. Pedig nem tett semmi rendkívülit, csak szerényen meghúzódott az egyik sarokban. Jó sok időbe beletelt, míg a fiú végre rászánta magát, s elindult, hogy táncra kérjen egy leányt. A jelenlévők közül mindenki tudta, hogy Zoli csak az illető falu általa legszebbnek tartott lányával fog egyetlen egyszer táncolni. A többi leányzó őt nem érdekelte. A lányok körében nagy volt tehát az izgalom.

Hisz most dőlt el, ki a legszebb.

HEGYEN-VÖLGYÖN LAKODALOM

„Szüret után lesz az esküvőnk”

Hat-nyolc esztendővel ezelőtt a falusi népek igencsak elcsodálkoztak, amikor először hívták esküvőre őket egy csütörtöki, vagy ne adj’ Isten egy keddi napon. Hisz ez a több mint négy évtizeden át tartó szovjet érában, amikor ugye minden felnőttnek, legalábbis papíron, volt munkahelye, egyáltalán nem volt szokás. Akkor, amikor mindenki dolgozott egész héten át, csak szombaton ért rá, hogy vendégségbe menjen. Természetesen jól tudjuk, hogy a hétköznapi lakodalom ma is kényszerszülte megoldás. A jó hírű éttermeket, rendezvényközpontokat egy évre előre lefoglalják a házasulandó párok, így hát, akik lemaradnak, azoknak más időpontot kell keresni. Falusi eleink egészen más okból tartották csütörtökön az esküvőt. Amelyre többnyire a tágabb rokonság valamennyi tagja hivatalos volt. Márpedig a nagy eseményre legmegfelelőbbnek tartott októberi-novemberi időszakban nincs annyi hétvége, hogy valamennyi házasulandónál tiszteletét tudja tenni a vendégsereg. Jellemző az akkori állapotokra a következő ismert mondás: faluhelyen, amelyik házban csak füstölt a kémény, onnan általában mindenkit meghívtak a lagzira.

Hívhattak is, mert adatközlőim elmondása szerint a vendégsereg annyiféle élelmiszert összehordott, hogy a mulatság alkalmával senki sem szenvedett hiányt semmiből. A meghívottak már szerdán-csütörtökön vitték a lakodalmas házhoz a levágni való tyúkot, komacsészében – nagy porcelán tálban – a lisztet, a 15-20 darab tojást, a kiló kását, a cukrot. Egyes helyeken szokásban volt még kész süteményt is ajándékozni, ami többnyire kemencében sütött réteskalács volt. Nem maradhatott el a pakkból a kenyér, illetve a cipó sem. Ez utóbbi csak fehér lisztből készülhetett.

Szilváslé és tengerikalács

A meghívott szakácsasszonyok ugyancsak a hét közepétől kezdődően készítették a nagy eseményre a sok finomságot. A múlt század ötvenes éveinek második felétől kezdődően a csigatésztával készült húsleves és az elmaradhatatlan töltött káposzta egyre inkább általánossá válik vidékünkön. Mert addig bizony jóval szegényebb trakta várta a vendégeket. A Beregardóban élő, 87. évét taposó Demeter Ida arról számolt be, hogy édesanyja, aki 1910-ben esküdött örök hűséget férjének, Demeter Jánosnak, sokat emlegette, hogy akkoriban oly nagy volt ezen a vidéken a szegénység, hogy a násznépnek bizony némi habart lével és kukoricadarából készült süteménnyel kellett beérnie.

Ma már elképzelhetetlen, hogy ne fényes, nagy gonddal elkészített teríték várja az asztalnál helyet foglalókat. Kanál, esetleg villa a múlt század elején

ugyan már volt a javarészt napszámból élő beregvidéki községekben, illetve az ott megtartott lakodalmakon, ám a bort jó ideig csak félliteres üvegekben szolgálták fel. Négy-hat emberre jutott egy flaska, a mulatság, a tánc, a nótázás közben néha abból kortyolt egyet valaki, majd körbe kínálta a többieket. De a hangulat így is nagyszerű volt, emlékeznek vissza a régi idők tanúi. A talpalávalót a helyi zenészek húzták. Mint a visszaemlékezésekből kiderült, tehetséges muzsikusból a legtöbb községben nem volt hiány. Ha mégis, akkor hívtak a szomszéd települések valamelyikéről.

„Hajnalig, rózsám”

A tóháti falvak közül Hettyen bőségesen el volt látva cigányzenészekkel.

– Gyerek- és ifjúkoromban rendelkezésre állt a Kokó, az Ádu meg a Menyü bandája, lehetett közülük választani – meséli a 70. életéve felé járó Etelka, aki úgy tudja, hogy a muzsikusból némi fizetség és bőséges étel fejében húzták egészen reggelig. Hajnaltájt történt a következő eset. Már csak egy-két fiatal pár ropta rendületlenül a táncot. A cigányzenészek is szedelőzködtek volna, ám a nagyvőfély, a mindig tréfára kész Béni bátyja nagyon szerette volna elkerülni azt a csúfságot, hogy a csorda kihajtása előtt véget érjen az általa oly sikeresen levezényelt lagzi. Odafordult hát Áduhoz, a cigányprímáshoz ezekkel a szavakkal:

– Ha még két nótát eljátszol, kapsz tőlem egy ingre valót.

Tudniillik, akkoriban, 1953 táján, nem lehetett venni egy normális kinézetű inget a boltban, azt az üzletben megvásárolt anyagból a helyi varrónők készítették. Bazsevált hát Ádu és bandája rendületlenül, míg végül a kapuból valaki jelezte: elindult a falusi csorda. Akkor Béni leszakított egy gombot a saját ingéről, és átnyújtotta azt Ádunak.

– Köszönöm! Nesze, itt a beígért ingre való.

Még egyszer visszatérve a felszolgált menüre. A múlt század hatvanas éveitől kezdődően ezen a tájon egyre inkább teret nyert a fasírozott, később pedig a rántott hús. A már említett egyik fő fogás, a töltött káposzta sem mindig rizzsel készült, ahogy azt manapság gondolnánk, hanem gyakran kukoricadarával, időnként gerslivel (árpagyönggyel), majd a hatvanas évek közepétől törött szemű, másodosztályú rizzsel, mivel a boltokban sokáig csak ezt lehetett kapni. A hetvenes évek elején robbant be a franciasaláta, amely az akkor megszerzett előkelő pozícióját többé-kevésbé ma is tartja. És azóta számos változata vált ismertté. A Beregszász-környékiek közül az idősebbek bizonyára még jól emlékeznek rá: legtöbb helyen a bor mellé nem bolti pálinka került az asztalra – az egy kicsit drága mulatság lett volna –, hanem a helyi konzervgyárból feketén vásárolt szeszből magyarországi eszenciák felhasználásával készült itóka.

Ma már elképzelhetetlen házasságkötés jegygyűrű nélkül. Ám ez nem volt mindig így. A sztálini érában – tudvalevő, hogy a népek bölcs vezére 1953 tavaszán halt meg – nagyon nehezen lehetett arany ékszerhez jutni.

– Mint a későbbiekben édesanyám gyakran emlegette, az öreg Mároki Károly egy tehenet adott el, hogy leendő menyének az esküvőn „karikagyűrű ragyogjon a kezén” – emlékezik vissza Papp Katalin. – Bizony, 1952-ben ilyen idők jártak. Ahhoz pedig, hogy a vőlegénynek is legyen gyűrűje, nagypámnak még egy tehenét – az utolsót – is el kellett volna adnia. Ám azt a népes családra való tekintettel mégsem tehette meg.

Ma már persze nehéz elképzelni a gyűrű felhúzásának azt az ünnepélyes pillanatát, amikor csak a menyasszony ujjára kerül fel a frigyét megpecsételő arany ékszer.

De bármennyire is inséges idők jártak, eleink megadták a módját annak, hogy az esküvő ünnepélyes keretek között menjen végbe. Különösen akkor ügyeltek nagyon minden apró részletre, amikor a menyasszony vagy a vőlegény más településről való volt. A múlt század ötvenes éveinek végéig a vendégek színes pokróccal letakart szekereken érkeztek, melyeket gondosan leápol, kendőkkel, sallangokkal feldíszített lovak húztak. A násznagyuramék derekát

szintén kendők ékesítették. Amikor a szekerekről leszállt a násznép, az ifjú párral együtt a menet élén lépkedett a nagyvőfély színes szalagos, bokrétás botjával.

Nyoszolyólányok – múltó divat

– Amikor 1958-ban Német Pali nősült, 12 koszorúslány kísérte a vőlegényt és a menyasszonyt – emlékezik vissza a már idézett Demeter Ida. Ahogy utánaszámoltunk, kiderült: a nyoszolyólányok, illetve a koszorúslányok divatja a mögöttünk hagyott század ötvenes éveinek a közepén kezdett divatba jönni, és vidékünkön a hetvenes évek végére már le is csengett. A menyasszony lánypajtásait ugyan még sokáig nevezték így, ám a koszorúslányok hosszú – többnyire kék, rózsaszín – ruhája már lassacskán kiment a divatból. Kalocsainé asszonyom legnagyobb bánatára. Beregszászon ugyanis a Baka-boltja melletti házban élő hölgnél lehetett bérbe venni ezt a ruhadarabot, amelyet ott helyben, méretre is igazítottak. Kalocsainé a bennfentesek szerint hat-nyolc garnitúrája is volt nyoszolyóruhákból, s természetesen tudott kölcsönözni menyasszonyi ruhákat is.

Visszatérve a hosszú ruhás nyoszolyólányokhoz. Rögtönzött közvélemény-kutatásunk alapján kiderült, hogy ez nem csupán múltó városi divat volt. Az említett időszakban a Beregszász környéki falvakban, és például a Munkács vonzaskörzetéhez tartozó Rákoson a nyoszolyólányok és nyalka kísérőjük – természetesen az ifjú pár mellett – a lakodalmas menet leglátványosabb részét képezték.

Nászajándék

Egy-egy jobb kinézetű mivesebb edény, kancsó, netán egész étkészlet kapcsán sok háziasszony még ma is felelegeti, hogy ezt a darabot ő még nászajándékba kapta. Mert az ajándékozásnál nagyon sokáig a praktikum állt az első helyen. A házasulandók nem sértődtek meg például azon, hogy a jeles alkalomból egy ébresztőórát kaptak, esetleg paplant, párnát, ágynemű huzatot, vagy éppen mosóteknőt. De a legtöbbször edényt, illetve poharat. Az egyik adatközlőm mesélte, hogy az esküvő után a nászajándékok összeszámlálásakor kiderült: összesen hetven tányért kapott. Nem esett kétségbe, gondosan becsomagolta a törékeny holmit, felvitte a padra, s az esküvők alkalmával az évek során azokat szépségesen tovább ajándékozta. S vajon mit tehetett az, akinek a kelengyéje 200 darab egydecis, úgynevezett recés pohárral gazdagodott? Mint hallottuk, egy részét használatba fogta, másik, nagyobb részét tartalékolta, jeles vagy éppen szomorú alkalmakkor jó szomszédait azzal kisegítette.

„Jó bort iszom”

Történelmileg úgy alakult, hogy a szőlőtermő vidékeken a lakodalmak alkalmával legfőképpen bort fogyasztottak. Ám ebből a szempontból az ősz

nem igazán a megfelelő időpont, mert muttyos, zavaros nedűt mégsem lehetett e jeles alkalommal felszolgálni. Kevés olyan előrelátó gazda akadt, aki még az előző évben eltett egy csobolyót a már korábban betervezett esküvőre. Így aztán könnyen előfordult, hogy a történelmi Beregszászi Borvidék falvaiban 50-60 évvel ezelőtt úgy zajlott le egy-egy esküvő, hogy azon alig fogyott el 8-10 liternél több bor. Nyáron a legnépszerűbb italnak természetesen a sör számított. Bár a munkácsi sörről akkoriban – a múlt század 70-80-as éveiben az a tréfás mondás járta, hogy a minősítő bizottság friss jelentése szerint „az utóbbi időben sokat javult, de még mindig nem iható”. Hogy honnan volt az ittenieknek erre vonatkozóan összehasonlítási alapjuk? Hát onnan, hogy az ukrán fővárosból nem csupán a híres kijevi tortát hozta haza az, akinek ott volt dolga, hanem jó néhány üveg ottani sört is. És nem kellett az ukrán fővárosig utazni: Lembergben a szovjet érában mindig is kapható volt iható sör.

Asszony lesz a lányból

Hagyományos esküvő ezen a vidéken nem képzelhető el menyasszonyi tánc nélkül. Ilyenkor aztán a rokonoknak, kiváltképp a keresztszülőknek, illett kitenni magukért. Sokan ezt látványos módon meg is tették, úgy, hogy több fordulóra kérve fel a menyasszonyt, ugyanannyiszor dobtak pénzt a gyűjtőtálba. S így van ez ma is. Hogy zökkenőmentesen bonyolódjék le a menyasszonyi tánc, az legfőképpen az ifjú pár szempontjából nagyon fontos, mivel új, közös életük első hónapjait az akkor befolyt összeg nagyban befolyásolja. Például a menyasszony sikeres elablása sok mindent felülírhat. Tudunk olyan esetről – a menyegző egy puccos étteremben zajlott –, hogy miközben a vőlegény igyekezett megakadályozni jövődöbelijének elablását, kizuhant az esküvői terem embernagyságú ablakán, aminek komoly következménye lett: január lévén a kívülről bezúduló jeges szél a közelben ülő vendégeket gyors távozásra késztette.

Szüleink, nagyszüleink ifjú korában a menyasszonyi táncra szánt összeg a legtöbb esetben nem haladta meg a mindenkori napszám nagyságát. Ebből nem volt sértődés, hisz mint már említettük, a korábban összehordott élelmiszeralapanyag – a liszt, a cukor, a tojás, a vaj stb. – értéke annak a többszörösét is kitette.

A bőséges lakodalmi trakta

– Ti közönséges barbárok vagytok! – kiáltott fel a Hollandiából missziós munkára hozzánk érkezett nővér, amikor azzal szembesült, hogy a lakodalom után mennyi különböző étel maradt meg. – Ebből a mennyiségből bőségesen jutott volna még két ilyen alkalomra – tette hozzá szemrehányóan.

Az eset óta legalább tíz év telt el, de mondhatna ma bármit is, nálunk a legnagyobb szűgyen továbbra is az, ha az ételből-italból nincs bőséges kínálat. Nagy a gyanúm, hogy éppen emiatt a hidegtálat akkor sem szedik le az asztalról, mikor, teszem azt, már a harmadik fogásként a borjúpörköltet találják fel. Mert hátha valamelyik kedves vendégnek éppen egy fásírozott-ra, rántott- vagy göngyölthúsrá támad éppen gusztusa. S bizony a múltban is még sokáig, akár éveken át is emlegették, ha valamelyik esküvőn híjával találtatott a lakodalmi trakta.

– Bözsi, aztán főztél-e a családnak egy nagy tál galuskát? Mert ahová most mulatni mégytek, ott nem lesz elegendő étel! – figyelmeztette „jóakarátúan” Manci a kedves szomszédasszonyát. S végül igaza lett. Mert bizony a lakodalmas háznál egy idő után a fennlábasok – a rokonság tagjaiból összeverbuvált, a vendégsereget kiszolgáló alkalmi személyzet tagjai – még a süteményes tál-cákat is leszedték az asztalról, mivel megítélésük szerint túlságosan gyorsan fogyott az édesség. A többi fogásról pedig jobb, ha nem is beszélünk.

Mesélik, nem is olyan régen előfordult az is, hogy miközben a dúsgazdagnak mondott családból származó menyasszony az est folyamán a harmadik ruháját vette fel, a vendégek az üres tányérjukat bámulhatták csupán, s a gonoszok szerint éhükben legfeljebb a szirmokat eszegezhették azokról a virágokról, amelyeket egyébként ők hoztak, s melyek ott díszlegtek az asztalon... Eszti nénémet – ez már egy fél évszázados személyes történet – a vendégek azért szólták meg, mivel a húslevest nem tyúkból, hanem a saját maga által nevelt libákból főzette meg a szakácsasszonyokkal. És csirkepaprikás helyett lúdpaprikás került az asztalra.

A lakodalmak kapcsán ezen a tájon az elmúlt évtizedek alatt történtek persze egyéb furcsaságok is. Az egyik legnépesebb beregvidéki településen például 50-60 évvel ezelőtt az volt a szokás, hogy a házasságkötés hivatalos része után a násznép kettévált: a legény rokonai a legényes háznál, a leányé a leányos háznál mulattak tovább. Az ifjú pár pedig mit tehetett: hol itt, hol ott tűnt fel...

Mint korábban említettük, a lagzinak hajnalig kellett tartania. Mindig akadt néhány mulatós kedvű pár, akik gondoskodtak róla, hogy ez így is történjen. Valószínűleg csak a legidősebb nagydobronyiai emlékeznek még rá, hogy bizony volt olyan idő, amikor a szerény lakodalmi ebéd elfogyasztása után a násznép hazament, gyorsan átöltözött, hogy folytassa a tegnap már megkezdett széna begyűjtését. A vidám csapatban ott szorgoskodott az ifjú pár is. A friss menyecske pedig a rokonság előtt bizonyíthatta szorgalmát, munkabírását, rátermettségét.

Vége van már a lakodalomnak

A SZENNYES TÁNCTÓL A COKIPOHÁRIG

Akárhogy is nézzük, a jó falusi lakodalmak ideje vidékünkön lassan lejár. A házasulandók számára szerencsés esetben egy egész életre szóló jeles esemény helyszíne fokozatosan megváltozik. Elegáns éttermekbe, külön erre a célra épített esküvői termekbe tevődött át. Faluhelyen a sátorállítás szokása egyelőre ugyan megmarad, délután itt gyülekezik a násznép, innen indulnak kikérni a menyasszonyt, megejteni a fényképezkedést, illetve vonulnak a polgári és a templomi esküvőre.

Estére viszont a sátor elnéptelenedik, lakat kerül a kiskapura. Ha pedig maga a lakodalom az étteremben zajlik, akkor a folytatás is egészen más. Például nem kötelező másnap visszahívni a vendégeket. Hogy mire is?

Kárpátalján a falusi lakodalom után a legtöbb helyen ma morzsára invitálják a közeli rokonokat, jó szomszédokat, akik aztán néha úgy belemelegednek a mulatozásba, hogy jókedvük időnként olykor felülmúlja az azelőtt napit. Pedig a zenészek annak rendje és módja szerint már hajnalban összehapokoltak, legfeljebb egy árva harmonikást kerítenek valahonnan a mulatozók. Vagy CD-ről szól a gépzene. Csap, Eszeny, Szalóka környékén nem morzsapartit tartanak, hanem beszélget. Jelezve ezzel is, hogy a parttalan jókedvnek hamarosan vége szakad, ha nem is azonnal, de késő éjszaka mindeképpen.

Beszédes nevet adtak a csonkapapiak i ennek az alkalomnak. A visszavágó valószínűleg azt jelzi, hogy a másnapi buli intenzitása és hőfoka megközelítheti az esküvőn megtapasztaltakat. A lakodalmat követő napon zajló vidám összejövetelet Aklihegyen és a környékbeli falvakban kontyolónak mondják. No nem azért, mivel a fehérszék – gondoljunk csak a szakácsasszonyok, a felszolgálók, ahogy egyes helyeken mondják, a fennlábasok egész esti elfoglaltságára – tegnap nem mulathattak eleget. A kontyoló elsősorban a menyasszony hajviseletében történt radikális változásra utal. Tegnap a menyasszonyi tánc végéig az ara szétbontva vagy vakorcsba fonva hordta haját, mára azonban kontyba tűzte. Szó se róla, a menyecskek, asszonyok számára ez az igazán praktikus viselet. Így könnyebb a tűzhely körül forogni, vagy a mosóteknő mellett állni, görnyedni órákon át...

Rögtönzött közvélemény kutatásunk során aztán hallottuk azt is, hogy Szőlősgyulán egyszerűen visszahívásnak nevezik a másnapi együttlétet, ám volt olyan adatközlőnk, aki morzsaszedegetésről tud. Egyébként Dercenben egészen a legutóbbi időig szokásban volt, hogy ilyenkor főleg az ifjú pár szol-

gálta ki a vendégeket. Olyan is akad közöttük, aki vőlegénytáncnak nevezte a másnapi alkalmat, mondván, hogy náluk így különböztetik meg azt a tegnapi mulatságtól, melynek egyik csúcspontja kétségkívül a menyasszonyi tánc.

Péterfalván figyeltünk fel a cokipohár kifejezésre. Mely szintén arra utal, hogy mint minden jónak, egyszer ennek is vége szakad. Búcsút kell venni a lánghullámú nedűvel megtöltött pohártól, a mulatozástól. Valószínű, hogy a cokipoharat másféle társas alkalmaktól kölcsönözték elterjesztői. Tudós férfiak ugyanis azt állítják, hogy a bányászok, erdészek stb. zenés-táncos összejöveteleiken a búcsúpoharat (Szent János áldása) időnként így nevezték.

Ha lassan feledésbe merül a morzsaparti meg a beszélő, természetesen kimegy a divatból a falusi lakodalmak másik jellemzője, a szennyestánc is. Főként a tóháti falvakban az volt divat, hogy azok a fiatalok, akiket különböző okok miatt nem hívtak meg a lagziba – főként a szűkös férőhellyel magyarázták ezt –, a kapun kívül figyelték, mi zajlik odabent. A menyasszonyi tánc végeztével aztán eljött az ő idejük, ekkor ugyanis az ifjú pár őket is behívta, hogy ropják együtt velük. No, ezt nevezik arrafelé szennyestáncnak. Amely többnyire addig tart, míg néhány számot eljátszik a zenekar. Utána egy gyors kínálás következik, főleg koccintás, és a hivatlan vendégek jólnevelten távoznak. Kérdezősködésünk során óhatatlanul szóba kerültek a lakodalmat megelőző és az azt követő más összejövetelek is. Ilyen például az eljegyzést követő hétvégén a fiú házánál megtartott nászzebéd. Másutt meg a komaebéd sem ment ki teljesen a divatból, amikor a menyasszony és a vőlegény a szűk családi körben étkezik. Megtudtuk, hogy számos szokás kötődik mind a leány-, mind a leánybúcsúhoz, hogy ezek egyike sem volt ismeretlen nagy- és dédszüleink korában.

A másnapi mulatság végén több faluban az a szokás járta, hogy megjelentek a kutyahúzóknak. Őket aztán valóban nem hívták senki, nem álltak sem rokon, sem baráti kapcsolatban a menyasszonnyal vagy a vőlegénnyel. Ők voltak a falu mindenkorai szegényei. Nekik az volt a feladatuk, hogy minden maradékot, természetesen ételről, süteményről volt szó, eltakarítsanak. Abban az ántivilágban, amikor még nem volt hűtőszekrény és fagyasztóláda, a készétel különösen a nyári, kora őszi hőségben gyorsan megromlott. Ám a kutyahúzóknak köszönhetően semmi sem ment kárba. A kutyahúzóknak egyébként megvolt a maguk szerepe. Ők vitték hírül a környéken, milyen ügyesek voltak a szakácsasszonyok, milyen gazdag volt egyik vagy másik lakodalom.

BOLDOG ISTEN, MIVEL ÉLÜNK? – HARANGSZÓ ÉS NÉPLÉLEK

Amikor újsághirdetéseken, a városlakók számára készített programajánlatokban arról olvasok, hogy a falusi vendéglátók külön kérésre éjszakai szállást biztosítanak az illatos szénával feltöltött aborában a hozzájuk érkező turisták számára, mindig eszembe jut eszenyi nagyapám, aki a kínosan tisztán tartott csűr felsőprésekor mindig elmondta, hogy ifjúkorában, s természetesen jóval előtte is, az volt a természetes, hogy a felnőtt férfiak tavasztól őszig kint aludtak: ki az istállóban, ki a fészerben, ki a szénapadláson. Ő például többnyire azon a szalmával bélelt lópokróccal leterített dikón, mely most is ott áll a sarokban s a macskák kedvelt pihenőhelye. A házban – úgy, ahogy az egész környéken mindenütt – csak a fehérszínű és a kisgyerekek éjszakáztak. Mindez az élet természetes rendjét képezte, mint ahogy az is, hogy eleink értették, mikor miért szól a harang. Hogy az mikor hív istentiszteletre, misére, temetésre, esküvőre. Mikor figyelmeztet árvízre, tűzre, vagy próbálja elterelni a jeget hozó felhőket a falu határából. Ha meghalt valaki, a harangszóból azt is nyomban megállapították, hogy férfi vagy nő, fiatal vagy idős volt a megboldogult. Számomra a néplélek igen kedves megnyilvánulása az, ahogyan nagy- és dédszüleink korában a templomtornyokból érkező imént felsorolt világos és célzott üzenetek mellett miként értelmezték a harangok szavát.

Hogy mit is kell érteni ez alatt? A helybeliek mély meggyőződése szerint a bátyúi harang például azt mondja:

Harangoznak délre, libapecsenyére.

Ebben az esetben az történik, hogy a természet közelében élő nép a külvilág hangjaiból – esetünkben a harangok szavából – értelmes szavakat, szókapcsolatokat vagy akár egész mondatokat vél kihallani, illetve értelmes szavakat, szókapcsolatokat, meg egész mondatokat ért beléjük. Ma már kicsit furcsán hat, ha régi regényekben azt olvassuk, hogy a kovácsműhely felől az üllőn a vasat hajlító, formáló mesternek és segédjének ritmusos kalapácsütését is tudták értelmezni.

Gyerekkoromban mindnyájan tudtuk, hogy mit mond a beregszászi (pontosabban: borsavölgyi) kisvasút gőzmozdonya, miközben nagy fűjtatva felkapaszkodik a dombra: *Isten segíts, Isten segíts*. Lefelé az emelkedőről pedig vidáman már ezt zakatolta: *Ha segítsz, ha nem is, lemegyek én magam is*.

Tudós emberek állítják, hogy a harangszó népi magyarázata – amely szinte valamennyi európai népnél fellelhető – a régi időkre nyúlik vissza. A XIX. században és a XX. század elején élt és alkotott íróinknál, néprajzkutatóink

nál számos ilyen példát találunk. Herman Ottó, a híres néprajztudós, aki igen szemléletesen írt a Szernye-mocsárról is, a tiszavárkonyi három harangról a következőket jegyezte fel:

Úri – bunda,

Úri – bunda.

Így kezdi a nagyharang, melyre hamarosan a középső ekképpen felel:

Ezüstös gombokkal,

Ezüstös gombokkal.

A kisharang eközben végig csak azt hajtogatja:

Ringy – rongy,

Ringy – rongy.

Nyilvánvaló, állítják a szakemberek, hogy a három harang, illetve azok hangja, ezúttal különböző társadalmi csoportokra utal: sorrendben a város leggazdagabb polgáira, a módosabb mesteremberekre, meg a nincstelen szegényekre.

Olyan is számos esetben előfordul, hogy egy harang többféle üzenetet is közvetít. A beregújfalui református templom harangja legtöbbször ezt ismételgeti:

Kolozsváron van a párom,

Kolozsváron van a párom.

Máskor meg ezt:

Giling, galang, szól a harang,

A jó lélek fehér galamb.

Bizonyára sokan rácsodálkoztak arra, hogy az idősebb emberek mennyi mindent tudtak mesélni templomuk harangjáról, hogy mikor, hol öntötték, miért éppen az a felirat került rá, ami most is olvasható rajta. Édesapám többször elmondta, hogy aranygombos kis falunkban, Beregardóban – lám, a templom ismét csak látókörünkbe kerül – a harangszentelés köré mekkora nagy ünnepséget szerveztek. Eljöttek a közeli-távoli falvakból a rég nem látott rokonok, akikkel addig csak nagyritkán találkozott, illetve azután szinte sohasem. Természetesen meghívták ismerőseiket, távolba szakadt családtagjaikat a gyülekezet más tagjai is. A harangszentelés manapság is különleges alkalomnak számít. Öregakliban 2005 táján avattak új harangot, melyre meghívták a FIDESZ elnökét, Magyarország korábbi (és későbbi) miniszterelnökét, Orbán Viktort, aki készséggel elfogadta a meghívást és beszédet is mondott.

Az csak természetes, hogy a közeli falvak harangjai egymással beszélgetnek. Ha a lónyai határban a tiszai árvíz elvitte a termés jelentős részét, a harang így panaszzkodott:

Lónyán – nincs kenyér,

Lónyán – nincs kenyér.

Ráfelelt a Tisza túlsó partjáról a benki templom harangja:

Benken – sincsen,

Benken – sincsen.

Beregdedában a helybéli idősebbek elmondása szerint a görögkatolikus templom nagyharangja időnként a következő párbeszédet folytatja a kisharanggal. A kisharang kezdi:

Mi hír van?

Mi hír van?

A nagyharang ráfelel:

Halott van,

Halott van.

Ismét a kisharang szól:

Ki halt meg?

Ki halt meg?

Nem késik a válasszal a nagyharang:

A kanonok.

A kanonok.

Aztán ezt a továbbiakban mindkettő egyszerre zengi.

Hasonlóképpen társalog a mezőkaszonyi nagyharang a kisharanggal. A nagyharang először így panaszkodik:

Boldog Isten – mivel élünk?

Boldog Isten – mivel élünk?

A választ a gyors beszédű kisharang így adja meg:

Csikkal – hallal,

Csikkal – hallal.

Amint az köztudott, eleink életében hosszú évszázadokon át a táplálkozás fő forrásául a kenyér szolgált. Gyerekkoromban nagymama szájából gyakran hallottam: Pulyáim, ha kenyér van, nincs éhség. Ezek után nem véletlen, hogy vidékünk legtöbb harangjának a szava járásában az egyik alapvető táplálék többféle formában előfordul. Azon sem kell csodálkozni, hogy a kenyér mellé valami húsféle feltétlenül társul.

Búzakenyér – hús,

Búzakenyér – hús.

Ezt ismételteti a szalókai református templom harangja. A csongori egy lényeges dologgal megtoldja:

Búzakenyér – sódarhús,

Búzakenyér – sódarhús.

A váriak ezzel szemben a levágott és aprólékosan feldolgozott hízó egy másik részét tartották nagyobb becsben, mivel az ő harangjuk ezt mondja:

Búzakenyér – szalonna,

Búzakenyér – szalonna.

A papiak úgy tartják, hogy az ő nagyharangjuk szava járása a következő:

Bort – búzát,

Bort – búzát.

A tiszaújlaki római katolikus templom nagyharangja a hagyomány szerint büszkén a következőket zengi:

Búzakenyér – kolbász,

Búzakenyér – kolbász.

A kisharang ennél jóval szerényebb vágyakat fogalmaz meg ily módon:

Málékenyér – puliszka,

Málékenyér – puliszka.

Ezek után ki gondolná, hogy a harangszóba olykor némi kritika, illetve önkritika is vegyül? Az eszenyi református templom harangja például az úr-hatnáságot pellengérezi ki a következő módon.

Cifraruha – üres has,

Cifraruha – üres has.

A kuruc hagyományaira méltán büszke Salánkon az itt élő két felekezet tagjainak – a reformátusoknak és görögkatolikusoknak – a világ dolgairól vallott nézetét az egymásra ráfelelő két harang szava tömören így foglalja össze.

Búza – kenyér – hús,

Búza – kenyér – hús.

Ezt ismételteti vasárnap délelőttönként a görögkatolikus.

Akármi – csak sok legyen,

Akármi – csak sok legyen.

Így válaszol rá a racionálisabb szemléletet tükröző református nagyharang. Persze alakulhatott volna mindez fordítva is.

(Az anyag összegyűjtéséhez nyújtott segítségért köszönet Punykó Máriának.)

SE GAZDA, SE TISZTESSÉG

Másfél-két emberöltővel ezelőtt faluhelyen a családi házak többsége kalákában épült. A gazda összerántotta a rokonságot, a komákat, a jószomszédokat: előfordult, hogy húszan-huszonöten is ott szorgoskodtak a fundamentum körül, meg később a falakon. A falubeliek között akadtak szép számmal olyanok is, akiket semmiféle rokoni szál nem fűzte a frissen felhúzendó otthonok boldog tulajdonosához. Ők jól felfogott érdekből voltak itt: hamarosan ők is a családi fészek elkészítéséhez látnak majd hozzá, s akkor jól jön a viszonzott segítség. Mert azért mindenki tudta akkoriban is: kölcsönkenyér visszajár. És mivel az ember feje nem káptalan, hogy mindent észben tartson, minden házban létezett egy füzet, s abba pontosan bejegyezték, hogy ki kinek hány napot segített az építkezésnél, vagy valamelyik sürgős mezőgazdasági munkánál, például kaszálásnál, szénahordásnál. Ugyanebbe a kockás füzetbe írták fel a legtöbben, hogy születéskor kik látogatták meg a gyermekágyast, az újszülött mennyi pénzt kapott. Kárpát-

alján akadt olyan település, ahol azt is feljegyezték, hogy ki jött el sírt ásni például a nagypapa temetésekor. Szalókán bizony egészen a legutóbbi időkhöz előfordult, hogy negyvenöt-ötven sírásó készítette el a megboldogult végső nyughelyét. Nem a munka terjedelme számított, hanem az, hogy erre felé így kívánta a (vég)tisztesség. A legtöbb segítőre öt-hat lapátnyi föld kitermelését bízták.

De maradvá csak a családi házak építésénél. Mint említettük, többnyire olyan népes társaság gyűlt össze, akik jól ismerték egymást, így az évődés, a tréfálgatás, a munka szerves részét képezte. Akárcsak a kínálás. Amelynek megvolt a maga szigorú rendje. Heteken belül például pontban tíz órakor frissen sült fánkkal megrakott hatalmas tállal járta körbe a gazdasszony a munkásait, mellette pedig a korsót tartva a kezében a gazda lépkedett: ő töltötte a bort. Pontban délután háromkor mindez megismétlődött. Az álláson tartózkodóknak le sem kellett szállni.

Aki idő közben megszomjazott, az ihatott a hűvös helyre állított vödörből. Nagy nyári hőségben messze nem lehetett mindent előre kiszámolni, és különben is, a legtöbb helyen nem volt olyan szigorú a menetrend, mint az imént említett tóháti községben. Ahogy ma mondanánk: ott több teret adtak a spontaneitásnak.

Késik Feri... szólalt meg jó hangosan a legszélen álló, a malteros vödört éppen kiürítő derцени atyafi, s a kőműves kollégák szintén hallható szóval ismételték meg a mondatot. A fiatal gazdát éppen elhívták valahová, így ő nem reagálhatott. Megtette helyette az édesapja. Gyorsan vette a borral teli demizsont, meg a szódavizes üveget, és töltötte szorgalmasan a szomjoltót a munkásoknak. Hisz a Késik Feri egyszerű mondattal azok ezt a kívánságukat adták a háziak tudtára. Kisgejőcön a szomjas társaság úgy jelezte mindezt a gazda felé, hogy valaki hangosan kijelentette: Késik a beregszászi busz (járt-e valaha is az erre felé?). Kígyóson pedig egyfajta párbeszéd alakult ki ilyenkor a mesterek és segédek között.

– Késik a busz.

– Melyik?

– Hát az, amelyiken az az ember érkezik, aki tölt majd nekünk egy pohár bort.

A nagydobronyaiak közül a középnemzedék tagjai még élénken emlékeznek rá, hogy hajnaltól kezdve 30-35 busz vitte különböző irányba az ingázókat. A legkorábban a szolvyvai busz indult. Nos, valószínűleg az építőmunkásoknak az adta az ötletet ahhoz, hogy jelezzék a gazdának: ideje lenne a

poharukat megtölteni. Az ominózus mondat Nagydobronyban tehát kijelentő módon így hangzott:

– Elment a szolyvai busz.

A kőművesek, vakolómunkások és más mesteremberek tárháza ebből a szemponttól kifogyhatatlannak tűnik. Beregszász környékén néhány faluban az a szokás, hogy ha a gazda valamilyen okból nincs jelen, a brigád tagjai közül valaki a gazdasszonyt kéri meg – kezébe adva a kőműves kalapácsot – hogy jöjjön ki, és üssön az épülő ház sarkára. Az persze először szabadkozik, de aztán mégis szót fogad.

– Nyolc kalapácsütés volt – mondja a mester. – Tehát annyi pohár bort tessék önteni a főúrnak.

„Nem jól mutat a vízmérték, száraz a malter” – másutt így szoktak jelezni a feledékeny háziaknak.

A nagyberegiek – nemcsak építkezéseken, hanem különböző mulatságok, társas összejövetelek alkalmával – így fejezik ki elégedetlenségüket:

– Se gazda, se tisztesség, se egy jó szó, se egy finom pohár bor...

Van, aki még nevetve hozzáteszi: se nyalom a szád!

Gáton ez a változat él. Se gazda, se tisztesség, se egy zsíros kenyér, se egy finom pohár bor.

S végezetül álljon itt egy olyan történet, amelyik Kárpátalján bárhol megeshetett volna, de sokan esküsznek rá, hogy az a beregszászi bútorkombinát egyik speciális brigádjával történt meg.

Harsányi Ferenc bátyánk és csapata éppen valamelyik gyár igazgatója házában a nappalijában szerelte össze a méretre készített elegáns bútort. Mind a négyen órák óta keményen dolgoztak, amikor a brigádvezető megunva azt, hogy a gazdasszony még egy kávéval sem kínálta meg őket, odament a ház úrnőjéhez, és illedelmesen megszólalt:

– Szomjasak vagyunk.

Mivel a remélt bor vagy sör helyett a gazdasszony egy flakon vízzel jelent meg, az öreg Harsányi kellő nyomatékkal a hangjában kijelentette:

– Asszonyom, nem koszosak, hanem szomjasak vagyunk.

A BIBLIA UTOLSÓ LAPJA

Bölcsen döntöttek az asztalomon fekvő öreg Biblia készítői, amikor a könyv utolsó lapját majdnem üresen hagyták. Csak annyit írtak a felső részbe, hogy halálesetek. Alatta pedig a feltámadásról szóló legismertebb idézet olvasható. Ha tehát a család bármelyik tagja levette a mestergerendáról a vaskos kötetet, a teremtésről szóló könyv olvasásával kezdhette, míg végül el nem ért az utolsó oldalra. Teremtés és elmúlás. Születés és halál. Így együtt. A csaknem százéves könyv lapjai kitöredeztek, az utolsó oldal emellett erősen szakadozott is. Bizonyára sokan elmerenghettek az itteni bejegyzések fölött.

Szűk családtörténet egyetlen oldalon. Eszerint apai dédnagyapám, K. Kovács Mihály 67 éves korában, 1924-ben hunyt el. A fia, Ferenc nyolc évvel korábban, 1916. május 2-án esett el a világháborúban. Többet nem tudok róluk. Nagyanyám kilenc gyermeket hozott a világra, közülük hatot még pár hónapos korukban elragadott a halál. Nagyapámmal húsz évet éltek együtt, egy bejegyzés szerint 1919-ben házasodtak össze. Viszonylag rövid idő alatt temették el hat gyermeküket.

Olaszom az egymás alá írt neveket. Ferenc, Béla, Gizi, Géza, és még egyszer Gizi, utána Lajos és végül Elemér. Aki 12 éves korában halt meg torokgyíkban. Édesapám, akit elsőnek szült meg nagyanyám, többször emlegette, hogy nyolc testvére közül csak egy, Jóska bátyám érte meg a felnőttkort.

A másodszülött Ferenc bizonyára a világháborúban elesett nagybácsi nevét vitte volna tovább. Más Béláról a rokonságban nem tudok, mint ahogy Giziről sem. Furcsa vagy inkább megható: a szülők közül valaki nagyon erősen ragaszkodott hozzá, hogy a megszületendő lánygyermeket mindenkép-

pen Gizinek nevezzék el. Azok után, hogy az első meghalt. Nem hinném, hogy ma ezt bárki is megtenné. A szomorú névsorban hatodikként Lajos szerepel. Ezt talán értem, a rokonságban akkoriban igen népszerű volt az említett férfinév.

Sajnos a gyerekek neve mellé nem jegyezték fel elhalálozásuk dátumát. Pedig ez sok mindent megmagyarázna. Az egyik neves néprajztudósunk figyelt fel rá, hogy falvainkban a múlt század elején a tavasszal megszületett gyermekeknek csupán harmadannyi esélyük volt felnőttkor elérésére, mint azoknak, akik ősszel születtek. Az ok nagyon egyszerű. Faluhelyen akkoriban kevés édesanya tehetette meg, hogy kivonja magát a sok tavaszi, nyári munkából. Meg ekkorára kiürült a kamra, elfogyott az élelem. Ha pedig a kemény robot következtében az édesanyának elapadt a teje, csecsemőjének nem sok esélye maradt. Kemény világ.

A Beregszász központjától 3 km távolságra fekvő Beregardó tipikus zsellérfalu volt. A munkaképes lakosság túlnyomó része a szőlőhegyre járt napszámba. A férfiak végezték a nehezebb munkát, kapáltak, permeteztek, a nőknek jutott a venyigehordás, kötözés. Nem volt könnyű ez sem, mert a napszám hajnaltól napszálltáig tartott. Gyermekkoromban nagynéném, ahányszor eljött hozzánk kötözni, édesanyámtól mindig csak egy darab sovány kenyeret kért, azt tette a kötényébe a papírspárga mellé, úgy fogyasztotta el szerény ebédjét, hogy közben egy pillanatra sem állt le.

A beregardóiak a napszámon kívül némi pénzt az eladott tejből láttak, melyet konkrét helyekre – nálunk úgy mondják, kontóba – hordtak be a városba. Bizony, sokszor megtörtént, hogy önmaguktól kellett odaadni az utolsó litert is. Mint ahogy nyár végén az itteni portákon felnevelt rántani való csirke is a beregszászi orvosok, ügyvédek, felkapott mesteremberek asztalára került.

Családtörténet egy lapon megírva. Méghozzá úgy, hogy felmenőimről alig tudok valami személyeset. Elemérről, akinek a nevét örököltem, egyetlen történet maradt fent, az is a szomszéd, az egykori játszótárs, Béla bátyám jóvoltából.

Lehetek vagy nyolcévesek, és ősz volt. A két gyerek kint játszott az utcán, amikor a mellettük elhaladó jól megrakott szekérről lehuppant a porba egy hatalmas répa. Elemér boldogan cipelte fel az udvarukra, s mutatta édesanyjának. Az megsimogatta a gyerek fejét, és szelíden elindította az utca felé.

– Fiam, az a répa nem a miénk. Eredj, vidd Béni bátyádékhoz, az ablakból láttam, hogy az ő szekerük haladt el előttünk az előbb.

A gyerek lesütött szemmel indult el...

KORJATOVICS TÓDOR RÉGI TARTOZÁSA

Minden várat számtalan legenda övez. A munkácsi várhoz is rengeteg régi történet kapcsolódik. Az egyik legérdekesebb a vár kútjához kötődik, melyet néhány évvel ezelőtt a Lembergől érkezett alpinista csoport fáradságos munkával mostanra kitisztított. A közel kilencven méter mélységű kút alján most ismét kristálytiszt víz csillog. Erről persze csak azok győződhetnek meg személyesen, akik megfelelő erősségű lámpával felszerelve látogatnak el a Latorca partján álló híres erődítménybe. Ők a kiválasztott kevesek. A többieknek megpróbáljuk mi elmesélni, mit rejt a kút mélye.

Úgy tudjuk, hogy a kutat Korjatovics Tódor podóliai fejedelem vájatta, aki Zsigmond magyar királytól kapta meg a várat birtokul 1397 táján. Ebből a korból származik az a legenda, miszerint az erősen sziklás talajjal a kútvájásra kirendelt jobbágyok kezdetleges eszközeikkel nem nagyon tudtak mit kezdeni. A munka heteken át húzódott, úgy tűnt, hogy hasztalan minden próbálkozás. Márpedig egy erődítmény kút nélkül nagyon sebezhető. A védők ivóvízszükséglete mellett gondolni kell az ostromkor gyakori tüzesetek oltására is. Így gondolhatta ezt a fejedelem is, aki továbbra sem tett le erről a szándékáról. Egyszer mérgében azt találta mondani, hogy az ördöggel is szövetkezne, csak hogy a vár ivóvízellátása biztosítva lenne. Az ördög hamarosan jelentkezett is, és megegyezett a vár gazdájával, hogy egy zsák aranyért kiássa a kutat. Úgy is lett. Nem sokkal azelőtt, hogy az ördög befejezte volna a kútvájást, Korjatovicsnak eszébe jutott, hogy csaknem minden pénzét elköltötte a vár megerősítésére. Gondolt ravaszul egyet, s egy olyan zsákot varratott, amelybe nem fért több három aranyból. Nagy bátran ezzel fizette ki a járandóságáért csakhamar jelentkező ördögöt. Mivel az egyezségben nem volt kikötve, hogy milyen nagyságú zsákról van szó, az ördög nem tehetett mást, mint fenyegetően rázva karjait, kiment a fejedelem fogadószobájából, s mivel dühe kint sem csillapodott, belevetette magát az általa nemrég kivájt kútba. Morgását még ma is hallani, ha a kút fölé hajlunk...

A másik, az előbbinél sokkal prózaibb verzió szerint, az egyik itt szolgáló sokat látott katona leleményének köszönhetően sikerült a sziklába kutat vájni. Mégpedig úgy, hogy a leendő kút helyén hatalmas tüzet raktak, majd a felhevült kőre vizet öntöttek. Miután ezt többször megismételték, a sziklán hatalmas rések keletkeztek, így már sokkal könnyebb volt a dolguk a kútvájóknak.

Ami viszont nem legenda: a Lembergől érkezett alpinisták a kút falán több oldalvájatot fedeztek fel. No, egyelőre nem azokat a titkos alagutakat,

amelyek a szerednyei várhoz, vagy a városközpontba, esetleg a közelben folyó Latorca ma is bozótokkal benőtt, nehezen megközelíthető partjához vezetnek! Egyelőre csak azokat a sziklába vájt tárolómedencéket sikerült megtalálni, amelyekben a vár védői szükség esetén hatalmas mennyiségű vizet tudtak tartalékolni.

Hogy mi került ki a csaknem félig eltömődött, mindenféle kacattal tedobált kútból? A régebbi időkből néhány fegyver, illetve annak tartozéka, törött konyhai edények, néhány használati tárgy, gomb, ruhakapocs, lószerszám, szekértartozék, rengeteg csont. S természetesen néhány hordószeren elkészített, hatvan-hetvenliteres merítő eszköz, amelyek segítségével a kút jéghideg vize a felszínre került. A hadi- és szolganép, valamint az igavonó és kisebb háziállatok szomjának oltására, mert gondoljunk bele, hogy békeidőben a várban tartózkodók száma átlagosan legalább háromszázötven-négy-száz fő között mozgott.

A kút tisztításakor nagy riadalmat keltett, amikor az alpinisták néhány hetvenöt milliméteres tűzérési gránátra bukkantak: a második világháború ránk hagyott veszélyes örökségére. Ezeket csak szigorú biztonsági intézkedések mellett távolíthatták el. Aznap a látogatók előtt zárva volt a felső várudvar.

Magától adódott az ötlet, a kútból kinyert kincseket megfelelő előkészítés után hamarosan kiállítják.

Ismét van tehát víz a vár kútjában, bár azt egyelőre nem használják semmire. Az egyik nap valamelyik bohókás kedvű turistától származott az ötlet, hogy ő bizony beledob néhány fém aprópénzt a kútba. Amikor megkérdezték tőle, hogy miért teszi, az atyafi így válaszolt: hogy kiegyenlítsék végre Korjatovics Tódornak az ördöggel szemben fennálló régi tartozását.

A NAGYAPA KISKÉSE, AVAGY A KRUMPLIHÁMOZÁS LÉLEKTANA

Mutasd be a barátodat, megmondom ki vagy. Hadd lássam, hogyan hámozol a krumplit... Természetesen ennek alapján senki sem tud jellemrajzot készíteni, ám egy-két apróság megállapítható az illetőről. Például az, hogy hol, milyen családban nevelkedett.

Faluhelyen, ahol még a szovjet érában is sokáig élt a paraszti társadalomra oly jellemző szemléletmód, amely a vagyon gyarapítását, az értékek megbecsülését, a mindenféle pazarlás megakadályozását helyezte előtérbe, az oly hétköznapi dolgoknak, mint amilyen a krumplipucolás is, megvolt a maga sajátos rituáléja.

– Nálunk a családi munkamegosztás szerint a krumplihámozás kizárólag a nagypapa dolga volt – emlékezik vissza ötven évvel ezelőtti gyerekkorára András barátom. – Az öreg csakis az ifjúkorából megőrzött bicskáját használta erre a célra. A vékony pengével az újságpapírnál alig valamivel vastagabb héjat távolított el a gumóról. Nagy gonddal, odafigyeléssel végezte a munkát, mindenféle szó, magyarázkodás nélkül. Mi, unokák, akik ezt láttuk, egy életre szóló példát kaptunk.

– Szegényebb családoknál bizony nem ritkán fordult elő, hogy tavaszra nem volt elegendő vetőgumó – folytatja a visszaemlékezést András. Ilyenkor bizony sajátos módszerhez folyamodtak: a nagyobb méretű burgonyát – különösen a csírák helyén – vastagabban hámozták meg. Az öregek ma is eszüknek rá, hogy így is elfogadható termést sikerült betakarítani.

Aprópó, termés. Diákkoromban a közétkeztetésre szakosodott intézmények kínálatából két esztendőre eltűnt a burgonya. Az egyik évben a sok eső tette tönkre a termést, de olyannyira, hogy a másik évre szaporítóanyag sem jutott. Nyilvánvaló, hogy a két kontinensen fekvő szovjet birodalom nem mindegyik részén volt ilyen mostoha az időjárás, ám az elvtársak nem tartották fontosnak, hogy ide, a nyugati végekre küldjenek néhány szerelvény burgonyát. Az is természetes, hogy azon kevesek, akik vidékünkéről eljutottak a szovjet fővárosba, ott nem egy zsák krumplit igyekeztek beszerezni, hanem inkább egy kiló narancshoz, citromhoz, mandarinhoz szerettek volna hozzájutni. Melyet ott is csak hosszú sorbanállás után lehetett megvenni, de megérte, mert itthon aztán örvendezett a szájtáti népség.

A szükség természetesen sok mindenre rákényszerítette az emberfiát, különösen a nehéz időkben. Ebből pedig a háborút, a rendszerváltást, az erőszakos kolhozosítást megélt szüleinknek, nagyszüleinknek jócskán kijutott. De még a mai középnemzedék tagjainak sem volt fenékig tejfel az élete, akiknek az előző század kilencvenes éveiben az országunkat sújtó hiperinflációval és rettenetes áruhiánnyal kellett a mindennapok során megküzdeniük. Bő húsz évvel ezelőtt egy szép tavaszi vasárnap a gyönyörű tavaszi napsütésben szomszédaimmal kint ültünk a kapu melletti lócán, valakinek eszébe jutott, hogy délután milyen jó dolog is lenne a közeli hegyoldalon szalonját sütni. A bökkenő csak az volt, hogy akkortájt a sertéspestis meg-bénulás tizedelte az állományt, így azon az éven egyikünk sem vágott hízót. Gyors körbekérdezés során kiderült, hogy közel-távol a környéken nincs egy tábla szalonna sem, mivel akinek sikerült is valamilyen vékonydongájú malackát felnevelni, már ott is elfogyott ez a nyálánkság.

Nem sokkal az ominózus eset után Feri barátoméék verandáján egy még a háború előtti időkből megőrzött kékszománcú zsírosbödönbe botlottam. Feriek évek óta nem tartottak sertést, így jogos volt a kérdés:

– Hát ez mit keres itt?

– Hogyhogy mit? – húzta ki magát a szomszéd. – Az tele van.

Hitetlenkedő pillantásomra Feri diadalittasan felemelte a zsírosbödön fedelét.

Neki volt igaza, az edény színültig volt gyönyörűen megtisztított száraz paszullyal. Ami akkoriban szintén nagy kincset ért.

A DISZNÓVÁGÁSOK ÉVADA

A téli hízó levágása a legtöbb helyen ma már olyan kellő szervezettséget igénylő munkafolyamat, melyet általában a karácsony illetve az újév előtt szükséges elvégezni ahhoz, hogy a disznó különböző részeiből készült sok-sok finomság kerüljön az ünnepi asztalra. S mivel a jeles napok előtt rengeteg a tennivaló, a háziak azon igyekeznek, hogy maga a sertés feldolgozása gyorsan, szakszerűen és zökkenőmentesen megtörténjen. Egy összeszokott, négy-öt-fős csapat reggeltől estig végez is a legtöbb teendővel, mehet mindenki szépen haza. Mostanság sokan hívnak böllért, természetesen ő végzi el a legkényesebb feladatokat, irányítja a munkát, ennek általában meg is van az eredménye: a késő délutáni órákra betöltve a kolbász, kifőtt a hurka, a szóóban van az odaszánt szalonna, sódar stb.

Estére tehát, amikor nagyszüleink korában a disznótoros vacsorára gyülekezett a szűkebb-tágabb rokonság, már mindenki pihen, legfeljebb a gazdaszszony vesződik még néhány makacsul zsíros mosatlan edénnyel.

Tehát van egy jó meg egy rossz hírünk. Kezdjük a rosszal. A hagyományos, ráérős, ünnepi közösségi alkalomnak számító disznóvágások kora, úgy tűnik, lassacskán lejár. Már nem rántjuk össze a szomszédokat a hajnali disznófogásra, s mint mondtuk, nincs késő estébe nyúló beszélgetős vacsora sem a frissen elkészített disznóhúsból. Pozitívum viszont, hogy faluhelyen a legtöbb család továbbra is ragaszkodik ahhoz, hogy saját maga nevelje a hízónak valót, illetve, ha erre nincs mód, a vásárolt állatot maga vágja le és saját ízlése szerint dolgozza fel. Úgy, ahogy a nagyszülőktől és a szülőktől látták. S bizony vásárláskor a legtöbben tudatosan (!) rákérdeznek, min is nőtt fel a szóban forgó jószág. A felgyorsult élettempó tehát már nem teszi lehetővé, hogy minden téli disznóvágás ünnepi közösségi alkalommá váljék a maga egyedi varázsával. De hát már a huszonegyedik század második évtizedében

járunk, nem biztos, hogy az olvasztott zsírnak az egész konyhát betöltő szaga mindenki számára oly kedves emlékké válik, figyelmeztetem nosztalgizásra erősen hajlamos éneket. Az ugyan nem, de úgy láttam, hogy ifjú gyermekek közül többen is nagy-nagy érdeklődéssel figyelték, milyen ügyesen bántik édesapjuk a bontókéssel, nagybátyjuk a hentesbáráddal, s azt is megtapasztaltam, hogy a serdülő lányok szívesen segítettek a nagymamának a zsírfelszívó fánk kiszagztatásában, lekvárral való megtöltésében, illetve a sok nehéz étel után kínált könnyű madártej elkészítésében. Merthogy egy-két szívünknek kedves dologról a nagy rohanás ellenére sem vagyunk hajlandók lemondani.

Húrolás, a zsírszalonna felkockázása mellett természetesen disznóvágáskor ma is a rokonság ügyei kerülnek terítékre, s felelevenedik a régi disznóvágások emléke is. Hogy nagyapáék ágas szegfűt (szegfűborsot) is tettek a véreshurkába, hogy nagymama ragaszkodott ahhoz, hogy disznóvágáskor hidegmájás is készüljön, s másnap nem maradhatott el a kaszáslé, mely a régiek meggyőződése szerint a sok zsíros falattal megterhelt gyomor számára a legkiválóbb orvosság. A böllér pedig, miközben egy hatalmas gézbe csavarva – egy levágott seprűnyelet a negyvenliteres fazékon keresztbe rakva – a hurkának szánt rizst feltette főzni, elmeséli, hogy készített ő már pirított zsemlemorzsaival töltött véreshurkát is. Egyszer a háziak is kipróbálhatják: bizton állíthatom, hogy fenséges étel.

Tempora mutantur, azaz változnak az idők. Jól emlékszem, közel negyedszázaddal ezelőtt, amikor kinyílt a határ, Magyarországról száraz sonkapácot hoztam, azzal dörzsöltem be a húsvétra szánt sódart, hogy annak megmaradjon világos, üde vörös színe. Hasonlóképpen jártam el a császárszalonna esetében is. Két-három hét múlva barátaimmal rácsodálkoztam, hogy a sonkapácban lévő salétrom meg a többi anyag milyen csodát művelt a szózóban tartott húsdarabokkal. De ennek már vége. Azóta – bizonyára ez a bölcsesség jele – nem vágyok ilyen csodákra.

VALÓDI CSEMEGE, VAGY IGAZI KOLESZTERINBOMBA?

Bizony, a jó zsíros, fűszeres, füstölt házi kolbász egyszerre lehet mindkettő. Lényegében attól függ, hogy mennyit fogyasztunk belőle. Meg, hogy milyen gyakran. Erre vonatkozóan paraszti elődeink világos útmutatással szolgáltak, melyet a „több nap, mint kolbász” mondás tömören megfogalmaz. Egyébként a kolbásszal kapcsolatos közmondások egy részét ma már nem is nagyon értjük. Kolbász terem a kenderben, szóltak rá arra, aki a fonóban lustán dolgozott. Kolbásszal hajigál szalonnára, aki gazdag volt, azaz volt mit a tejbe aprítania. Hosszú kolbász, kurta prédikáció – csak a kolbászból jó a hosszú, a beszéd legyen minél rövidebb, világosabb. Ez utóbbit még értjük. Meg azt is, hogy nincs kolbászból fonva a kerítés.

Számomra a legszimpatikusabb mégis az, amit egykoron Vászjától, a nem túl okos, de mindig őszinte ruszin diáktársamtól hallottam csaknem harminc esztendővel ezelőtt:

– Szeretem a fokhagymát, mert kolbászillata van.

No comment.

VÁSZONRA VARRT VÁGYAK

„Ki az urát szereti, jó ebédet főz neki.” Boldogult ifjúkoromban a szomszéd Mariska néni konyhájában a tűzhely fölött kifüggesztett falvédő szövegén sokszor megakadt a szemem. A boldog férj ugyan nem volt látható a vászonon, csak egy igen takaros menyecske pettyes kendőben és gyönyörűen hímzett kötényben, amint a spórra felrakott lábasban valamit nagy kedvvel kavargat. Már akkor ágaskodott bennem a kisördög: attól még tudhat jól főzni valaki, hogy éppenséggel utálja az élete párját...

Amikor mindezt megemlítem Molnár Valériának, a kisbégányi klub vezetőjének, vendéglátóm derűsen csak ennyit mond:

– Tudni kell, hogy déd- és nagyanyáink korában a falvédő a kelengye része volt, akárcsak a lepedők, dunyhák, párnák és törülközők. A nagylány azt maga varrta ki. Igyekeznie kellett, hogy mire férjhez megy, minden készen legyen. Így aztán mikor a falvédők szövegét olvassuk, azok a gazdaasszony leánykori vágyait fejezték ki legtöbbször. Persze mondanom sem kell, hogy a falvédő is idővel tönkrement, s újat kellett varrni az immár fiatalasszonynak, vagy a középkorú nőnek. Tehát később is születnek falvédők, de a szöveg, a vászonra varrt vágyak nem igen változnak. Én azt mondom, hogy ne megfelebbezhetetlen, mély bölcsességeket keressünk ezeken a vászondarabokon, hanem arra gondoljunk, hogy amikor valaki belépett a ház legforgalmasabb részébe, a konyhába, akkor először ezzel a szöveggel találkozott. S abban is biztosak lehetünk, hogy aki történetesen nem nagyon szerette az urát, az ilyen szöveggel nem rakott ki falvédőt.

„Gazdaasszony gondja, rendben legyen a konyha.”

– Látja ezt a falvédőt? – mutat rá az egyikre a kalauzom. – Abban is biztos vagyok, hogy ezt csak olyan asszony tette ki, aki pedánsan ügyelt a tisztaságra.

Amikor néhány esztendővel ezelőtt eszembe jutott, hogy össze kellene gyűjteni a falunkban egykoron használt falvédőket, legfőképpen a következőkre gondoltunk: gyerekeinknek így tudjuk leginkább érzékeltetni a régi falusi otthonok hangulatát. Ugye szimpatikus, hogy az egyik falvédőn ez olvasható: „Jó reggelt”, a másikon meg, hogy „Mit álmodtál?” Ha véletlenül elfelejtettük volna ezt megkérdezni a párunktól, a gyermeküinktől, akkor a fenti írás figyelmeztetett. Különben nem véletlen, hogy az itt található húsznál több falvédő közül igen sok figyelmeztet a tisztaság és a rend betartására. Biztosak lehetünk benne, hogy ez nem csupán a gazdaasszony számára megfogalmazott elvárás: a ház valamennyi lakójának ehhez kellett tartani magát. „Ha a konyha tiszta és rendes, akkor az asszony örül és csendes.” Meggyőződéseim továbbá, hogy nem mindenki varrt ki és főleg nem tett ki olyan falvédőt, amin aztán a következő szöveget olvashatjuk: „Nyávog a cicám a kapuba, sok irigyem van a faluba”.

Amúgy érdekes, hogy rövid fohász ugyanúgy olvasható ezeken a vásznakon, mint egy-egy mondat valamely jól ismert operettből. Íme, közülük kettő: „Mária, szent Istenanyánk, érző szívvel tekints le ránk”, „Egy a szívem, egy a párom, boldogságom tőled várom”.

Ma már elcsévelt szövegnek tűnik a most következő mondat, de száz évvel ezelőtt még valószínűleg olyan bölcsességnek tűnt, amit illet figyelembe venni: „Nincsen rózsza tövis nélkül, nincsen élet bánat nélkül”. S valljuk be, jó kívánságainkat ma sem tudjuk tömörebben megfogalmazni, mint tette ezt a korabeli rigmusfaragó.

– Látja ezt a fekete szalagos falvédőt, melyen a szöveg úgy kezdődik, hogy „a sírhantja rád borul”? Nos, ez is bizonyítja, hogy nem csupán a konyháikat díszítették nagyanyáink ily módon, hanem a tisztaszobát is. Tehát nemcsak a hétköznapiakra készült falvédő, hanem a legszomorúbb alkalomra, a temetésre is.

VIKINGEK ÖRÖKSÉGE?

Vidékünket egykoron a kisvasutak királysága mellett méltán nevezték a fatemplomok királyságának is. Ám minden dicsőség múlandó. Úgy, ahogy például az Ung vidéki kisvasút már csupán az idősök emlékezetében él – a Borzsa-völgyi létét is, már ami megmaradt belőle, állandó veszély fenyegeti – vidékünk fatemplomainak is csupán a töredéke maradt fent. Az egykor fellelhető több mint 800 isteni hajlék jelentős része mára már elpusztult, jelenleg a műemlékként nyilvántartott ilyen jellegű építmények száma alig haladja meg a hatvanat. Pedig a 15–18. század folyamán emelt építmények

felülmúlhatatlan értéket képviselnek. Ezt nem csupán a lelkes lokálpatrióták állítják. Még 1999-ben az UNESCO a világörökség részévé nyilvánított nyolc máramarosi fatemplomot. Az csupán a helyiek érdekérvényesítő képességét jelzi, hogy egyik sem Ukrajnában, hanem valamennyi Romániának a máramarosi részén található. De igazán nem a papír számít, leginhetnének nagyvonalúan. A címmel együtt ugyanis semmiféle pénzjutalom vagy egyéb jellegű támogatás nem jár. Ám azért a turisták száma ezeken a helyeken – ha nem is a kívánt mértékben – évről évre növekszik. Egyébként Románia Máramaros megyéjében jelenleg 93 fatemplomot tartanak nyilván, s amióta az UNESCO listájára felkerültek, nagyobb figyelem irányul rájuk, és a többi fatemplom is nagyobb megbecsülésnek örvend: a központi forrásokból több pénz jut a felújításukra.

Fatemplomainkat a népi építészet legszebb alkotásai között tartjuk számon. Közülük, ha csak egyet is alaposan megvizsgálunk, magunk is meggyőződünk róla, hogy a faépítészet minden változatossága és szépsége fellelhető rajta. A fa ugyanis az egyik legnemesebb anyag, értő kezek által formálva, szerkesztve nagyszerű alkotások születnek belőle. De mégis mitől is különösen szépek és magával ragadóak a régiókban található fatemplomok? Leginkább talán attól, hogy jó arányérzékkel, a fa tulajdonságait

alaposan ismerő és kellő szakmai alázattal megáldott mesteremberek készítették őket. A népi építészek az emberi lélek és a természet közötti harmóniát nem is ábrázolhatták volna szerencsésebben, a hétköznapiak terhéből való elszakadás vágyát nem is fejezhették volna ki sikeresebben, állítják a téma szakértői.

Akik a megfigyelhető stílusjegyek alapján természetesen különböző csoportokba osztották a térségben található fatemplomokat. Bár, mint mondtuk, a hely és a környezet a leginkább meghatározó, mindamellett a kárpátaljai fatemplomokon felfedezhetőek azok a stílusjegyek – barokk, gótikus, reneszánsz –, melyek a monumentális építőművészetet jellemzik. Hisz bármennyire is elzárt volt ez a vidék évszázadokon át, a világban bekövetkezett változások, ha olykor nagy késéssel is, de itt is éreztették hatásukat. Az persze kétségtelen – és ez a szerencsénk –, hogy a hagyományok itt tovább éltek.

Hogy mennyire így van ez, arra a minap csodálkoztam rá. A világhálót böngészve rátaláltunk Norvégia második legnagyobb városára, Bergenre. A vikingek által alapított településen és a környéken több olyan fatemplom található, melyek első ránézésre nagyon hasonlítanak a mi fatemplomainkra. Nyilvánvaló, hogy néhány fotó alapján nehéz pontos ítéletet mondani – s akkor is csupán egy laikus megfigyeléséről van szó –, ám azt talán állíthatjuk, hogy azok a mesteremberek, akik felépítették a vidékünkön található fatemplomokat, biztosan láttak a bergenihez hasonló építményeket. Tudjuk, hogy a középkorban minden valamire való mesterembernek – mielőtt végleg letelepedett volna – be kellett járni a fél Európát, de hogy a mi derék bojkóink, lemkóink, dolisnyákjaink, huculjaink éppen Norvégia délkeleti részén tanulták volna ki az ács mesterséget, az nehezen hihető. Inkább egy közös ősi örökség tovább éléséről lehet szó.

A történelemből tudjuk, hogy a vikingek a Balti-tenger térségében egészen jól érezték magukat. Hajóikkal emellett, főként a 9–12. század folyamán akár lejjebb is ereszkedtek. Tény, hogy még tovább is: a Dnyeszter vizén, egészen a Fekete-tengerig jutottak. De visszatérve a fatemplomokra. Nagyon valószínű, hogy Európa számos részén a 10–12. század folyamán a keresztény hitre tért népek a vidékünkön ma fellelhető fatemplomokhoz hasonló isteni hajlékokat emeltek. Hogy a legtöbbjük mostanra miért éppen Máramarosban maradt fent, azt könnyű megmagyarázni. Máshol, ha a fatemplom az enyészeté vált, kőtemplomot emeltek a helyére. Ám a hegyvidéken, hogy elejét vegyék az építmény pusztulásának, 40–50 évente lecserélték az elkorhadzt zsindeletet. A világhálón való további böngészés során sikerült kideríte-

nem, hogy a Skandináv-félszigeten még számos fatemplom található. Érdekes viszont, hogy közülük a legrégebbi is alig 180-200 éves.

Téves lenne azt gondolni, hogy az egész Észak-Európát magába foglaló térségnek a középkor folyamán alig volt kapcsolata vidékünkkel. Ne feledjük, hogy a 13. századtól egészen a 17. századig a virágzó Hanza kereskedelmi régió hatása – elsősorban a szövetségben szerepet vállaló lengyelországi városok révén – nálunk is érvényesül. Jól tudjuk, hogy a Hanza-szövetség létrejötte elsősorban azzal függött össze, hogy a német kereskedők előrenyomulásukat a Balti-tenger térségében, s egyfajta monopóliumot szerezzenek az Oroszországgal való igen előnyös üzleti kapcsolatok kialakításában. Ám jól tudjuk, hogy ennél is többről volt szó. A szövetség hatása nemcsak a gazdaságra és a politikára korlátozódott: a kultúra vonatkozásában is igen nagy befolyással bírt. A mai középnemzedék tagjainak, akiknek módjuk volt az akkor még a szovjet birodalomhoz tartozó balti köztársaságok nagyobb városaiban körbenézni, bizonyára feltűnt, hogy ezeknek a városoknak – Rigának, Tartunak, Tallinnak – az építészete, a belvárosok milliője sokban hasonlít egymásra. Bátran kijelenthetjük, mindez a Hanza-örökséggel függ össze.

A Hanza fénykorában 220 város tartozott a szövetséghez. A Hanza régió legészakibb kereskedelmi központja – gondolom kitalálta a nyájas olvasó – éppen a norvégiai Bergen volt. A fent leírtakkal csupán azt szerettük volna érzékeltetni, hogy nem csupán kereskedelmi útvonalak hálózta be a hozzánk közeli térségeket, emellett különböző szellemi áramlatok is éreztették hatását, melyek alól még a meglehetősen elzárt Északkeleti-Kárpátok vidéke sem vonhatta ki magát. Így a fatemplomok építőire – tudatában voltak-e vagy sem – hatottak mindazok a művészeti stílusok, melyek idő közben Európa többi részén meghonosodtak.

FARAGOTT HORDÓT SALÁNKRÓL

Régi-régi anekdota a múlt század harmincas-negyvenes éveiből. Nyár közepe járunk. A láthatóan jó módban élő asszonyság több kilónyi színhúst vásárol a sarki hentesnél, nyilvánvalóan a hétvégi lakomához. A hentes meg is kérdezi tőle:

- Asszonyom, árulja már el, mi a kedves férjének a szakmája?
- Kőműves a drága – hangzik büszkén a felelet az asszony szájából.

Januárban ugyanez az asszonyság, ugyanitt, kopott kabátban fél kilónyi mócsingot vásárol, úgymond a macskájának. A hentes most sem rest, megkérdezi:

– Drága nagysád, mi a kedves férjének a szakmája?

– Kőműves a nyomorult – válaszol mérgesen az asszony.

– Ez a régi történet jól érzékelteti, hogy egyes szakmák képviselőinek egzisztenciája idényenként mennyire változó volt – bólogat az ismerős sztori hallatán Kész Barnabás, salánki történelemtanár, a helyi hagyományőrzők egyik fő szervezője. – A földművesektől kezdve a kubikosokon át megannyi, az időjáráshoz kötött szakma művelője és annak családja bizony nagyon is megérezte, hogy a családfő szakmájában mikor jött el a főidény, illetve mikor következett be a holt idény. Hosszú évtizedeken át így volt ez a bodnárokkal is. Persze a szovjet érában ez kevésbé volt érzékelhető, mert a helyi göngyöleggyárban egész évre beütemezték az elvégzendő feladatokat. Akkoriban – 40-50 esztendővel ezelőtt – legalább félszázan üzték otthon maszekban is a bodnár szakmát.

– Változnak az idők. A múlt század kilencvenes éveiben országszerte megcsappant a kereslet a nagy ecetes és káposztás érlelő dézsák iránt. A régi nemzedék jelentős része mostanra kihalt, a fiatalok közül pedig ilyen bizonytalan körülmények között kevesen éreztek késztetést arra, hogy ezt, a Salánkra olyannyira jellemző ősi mesterséget folytassák. Ma már legfeljebb tizenketten-tizenöten készítenek hordót a faluban. De visszatérve a szakma idényjellegére: a helybéli bodnárak korábban úgy tartották, hogy a hordókészítés szezonja valamikor a nyár elején kezdődik – az előrelátó szőlősgazda ekkor rendeli meg a különböző méretű hordókat – s a munka valamikor október végén, november elején fejeződik be, amikor az utolsó préseléskor nyert must is az erjesztő edénybe került. De azért mindig közbejön valami. Az idén például az, hogy sok kárpátaljai településen a nyár végére nem fogyott el a tavalyi bor, igen sok gazdának nem egy hordója áll tele a múlt ősszel leszüretelt és kipréselt terméssel. Bizony, a szőlősgazdáknak is számolniuk kell azzal, hogy változnak az idők. Miközben a sörivók tábora rohamosan nő, addig a borkedvelők csak módjával gyarapodnak.

Ám ezzel párhuzamosan megfigyelhető egy másik jelenség is. Egyre nagyobb az olyan ukrainai üzletemberek, magas posztot betöltő hivatalnokok száma, akik igénylik, hogy saját boruk legyen. Legalább hatvan-hetven liternyi. Ám ha valaki Lembergben, Kijevben vagy Harkovban él, ez csak úgy lehetséges, ha a Salánkon megrendelt hordóba Kígyóson, Dédában, Benében, Muzsalyban ősszel megvásárolja a mustot, illetve később a már kiforrt, majdnem kész bort. S ezt a járművével szépségesen hazaszállítja a lakása, vagy a dácsája pincéjébe. Majd adandó alkalommal – születésnapokon, házassági

évfordulókon, más különleges alkalmakkor – felállítja az asztal végére, és barátai nagy örömeire, csapra veri...

– Éppen ezért, ezek a hordók immáron nem csupán megbízható tárolóedények, hanem egyúttal egy különleges alkalom díszes kellékei – magyarázza Kalanics Béla, aki a salánki bodnárok ifjabbik generációjához tartozik. – A megrendelő tehát elvárja, hogy az általa megvásárolandó hordó ne csupán a szokásosnál igényesebben megmunkált, de egyben kellően díszes is legyen. Lényegében azóta terjedtek el nálunk azok a kisebb hordók, csobolyók, melyeknek a fenekét díszesen megfaragták. Tudni kell, hogy a fafaragást igen sok esetben már nem maga a bodnármester végzi, hanem az erre felkért, a fafaragásban jártas személy. Ha jól csináljuk, és megragadjuk a kedvező alkalmat, most Salánk történetének új fejezete kezdődhet el. Ebben már nem az egyszerű tárolóedények, boroshordók és szüretelőkadak játsszák a főszerepet, hanem a díszesen faragott csobolyók és hordók.

Egyébként a mostani gazdasági helyzet is arra ösztönzi az itt élő mesterembereket, hogy próbáljanak olyan termékeket kiadni a kezük alól, amelyekben – közigazgatási nyelven szólva – a hozzáadott érték igen jelentős. Nyilvánvaló, egy faragott hordó sokkal többbe kerül, mint az egyszerű, díztelen társa. De visszatérve a gondokra. Hiába fejlett Ukrajnában a fémkohászat, abroncsnak való vasat ez idő tájt az országban nem gyártanak. Azt Oroszországból kell importálni drága pénzen. A másik gond: nem szükséges különösebben ecsetelni, hogy manapság milyen nehéz jó minőségű dongának való tölgyfához jutni. Így aztán a salánki hordók ára meglehetősen borsos. A kisebb úrtartalmú edényekért literenként ősszel öt-hat hrvnyát is elkértek. Vigasztalódjunk: egy gondosan, szakavatottan rendben tartott hordó tovább is eltart, mint egy emberöltő. Tehát az utánunk következő generáció is használni tudja majd, ha precíz, és igényes gazdák vagyunk. Legalább erről megemlegetnek bennünket.

Kalanics Béla portáján vagyunk. Bent, a tágas műhelyben a mester egy régi vágyáról beszél. Arról, hogy az itt összegyűjtött szerszámokat kiállítva egy bodnármúzeumot hoz létre. De addig is, míg a különböző pályázatokon sikerül a szükséges pénzt előkeríteni, a mostani, ismétlem, igencsak tágas műhely egyik felében rendezi be a már jelenleg is igen sok ritkaságszámba menő szerszámot felmutató bodnármúzeumot.

Bárcsak sikerülne neki! S akkor lesz még egy ok, hogy a megyénkbe látogató turisták felkeressék a Hömlöc-hegy tövében meghúzódó, a kuruc hagyományaira méltán büszke Salánkot.

KISVASUTAK KIRÁLYSÁGA

Valaha így nevezték vidékünket. Mivel azt annyira átszöttek a keskeny nyomtávú vasutak. De hol van már a régi dicsőség, a keskeny nyomtávú pályáknak már csupán a töredékét találjuk!

A kisvonat nem csupán környezetkímélő közlekedési eszköz, egyben turisztikai látványosság és közlekedéstörténeti műemlék is, amely köré számtalan programot lehet szervezni. Ezt erősíti meg a hozzánk látogató turisták érdeklődése.

– Valahányszor, amikor turisták látogatnak hozzánk, újból megerősödik az ember abban a hitében, hogy a kisvasút óriási értéket képvisel: gözmozdonyával, pályájával, állomásaival, mozdonyszíneivel egyetemben – mondja Gérus Imre, a Beregszászi Keskeny Nyomtávú Vasútvonal vezetője. – Vannak emberek, akiket a vasút mint technika-történeti érdekesség vonzza, másokat az utazás romantikája varázsolja el. Nem véletlen, hogy szinte Európában reneszánszát élik a kisvasutak, alapítványokat hoznak létre fejlesztésük, karbantartásuk érdekében és a turistáknak, a helybelieknek mind több programot szerveznek köréje. Nemrég hallottam, hogy a Hortobágyon madárnézőbe vasúti kocsin viszik a vendégeket.

– Nálunk milyen programot ajánlanak az ide látogatóknak?

– Vasúton elutazni Beregszászról Ilosvára már önmagában is sajátos élményt jelent. (Közel öt órán át tart az út.) Ha a csapat úgy kívánja, akkor Komlóson az erdő mellett táborot verhetnek, vagy a kiválasztott helyen letelepedhetnek a Borzsa partján, ahol számtalan fürdőzőhely található. Télen meg szánkózásra, síkterepi sífutásra nyílik lehetőség. Hat kocsival rendelkezünk, így akár 200 turista egyidejű utaztatását is el tudjuk vállalni. Aki a kisvonatra felül, az időutazást tesz a múltba: nem csupán az itteni vasút történetét ismeri meg élőben, hanem a csaknem érintetlen Borzsa-völgyi tájat is.

– A Kisvasutak Baráti Köre Egyesület évente felszáll a Borzsa-völgyi kisvasútra...

– Több mint másfél évtizeddel ezelőtt határozott a Kisvasutak Baráti Köre Egyesület úgy, hogy a szervezet éves programját úgy állítja össze, hogy abban a Magyarországon fellelhető kisvasutak felkeresése mellett ellátogatnak a Kárpát-medencében még megmaradt keskeny nyomtávú vasutakhoz is. (Az egyesület a Magyar Közlekedési Közművelődésért Alapítvánnyal szorosan együttműködik.) Így történt, hogy a Borzsa-völgyi kisvasút napját minden év augusztusának első vasárnapján közös kirán-

dulással méltatjuk. Igaz, a pálya fenntartására nincs elegendő pénz. És már nagyon esedékes egy teljes körű felújítás, ám erről egyelőre csak álmodozunk. Abban reménykedünk, hogy a kárpátaljai turizmus fejlődésével akad olyan vállalkozó, aki fantáziát lát a kisvasút üzemeltetésében. Itt egyébként még mindig vadregényes tájon, gyönyörű vidéken vezet a Borzsa-völgyi kisvasút nyomvonala, még sok helyen lehet az érintetlen természetben gyönyörködni.

– Ha lenne kárpátaljai Ráday Mihály, akkor az Unokáink sem fogják látni... népszerű tévésorozat bizonyára nem egyszer foglalkozott volna vidékünk keskeny nyomtávú vasútjával, annak sanyarú sorsával, már-már kétségbeesítő helyzetével...

– A Beregszász – Ilosva, illetve a Komlós – Nagyszőlős pálya hossza összesen 63 kilométer – tájékoztat Gérus Imre vezető mester. – A teljes, még meglevő pályaszakasz, amely Priborzsavszkén, Dolhán át egészen Kovácsrétig (Kusnyicáig) húzódik, 110 km hosszúságú. Gyakorlatilag mára ennyi maradt a kárpátaljai kisvasutakból. Az idősebbek még emlékeznek az Ung-völgyi, a Talabor-völgyi és a többi keskeny nyomtávú vasutakra, amelyek hossza összességében meghaladta a 800 kilométert. Nemhiába nevezték ezt a vidéket egykoron a kisvasutak királyságának. Mindez már lassan a múlté.

Túlélésünkhöz a gyerekek érdeklődése kevés. Ha vidékünkön rövid időn belül megerősödik a zöld turizmus, s az ezzel foglalkozó cégek kiépítik, illetve tovább fejlesztik a vasúti pálya mentén az infrastruktúrát, akkor fenn tudunk maradni. Nem kellene a munkát nulláról elkezdeni, hisz ezen az útvonalon van látnivaló bőven. Hogy csak néhányat említsek a sok közül: Nagyberegen még megtekinthetők a vidék népi építészetét híven megőrző körtornácós házak. Felsőremetén egy panzió, Dolhán egy másik üdülő, ugyanitt a kurucok első csatájának emléket állító emlékmű található...

Versenyt futunk az idővel. Bízunk benne, hogy a vidékünkön mihamarabb megerősödik a falusi és az ökoturizmus, s ezen környezetbarát ágazat irányítói hamarabb fedeznek fel bennünket, mint ahogy valamelyik felső hivatalban a megszüntetésünkről szóló határozat megszületne, mondja Gérus Imre.

AKIT A MOZDONY FÜSTJE MEGCSAPOTT...

Moldova György egykor igen népszerű könyve jutott eszembe, amikor a Borzsa-völgyi kisvasút napjára érkezett külhoni vendégek ténykedését szemléltem a beregszászi kisállomáson. A több mint harmincfős csapat tagjait minden érdekelte: lemásztak a szerelőgödörbe, hogy lássák, indulás előtt hogyan zsírozzák meg a mozdonyvezetők az öreg dieselvontató alkatrészeit, bekérezkedtek a vezetőfülkébe, hogy megnézzék, milyen műszerek találhatók ott, nagy figyelemmel szemléltek, hogy mi módon történik a váltók átállítása. Egyikük, a Sopronból érkezett Székely Viktor beszámolt róla, hogy azelőtt nap Hajasdon (Volosjánka) jártak, ahol nagy élményben volt részük: elektricskán (villanyvonaton) utazhattak. Még hozzá gyönyörű, kárpátaljai tájakon keresztül.

Újabb csoportok csatlakoznak hozzánk. Lehetünk már vagy százan, valamennyien a Komlós kitérő melletti Borzsa-parton együtt tervezzük megünnepelni a Borzsa-völgyi kisvasút napját. Iványi Csabát, a kisvasutak magyarországi szerelmesét továbbra is arról faggatom, hogy évről évre mi vonzza őket ide. Hisz a pályák eléggé elhanyagoltak, látszólag nincs itt semmi rendkívüli.

– Az ide látogató társaság tagjai évről évre változnak. Valamennyien megszállott emberek – mondja szerényen Iványi Csaba. – A titok megfejtése pedig egyszerű. Akik itt voltak, azok otthon társaiknak beszámoltak róla, hogy milyen gépeket, berendezéseket láttak, milyen tájakon jártak. Aki Kárpátaljára látogat, annak egy nagyszerű időutazásban lesz része. Ezek feledtetik az esetleges zordabb körülményeket.

Még egy gondolat a megszállottságról. Ugyancsak Iványi Csaba számolt be arról, hogy van egy kollégájuk, aki immáron hetvenezer fotót rakott fel az internetre, valamennyi fénykép a Kárpát-medencében található, az általa felkeresett kisvasutakról szól.

A beregszászi (hivatalosan Borzsa-völgyi) kisvasút már százesztendő is elmúlt. Gérus Imre, a kárpátaljai keskeny nyomtávú vasút irányítója az ünnepi alkalomra való tekintettel most nem azokat a gondokat sorolja, melyek már-már a kisvasút létét veszélyeztetik, hanem inkább a több mint százfős

kiránduló csoportra mutatva arról beszél, hogy jó volna legalább havi rendszerességgel ilyen akciókat szervezni. Iskolásoknak, baráti társaságoknak, turistáknak. Mert egyelőre remény sincs arra, hogy a kisvasút a hagyományos tevékenységéből – teherfuvarozásból, az Ilosva-Nagyszőlős vonalon történő utas szállításból – a működéséhez szükséges pénzt kigazdálkodja.

Rajtuk csak a turizmus segíthet.

Apropó, turizmus. A Kárpátalján működő egykori utolsó gőzmozdonyt nemrég az egyik kereskedelmi bank vezetője vásárolta meg, aki a mizshirjai járási Kolocsaván erdei múzeumot létesít.

Nekünk is nagy szükségünk lenne egy ilyen bankárra.

KÁRPÁTIKUM

A hungarikum névvel jelölik azokat a szellemi, tárgyi értékeket, amelyek leginkább a magyarságra jellemzőek. A hungarikumok sorába tartozik a Kodály-módszer ugyanúgy, mint a Rubik-kocka, a puli, a szürke marha, a matyó népviselet, a tokaji aszú és a híres pásztorétel, a gulyás. A magyar parlament még 2012-ben törvényt hozott a hungarikumokról, a közös nemzeti értékek védelméről, az akkori lista mintegy 300 megnevezést tartalmazott. Hogy nagyon is szükség volt erre a jogszabályra, azt az első pillanatban nem is gondolnánk. Ám tudni kell, hogy az Európai Unióban kiemelt figyelmet szentelnek a nemzeti, a helyi és a regionális értékeknek. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a társult nemzetek közös listáján ugyanebben az évben 5600, egy-egy nemzetre kifejezetten jellemző szellemi termék, tárgy, étel, ital szerepelt. Ami egyesek számára talán meglepően hat: a közös lajstromban a franciák mintegy 2000 megnevezéssel voltak jelen már ekkor is: az Eiffel torony és a Louvre mellett több tucat bor és pezsgő, valamint néhány száz (!) sajtféleség szerepel. Hogy Brüsszelben Ukrajnától, s benne Kárpátaljától ezt a listát bekérjék, az ismert okok miatt, arra még várni kell. Ám ez a körülmény nem akadályoz meg bennünket abban, hogy helyi értékeinket számba vegyük, azokra kellő módon vigyázzunk. Hisz érvényesüljön bármiféle trend a világban az elkövetkező időkben, a mind nagyobb teret hódító globalizáció mellett egyre fontosabb lesz, hogy minden nép, népcsoport pontosan meghatározza önmagát. S ez csak úgy lehetséges, ha tudatosítjuk önmagunk számára, s másoknak is felmutatjuk az elmúlt évszázadok során létrehozott értékeinket.

Korábban sokan még azt is kétségbe vonták, hogy Kárpátalján léteznek-e egyáltalán ilyenek. Talán a beregi szórttes vívta ki önmagának először ezt a

rangot, mert mindkét kritériumnak magas szinten megfelelt: egyrészt helyi sajátosság, másrészt felbecsülhetetlen érték. Annak kell tekinteni a kárpátaljai festőiskola megalapítóinak, Boksay Józsefnek és Erdei Bélának, valamint legtehetségesebb tanítványaiknak az életművét, s mindazon tegnapi és mai alkotókét – s itt most egy hosszú lista következne – akiknek műveiben a megfelelő művészi színvonal mellett oly jellemző a helyi sajátossága.

Kárpátikum természetesen nem csupán népművészeti, illetve szellemi termék lehet. A háromfenekű, illetve a szépen faragott salánki hordó, a viski csuhéfonók kosara, kenyértartója, stb. ugyanúgy idetartozik, mint a nagydobronyi fűszerpaprika.

Falunapokon – Szalókától kezdve Beregvidéken, az ugocsai Tiszaháton, Salánkon át egészen Viskig – rengeteg gyönyörű varrottast, kézimunkát állítanak ki. Ezek mind-mind helyi értékek. Tokaji aszúnk ugyan nincs, de sikerült néhány olyan szőlőfajtát megőrizni – ilyen a Bakator és a Szerémizöld – melyeket másutt a Kárpát-medencében már hiába keresnénk. S az lesz majd az igazi, ha az egykori híres beregszászi sebész főorvos, Linner Bertalan által nemesített Beregi rózsza, Gizella emléke, Beregi áldás stb. szőlőfajták termésével és borával is meg tudjuk majd kínálni a hozzánk érkező vendégeket. Jelenem, néhány lelkes szőlész-borászunknál már vannak ilyen tőkék.

A Nagyszőlősi Borfesztiválon az egyik hely, ahol évente meggyőződhetünk róla, hogy a helyi értékeket tekintve van mit felmutatni. A kézimunkák mellett különösen gasztronómiai különlegességeket: lúgolt málé, túrós tokány, táskaleves, aranygaluska, hogy csak azokat említsem, amelyek hirtelen az eszembe jutnak. Meg az áfonya- és a somlekvár.

Fájó viszont, hogy népi fafaragóink látszólag teljesen kihaltak. Vagy rég le-tették a vésőket. A jól értesültek tudni vélik, hogy azokat a turistáknak szánt falra akasztható műanyagból készült domborműveket – melyeken a nevezetesebb kárpátaljai várak, kastélyok láthatók, rajtuk időnként már kétnyelvű, ukrán és magyar a felirat – Kínában gyártják. Mert a távol-keleti ország üzlet-emberei felfedezték, hogy ezekre van igény. Azt azért megnézném magamnak, hogy egy olyan talpas guzsallyal, melyre ősi magyar motívumokat faragtak, mi-ként boldogulna a kínai mester. Találjuk ki Magyarországot! Így hirdették meg mintegy fél évtizeddel ezelőtt azt a mozgalmat, melynek a feladata éppen az lett volna, hogy a modern kor kihívásaira megfelelő választ adjanak az anyaország-ban élők. Mutassuk fel vidékünk értékeit! Valahogy így fogalmazhatnánk meg a mostani felhívást. A vidékünkre látogató egyre több turista igazolja, hogy ezekre egyre többen kíváncsiak. Talán még anyagilag is profitálhatunk belőle.

A VASFÜGGÖNYÖN INNEN

A KÍGYÓ MELEGE

Ha tizenöt évvel korábban robban ki az ukrán-orosz gázvita, az a kárpátaljai magyarság jelentős részét hidegen hagyja. Tudni kell, hogy az itteni magyarok közel kétharmada faluhelyen él, s bizony másfél évtizeddel ezelőtt településeink zömében még nem fektették le a gázvezetéseket. Bizonyára nem egészen véletlenül, de így alakult. Közvetlenül a határsávban húzódó falvainkba alig több mint másfél évtizede jutott el a földgáz. Addig fűtött mindenki úgy, ahogy tudott.

Jól emlékszem, mi volt látható azon a fényképen, amely akkoriban az egyik regionális folyóirat pályázatán díjat nyert. A felvételen két loboncos hajú legény látható, amint nagy boldogan egy-egy hatalmas gumiabroncsot gurítanak maguk előtt a behavazott országúton. A környéket ismerve – már csak én teszem hozzá – a közeli cigánytelep felé. Mert az ottani kunyhókban akkoriban akkurátusan feldarabolt gumiköpennyel fűtöttek. A szomszédos utcában lakó magyarok pedig többnyire cserépkályhával, rakott spórral. Ebben az időben jelentek meg nálunk a Magyarországról beszerzett, ott már valamilyen okból kiszuperált folytonégők. Mostanság pedig az Ausztriában, Magyarországon, Szlovákiában leszerelt ócska radiátoroknak, gázkazánoknak van nagy keletje. A kazánok valamivel többet fogyasztanak, mint a mostani modern fűtőberendezések, de a közvélemény úgy tartja, hogy azoknál jóval strapabíróbbak. És jelentősen olcsóbbak.

– Nem túl régi ez a fali kazán? – kérdeztük az egyik szomszédot, amikor az áthívott egy pohár borra, hogy megünnepeljük: végre sikerült beszerezni a központi fűtést.

– Ez, barátom, még a fasiszta világból való – hangzott a felelet. – Mondta is a cimbora, aki hozta, hogy úgy tudja, Hitler bunkerjét is ezzel fűtötték. De mit bánom én, százszor jobb, mint a fűrészporos kályha! Mert, ugye, mostanáig az volt. Édesapám, aki előbb a frontot, később pedig a lágert is megjárta, sokszor emlegette, hogy nem az éhség a legnagyobb úr, mint azt mindnyájan

gondolnánk, hanem a hideg, amely a csontig hatol. Ennek megfelelően az ember mindenfélét kitalál, csak hogy egy kis meleget csiholjon.

Egy ideje magam is így vélekedem.

Bosszankodva emelgeti Bálint barátom a húszliteres fémkannát, amely most, láthatóan, üres.

– Pedig tegnapelőtt még legalább félig volt gázolajjal. Hová tűnhetett?

Aztán valami derengeni kezd az agyában.

– Biztos az a mihaszna Pali öcsém vitte el. Fűteni.

– No hiszen, az olajkályha bő fél nap alatt felzabálja.

– Nem ám, nincs is annak olajkályhája. Az a semmirekellő mást talált ki.

Van egy lyukacsos samottszerű téglája, azt beáztatja gázolajba, majd berakja a cserépkályhába, és meggyújtja. Így félliternyi fűtőanyag egy egész éjszaka kitart...

A magas földszintes házban lakó Béla barátom egy másik praktikus eljárást eszelt ki. Az alagsorban kialakított konyhában csempesparhelt rakott, melybe előzőleg gyerekkar vastagságú, rugó formában meghajlított vascsöveket szerelt. A csőre a fölöttünk levő szobában radiátorokat kötött. Kész az egy szobára szabott központi fűtés. A tűzhely így nemcsak a konyhát, hanem a szobát is fűti. A sparheltbe épített, spirálszerűen meghajlított csövet errefelé kigyónak nevezik. Az általa szolgáltatott hő a kigyó melege.

A gazdasági, pénzügyi anomáliákra hozhatnánk fel számtalan példát. De inkább most arról szólnék, hogy a normális életet ellehetetlenítő helyzetekből miként próbál kiutat találni az egyszerű halandó. Az elmúlt húsz év alatt ezen a téren bőven szereztünk tapasztalatokat. 1991-ben, amikor a birodalom hirtelen széthullott, a mostaninál sokkal súlyosabb gazdasági válság szakadt ránk. Hiperinflációval, munkanélküliséggel, áruhiánnyal. Olyan nagy volt a nincstelenség, hogy egyszerre még az elhasznált villanyégőnek is értéke lett. A piacon halomszámra állt a sok villanykörte, élelmes emberek árusították. S volt keletje, mert a különböző munkahelyeken – gyárakban, közintézményekben, állattenyésztő telepeken – sokan megtalálták a módját, hogy az arra alkalmas időpontban a használt villanyégőt működőképesre cseréljék.

S még egyszer a kárpátaljaiak nyomorúság szülte leleményességéről. Belépve Miklós barátom tágas asztalosműhelyébe látom, hogy vagy nyolc csupasz villanyégő lóg le a vályogfalról. De mindegyik ferdén. Odalépek az egyikhez, és meg akarom igazítani.

– Hozzá ne nyúlj egyikhez sem! – szól rám erélyesen a mester.

Értetlenkedve nézek rá. Tán csak nem attól fél, hogy megráz az áram?

– Nem, most nem erről van szó – magyarázza Miklós. – Tudod, ezek használt, kiszuperált körték.

– De akkor hogyan világítanak?

– Hát úgy, hogy addig forgattam őket, míg a bennük megszakadt wolfram-szál össze nem ért és világítani nem kezdett. Némelyik már két hónapja működik.

Ebben az időben történt, hogy a szomszéd faluból napszámba hozzánk átjáró Ervin egy nap arra kérte meg az utcánk lakóit, hogy a kitört bicikliküllőket ne dobják ki. Arra neki szüksége van. S lássatok csodát, az egyik nap az addig gyalogosan közlekedő Ervin egy ócska kerékpáron jelent meg. Nagy ámulatunkra mindkét kerékbe a kettétört, ám horogszerűen, gondosan egymásba akasztott küllőket fűzte be. Gurult a jármű.

Rég túl vagyunk ezeken a dolgokon. S bár azt megtapasztaltuk, hogy a nincstelenségnek és a nélkülözésnek megszámlálhatatlan fokozata van – mindig lehet lejjebb sülyedni –, azért most reménykedünk benne, hogy az akkor megtapasztalt világ már a múlté. Közben persze rengeteg illúzióval letünk szegényebbek. Jómagam például húsz évvel ezelőtt nem tudtam volna elképzelni, hogy valaki attól még könnyen éhen halhat, az utcán megfagyhat, hogy mellette drága terepjárókon, luxusautókon közlekednek embertársai.

Ám a jövőt illetően a kisemberben teljes a bizonytalanság. Nem úgy, mint a nagy Szovjetunió idején, amikor sokan elhitték: minden nappal szebb lesz a világ.

A rendszer vége felé született is ezzel kapcsolatban egy anekdota.

– Tudjátok-e, hogy kétezerben minden szovjet állampolgárnak saját helikoptere lesz?

– Igen? És miért?

– Hogy ha valaki Ungváron megtudja, hogy Lembergben kolbászt *osztanak*, legyen mivel odarepülni.

HÉTKÖZNAPI MEGALKUVÁSAINK

Az ukrán vámósokról szóló alapvicc még a nyolcvanas évek elején megszületett. Akkor, amikor a Szovjetunió állampolgárai számára lényegesen megkönnyítették mind az útlevelhez jutás, mind a külföldre utazás feltételeit. Rövid időn belül tíz- és százezrek keltek útra.

Az anekdota szerint Vászjának, az egyik vámosnak közeledett a születésnapja, és a kollégák éppen azon tanakodtak, hogy mivel lepiék meg.

– Vegyünk neki egy új autót – ajánlotta egyikük.

– Az ötlet nem jó. A Volkswagenjét a múlt hónapban cserélte le egy vadonatúj Mercire.

– Kapjon egy nyaralót – hangzott egy másik javaslat.

– Vászja apósa nemrég íratta a veje nevére a saját háromszintes bungalóját, de a vő azt sem használja – mondtak ellent a társak.

– Nézzétek csak, itt a jelentés: Dmitro, akinek holnap kellene szolgálatba állnia, balesetet szenvedett. Legyen Vászja jutalma egy soron kívüli műszak.

Erre a többiek felhorkantak:

– Szó sem lehet róla! Azért Vászja nem annyira jó fiú!...

Egyesek nálunk még ma is meggyőződéssel állítják, hogy Sztálin a szovjet emberek bérét úgy kalkulálta, hogy mindenki lopásra kényszerüljön. Eleve tudnivaló dolog, hogy mindenkinek vaj van a fején, csak az a kérdés, hogy mikor kinek a példáján félemlítsék meg a többieket.

A rendszer a gyakorlatban évtizedeken át így működött. Mindenki tisztában volt vele például, hogy a raktárosok azért kapnak mindenütt minimálbért, mert a szükséges többi, jókora ráadással, úgyis ellopják. Ám egy komolyabb ellenőrzéssel bármikor lebuktathatók. Persze botorság lenne azt gondolni, hogy a vállalatnál, a lerakaton, az építkezésen mindenki azon ügyködött, hogy a raktárost sítire vágják. Hisz egy bölcs raktárvezető révén jutott hozzá a kurrens árucikkekhez maga az igazgató, a párttitkár, a főkönyvelő, a járási és megyei hivatalokban dolgozó sok fontos elvtárs.

Ukrajna a birodalom bukása után megörökölte a Szovjetunióban virágzó korrupciót. És a rendszert tovább tökéletesítette. Mi, akik itt élünk, már nem csodálkozunk azon, hogy a világ százötven országa közül – ennyire terjedt ki az egyik legutóbbi felmérés – köztársaságunk a világ legkorruptabb országainak egyike. Ott tanyázunk a sor elején néhány koldusszegény afrikai ország szomszédságában. A vesztegetésnek és a megvesztegethetőségnek kialakult egy mai modern válfaja, amely sokkal szemérmetlenebb, számítóbb és kegyetlenebb, mint a szovjet elődje. Gyomorforogatóan felháborító, ahogy az orvos nem lát hozzá addig a beteg gyógyításához, amíg nem érzi zsebében a pénzes borítékot, az egyetemi tanár szenvtelenül a csoportfelelőssel üzeni meg az évfolyamnak, személyenként mennyit kér a vizsgáért. A különböző hivatalokban, a bíróságokon, de még a börtönökben is mindennek szabott ára van, s ha nem alkalmazkodsz ezekhez a játékszabályokhoz, akkor például a hivatalokban napokon át a bolondját járatták veled. Bebizonyítják, hogy nincs meg minden igazolásod, s ami van, az nem szabályos. Ukrajna működését régóta a bürokrácia és a korrupció biztosítja.

Az ukrán televízióban jó néhányszor levetítették azokat a képsorokat, melyeken az akkori elnök, a nyugatbarát Juscsenko modern Pilátusként széttárja a tenyerét, és azt mondja: az én kezem tiszta.

De ne higgyék, hogy az itt élők mindezt normális állapotnak tekintik. A korrupció elleni harcot tűzte zászlájára a 2004 őszen kirobbant narancsos forradalom, ám hiába győzött, ez a társadalmi rákfene erősebbnek bizonyult nála. Egyelőre nincs arra remény, hogy a Szovjetunió idején szocializálódott nemzedékek kihalásával országunkban fokozatosan megszűnjék a korrupció. Szociológusok sora figyelmeztet arra, hogy az Ukrajna függetlenné válása óta felnőtt fiatalok egyik legalapvetőbb társadalmi élménye az, hogy a tudásnak kevés értéke van. Pénzért mindenhez, így a diplomához is könnyen hozzájuthatsz. A másik nagy probléma pedig az, hogy elveszett a munka becsülete. Olyan alacsonyok a fizetések – a környezetemben élő munkások, alkalmazottak többsége havonta harmincöt-negyvenezer forintnak megfelelő összeget keres –, hogy abból képtelenség megélni. Aki ügyesedik – ad, vesz, illetve továbbad, meg a határt járja –, két-három nap alatt megkeresi a becsülettel robotoló munkás havi bérét. Ez sokak kedvét elveszi a tisztességes munkától.

Újabb narancsos forradalomban ugyan nem reménykedhetünk, ám már az is jó, hogy az emberek döntő többsége nem tartja normálisnak a mostani állapotokat, s a maga módján lázad, ha másképp nem, keserű szatírával, humorral. A minap hallottam, hogy az egyik katonai hadkiegészítő parancsnokot, akit a magyar szülők fizetnek le azért, hogy az ukránul nem tudó fiukat ne sorozzák be, mindenki Forint századosnak nevez...

TIZENNYOLC ESZTENDŐ A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN – VALAMI MINDIG HIÁNYZIK

A minap magyarországi barátaimat kísértem el Beregszász egyetlen múzeumba. Sokszor megfordultam már itt, de mivel a tárlatvezető igazgató mindig valamilyen új dologgal rukkol elő, többnyire odafigyelek arra, amit mond. Most éppen azoknak a kuponoknak a használatát magyarázza el, amelyek 1991 után, tehát Ukrajna függetlenségének kikiáltása után fokozatosan leváltották a legendás szovjet rubelt. A kezdeti időkben a silány papírra nyomtatott kupon önmagában nem volt érvényes. Fizetésünk kézhezvételekor a pénzt helyettesítő kupon mellé néhány ív A4-es lapot is kaptunk, rajtuk különböző címletű kuponbélyegekkal. Vásárláskor a bolti eladó, miután elvette a kupon pénzt, a magunkkal hordott A4-es lapról ollóval lenyisszantotta a megfelelő összeget (tudni kell, a bélyegkuponból havonta mindig újat nyomtattak.)

Hitetlenkedő tekintettel néznek rám barátaim. Így is lehetett élni? – olvasom ki szemükből a kérdést. Kényszeredett mosollyal csak ennyit mondok: ebből is láthatjátok, hogy már túl vagyunk a nehezen.

Mert honnan is kezdhethetném el magyarázni? Legfeljebb a második világháború szörnyűségeit megélt emberek érthetik meg azt az állapotot, amikor a hiperinfláció miatt pár nap alatt teljesen elértéktelenedik a havi béréd. A fizetés napján tehát rohantunk a boltba, a piacra, és rövid időn belül elköltöttük a pénzünket, igyekezve persze, hogy a legszükségesebb dolgokat szerezzük be. Ez persze egyáltalán nem volt könnyű feladat, mert a boltokban szinte semmit nem lehetett kapni. Az alapvető élelmiszereket – a cukrot például – jegyre adták, mint ahogy a cigarettát meg a mosóport is (a vodkát szintén). A jegyrendszerhez egyébként még a szovjet érában hozzászoktattak bennünket, mivel a cukrot a nyolcvanas évek közepétől kezdődően jegyre osztották. Az érett szocializmust építő szovjet nép úgy próbálta kivédeni a Gorbacsov névéhez fűződő alkoholelles intézkedések hatását, hogy némi cukor felhasználásával ekkoriban minden lehető és lehetetlen dologból – a paradicsomsüritménytől kezdve a cipőpasztáig – pálinkát főzött. Ebből az időből származik az immár klasszikusnak számító anekdota.

– János bácsi! – tör be az öreghez két ballonkabátos fickó. – Az egész utcában érezni, hogy maga pálinkát főz! – ordít rá az egyik.

– Mióta főzi a pálinkát? – kiált rá a másik.

– Mióta bejöttek az oroszok – mondja megszeppenve az öreg.

– Tudja, hogy nem szabad?! – így az egyik civil ruhás rendőr.

– Miért? Elmentek az oroszok?

Természetesen a cukorjegyen, a mosóporjegyen nem a cukorjegy, mosóporjegy felirat volt olvasható – az valószínűleg sértette volna állampolgári önérzetünket –, hanem mindegyikre azt írták rá, hogy *meghívó*. Bizony, a Szovjetunió valamennyi lakóját a nyolcvanas évek közepétől kezdődően havonta egyszer állam bácsi nagy kegyesen meghívta, hogy – természetesen fizetés ellenében – az üzletből vigye el a neki megítélt cukormennyiséget. Havonta két kilogramm volt az egy főre jutó mennyiség.

Amikor tehát más, szerencsésebb sorsú országokból a hozzánk látogatók néha ma is elszörnyednek jobb napokat is megélt, romos épületeink láttán, minden egyes alkalommal azzal kellene kezdenem a magyarázatot, hogy a függetlenség kivívása után bő hét-nyolc esztendeig szinte senki sem gondolt arra, hogy a házat kívülről felújítsa. Akkoriban a vidékünkön még működő néhány üzem, mezőgazdasági vállalat úgy próbálta a hatalmas inflációt kivé-

deni, hogy az általa megtermelt árut elcserélte. A téglagyár a konzervgyárral, a vágóhíddal, a malomkombináttal folytatott természetbeni kereskedelmet. A dolgozók pedig fizetés gyanánt konzervet, húst, lisztet kaptak. Szerencsére, kinyíltak a határok, s rövid időn belül felvirágozott a batyus-, illetve a benzinturizmus.

Visszatekintve az elmúlt csaknem két évtizedre: utólag magam is elcsodálkozom, hogy mennyire fegyelmezetten viseltük ezt a sajátságos hadiállapotot. Számomra a legelviselhetetlenebbnek az áramkorlátozások, az ezzel kapcsolatos kikapcsolások voltak. Hetente két-három alkalommal néhány órára – természetesen többnyire sötétedés után – megszűnt az áramszolgáltatás. Általában egyszerre az egy központhoz tartozó néhány községben kapcsolták ki. Egy ilyen alkalommal a magyar határ közvetlen közelében elterülő egyik kárpátaljai településen sétálni vitte unokáját a nagymama. Miközben a nagymama mesélt, felkapaszkodtak a házuk mellett emelkedő dombra. Onnan már látszott a határ magyar oldalán húzódó község szépen kivilágított főutcája.

- Az ott mi? – kérdezte a négyéves kislány a távoli fényekre mutatva.
- Az ott, gyermekem? Az ott a mennyország...

ÖRÖKÍRÓ

Sokáig azt hittem, hogy csak az én emlékezetemben maradt meg: nálunk a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején, amikor megjelentek a golyóstollak, először örökírónak nevezték őket. Jól emlékszem az első ilyen tollra: narancssárga színű volt, és a Csehszlovákiából érkezett rokonok hozták ajándékba. 1967-et írtunk. Másnap az iskolában mindenki az én örökírómat csodálta. Ha jól visszagondolok, bizony beletelt még jó néhány esztendő, míg a golyóstoll a tanügyi körökben is polgárjogot nyert. Mindenesetre a mai ötvenévesek az iskola alsó osztályaiban még végig mártogatós tollat használtak. Nem tudom, hogy a globalizálódó kapitalizmus egyik első, hozzánk betörő hírnökét látták-e a Szovjetunió tanügyi illetékesei a golyóstollban, az viszont tény, hogy maszekben az új íróeszközt az osztály már rég használta, mikor végre hivatalosan is engedélyezték a golyóstoll használatát. Persze csak fokozatosan. Azért a tintásüveg és az egykopes toll – akkoriban így hívtuk – nyoma még sokáig megmaradt. No, nemcsak a régi füzeteken, a mögöttünk járó évfolyamoknak átadott könyvek borítóján, lapjain, hanem olcsó, kopott ruházatunkon is. Szegényes ruhatárunknak alig akadt olyan darabja, melyen ne éktelenkedett volna kisebb-nagyobb lilás tintafolt. Persze nagy bátorság kell ruhatárnak nevezni az akkori velem egykorú iskolások szegényes ruhadarabjait, melyet a jó ízléssel mindig is hadilábon álló szovjet könnyűipar gyártott le milliós darabszámban. Akkoriban tanultuk Petőfi Sándor Tintásüveg című vidám hangvételű költeményét, melynek visszatérő verssorai valószínűleg egyikünknek sem tűnt fel. A költő ugyanis többször elismétli, hogy a tintásüveggel vidáman ugrándozó főhősünknek, Megyerinek csak egy kabátja volt. Csak egy kabátja volt. Hát az csak természetes. És még jóval később sem alakult ez másként. Közel tíz év elmúltával alig akadt olyan egyetemista társam, aki vasárnap esténként a beregszászi vasútállomáson az ötödik évfolyamon ne ugyanabban a dzsekiben szállt volna fel a vonatra, mint amelyikben az első évfolyamon megismertük. Ungváron szombat délutánonként a vasúti peront megtöltő hazafelé igyekvő több száz diák között könnyű volt kiszúrni az ismerősöket: a tömegben csak az ismerős kabátot kellett keresni. Persze ugyanez volt a helyzet a lábbelikkel. Különösen az ősszel és télen hordott egészcipőkkel, csizmákkal. Az utcánkban lakó cipész, Bálint bátyja, ha valamelyik lábbelinket megtalálta, akkor mérget vehettünk rá, hogy fél éven át nincs rá gond. Ma már többnyire csak a filmekből ismert az a kifejezés, amikor a börtönből kiszabaduló rab visszakapja a bevonuláskor leadott személyes holmijait. Civil ruháját, bicskáját,

kulcsait stb., mert amikor az embernek több mint ötven inge, tizenvalahány öltönye, kéttucat félcipője, szandálja van, akkor szerintem a személyes tárgyakhoz való viszonya is szükségszerűen megváltozik. Édesanyám mesélte, hogy amikor Eszenyben élő nagyszüleim összeházasodtak, tavasszal kéthárom hónapra beköltözött hozzájuk, méghozzá családostul az az asztalos, amelyik valamelyik távolabbi községben lakott, s akivel sikerült megegyezni. A mester családjával együtt hozta szerszámaikat, és a tágas csűrben hozzálátott, hogy a fiatal pár bútorait elkészítse. Mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy az az ágy, ruhásszekrény, karosláda, almárium, amit az asztalos az ő útmutatásuk alapján elkészített, az életük végéig fogja őket szolgálni. Úgy tudom, hogy nagyszüleim közül később sem jutott egyiküknek sem eszébe, hogy bármelyik bútordarabot kicserélje. Pedig nagyapám közben megjárta Amerikát is, de természetesen nem bútort, hanem néhány hold földet vett az ott keresett pénzzel. Ma a háziasszonyok többsége öt-hat, esetleg hét-nyolc esztendő eltelte után kényszerítő vágyat érez, hogy legalább konyhabútorait kicserélje. Valóban normális dolognak számít, hogy manapság a fürdőszobák öt-hatévente megérnek a felújításra? Annak meg kell lennie, ha másképp nem megy, kölcsönpénzből. A világon nemcsak nálunk, hanem igen sok helyen gondolkodnak így, talán ezért is tartunk most ott, ahol tartunk. Pénzügyi világválság, meg miegymás.

Messzire kerültem írásom eredeti tárgyától, az ajándékba kapott első golyóstolltól, melyből – nagy megrökönyödésemre – néhány nap intenzív használat után kifogyott a szusz. Betét hozzá nem lévén, a használhatatlanná vált írószerszámot sokáig az egyik fiók mélyén őrizgettem. Mélységesen csalódott voltam. Szó se róla. De mint később kiderült, az örökké való dolgokba vetett hitemet ez nem ingatta meg. Csöndesen tudomásul vettem, hogy az a golyóstollnál fontosabb dolgok számára van fenntartva.

Egy obsitos visszaemlékezései

ÉN IS OTT VOLTAM WATERLOONÁL

A Császári Gárda vastag posztóból készült színes egyenruháját viselő két katonát a tűző nap elől egy galagonyabokor menedékében talált csekélyke védelmet. Szuronyos puskájuk előírás szerint egymásnak támasztva. Furcsa módon nem franciául, hanem magyarul beszélnek. Hosszú hetek óta tart a kemény ütközet, nem csoda hát, ha a pokolba kívánják Napóleont, az egész waterlooi csatát. Titkon néhány napos eltávozásban reménykednek, hisz szülőfalujuk ott van nem messze, alig negyven kilométerre. Hátha beköszönt a többnapos eső,

amit a meteorológia már egy ideje ígér, s akkor esetleg szünetelne a forgatás. Bár azt mondják, hogy a rendező, ez a megszállott őrült, Szergej Bondarcsuk ebben az esetben sem állna le, hisz akkor meg azokat a jeleneteket forgatná le, amelyeken a katonák lovak segítségével az átázott talajon nagy keservesen a kijelölt helyre vontatják a nehéz ágyukat.

A nyájas olvasó bizonyára kitalálta, hogy nem az 1815 nyarán lezajlott waterlooi csata helyszínén vagyunk, hanem a véres ütközetéről készült nagyszabású szovjet-olasz film forgatásán. A naptár 1970-et mutat, s a helyszín sem a mai Belgium területe, hanem a szerednyei dombok környéke. S hogy miként került a két magyar katona Napóleon utolsó nagy csatáját bemutató mező kellős közepébe? Hát úgy, hogy a tényleges katonai szolgálatukat töltik a szovjet hadseregben, amely a kor szokásainak megfelelően ingyen és bérmentve közel egy fél évre kiskatonák ezreit bocsátja rendelkezésre a grandiózus csatajelenetekben bővelkedő film forgatásához.

A negyvenhat esztendővel ezelőtt történetekről beszélgetünk Tompa Tiborral, a Gárda egyik tagjával.

– Ebben az esetben mi volt a statiszták legfőbb dolga?

– Nekünk a nagyszabású csatajelenetekben kellett helyt állni elsősorban. Ezeket néha nyolc-tízszer, olykor többször is felvették. Tehát a forgatáson részt venni nem volt leányálom. Egyébként tavasztól ősz közepéig tábori körülmények között éltünk, s egész nap a film készítőinek rendelkezésére álltunk. Megtörtént az is, hogy éjszakai, illetve hajnali forgatáson vettünk részt.

– Úgy tudom, közel ötven esztendővel ezelőtt még szinte mindent élőben vettek fel.

– Így igaz. A rendező rengeteg jó szakemberrel, például sok pirotechnikussal dolgozott, akiknek egy-egy robbantás, ágyúlövést követő becsapódás alkalmával volt komoly szerepük. Bizony ilyenkor rengeteg egyenruhás műanyagbábu hevert a becsapódás környékén. Saját szememmel láttam, hogy néhány féllábú, félkarú statisztát is foglalkoztattak. A csatajeleneteknél a különböző színű füst előállításáért az ide kivezényelt vegyész zászlóalj katonái és tisztjei feleltek. Ezek megrendezésében nekem is jutott némi közvetítő szerep. A mozgatható rendezői, operatői állvány alatt ugyanis egy kisebb rádióállomást rendeltünk be, s innen továbbítottam a rendezői utasításokat. Híradósként mintegy három hónapot dolgoztam ebben a beosztásban. Többnyire ilyen utasításokat kaptam Szergej Bondarcsuk asszisztensétől, onnan fentről: a bal szárnyra több sárgás, majd vörös füstöt kérünk...

– A hadsereg tehát derekasan kivette a részét ebből a munkából.

– A jelenlevő három gyalogezreden és a már említett vegyész zászlóaljjon kívül egy népes katonai lovascsapat is részt vett a forgatáson. Az olvasó joggal kérdezhetné, hogy a 70-es években létezett egyáltalán ilyen fegyvernem a szovjet haderőnél? Ám ha jól belegondolunk, a választ mi magunk is megadhatjuk. A Szovjetunió több tízezer kilométeren át húzódó szárazföldi határainak védelméhez – emlékezzünk csak a komoly nehézségek által legyűrhető hegyi terepre – kellettek a lovak.

– Milyen emlékeket őriz a forgatásról?

– A hétköznapi rutinhoz tartozott, amikor reggelente a kellékesek kinyitották a konténerek ajtaját, és az ott felsorakozott bakákat hol orosz, hol francia egyenruhába öltöztették. Itt kellett átvenni a fából faragott, de az eredetihez nagyon hasonló puskáinkat is. Aztán a pihenő időkből a színes napernyő alatt hűsítőt fogyasztó stábra emlékszem. Meg arra, hogy egyszer nyitott piros színű sportkocsin megérkezik néhány gyönyörű színész. Nekünk, bakáknak tátva maradt a szánk. Ki-ki vérmérséklete szerint az autót vagy a színésznőket csodálta.

– Sok időbe telt, amíg a nehéz forgatási napok élménnyé nemesedtek?

– Bizony, beletelt egy kis időbe. Hisz volt összehasonlítási alapunk, hogyan telnek a kaszárnnyában a mindennapok, és itt kint, a csatamezőn, tábori körülmények között. Később utána olvastam annak, hogy mik vezettek a waterlooi eseményekhez, miként zajlott az ütközet, s így kerültem képbe. Ma már sajnálnám, ha az életemből kimaradt volna ez a fél esztendő. Egyébként több harcostársammal, Benics Pistával, Dankánics Jánossal néha még mostanság is összefutok és akkor felelevenítjük a régi történeteket.

HÍRÜNK A VILÁGBAN: EURÓPA ITT VAN

Gondolom, nem vagyok egyedül vele: mindig is érdeklődéssel olvasom azokat az írásokat, amelyek – máshol élő újságíró kollégák tollából – az itteni élmények nyomán születtek. Alla Hajatova a Szvit Karpat folyóiratban osztotta meg Beregszászon szerzett tapasztalatait a lap olvasóival.

Utánaszámoltam: a színes fotókkal gazdagon illusztrált, nem túl nagy lélegzetű riportanyagban ötször szerepel különböző szöveggörnyezetben az európai jelző. Voltaképpen a cikk egész hangulatát ez a fogalom határozza meg. Egy város lakói, akik a nagy szovjet összeborulásban is ragaszkodnak az európai időhöz, egy város, melynek épületei – még a málló vakolat alól is – a tisztas polgári létről mesélnek, nyugalmat, meghittséget árasztanak magukból. Ilyenkor jövök rá, hogy ezért is tudok örülni minden gondosan

helyreállított, a város régi arculatát felidéző épületnek. A jó szemű újságírónő hamar észreveszi a kétnyelvű utcanév-táblákat. Az, hogy itt a szláv nyelveken megszólalók közül igen sokan akcentussal beszélnek, számára ebben a szokatlan környezetben, természetes jelenség. A hiányos nyelvtudást bőven pótolja a mosoly, az itt lakók részéről megnyilvánuló segítőkészség.

Az ide látogató idegen számára nagy élményt jelent a Beregvidéki Múzeum. Hisz ott szembesül leginkább a városnak az egykori Bereg vármegye központjának több mint kilencszáz éves történelmével. Talán először hall Rákóczi kurucairól, az 1848-as-49-es szabadságharc és forradalomnak a vidékünkhez kapcsolódó eseményeiről. S arról, hogy a Kárpátokban kiépített Árpád-vonal a második világháború végén megálljt parancsolt a dicsőséges szovjet hadseregnek. Itt minden elhangzott mondat továbbgondolásra sarkall, itt minden történetnek folytatása van – hangsúlyozza az újságírónő, legyen szó a nagy múltú Beregszászi Borvidék nemes hagyományainak újjáélesztéséről, vagy a várost környező települések, történelmi címereinek viszszaállításáról. Az újságíró avatott, értő, s mondjuk ki, lokálpatrióta kíséretet kapott. Így, amikor az öreg kőhídről a távolba néz, lelki szemei előtt az a tiszta vízű Vérke csatorna jelenik meg, melyen nyári estéken kivilágított, könnyű csónakok, szandolinok úsztak halkán tova.

Sokan vallják: a hétköznapi rohanásában a szünni nem akaró kátyúk és a fedetlen aknák kerülgetése közben nem vesszük észre, hogy egy szépen felújított épület nyomán meglevenedik annak a régi, hangulatos kisvárosnak az igazi arca. Persze aki itt él, annak a lelkében mindig is ott lakott, ott él az a másik Beregszász.

ORSZÁGIMÁZS

Az alaptörténet még réges-régről, a szovjet időkből való. A kárpátaljai magyar elvetődik a balti köztársaságok egyikébe. (Nem feltétlenül Észtországba, ahol nyelvrokonaink élnek.) Tudni kell, hogy náluk az itteninél sokkal gazdagabb volt az üzletek kínálata, porszívótól kezdve kávédarálón át étkészletig és frottír törölközőig mindent be lehetett szerezni. Persze ott is többnyire a pult alól. A mi emberünk egy porszívóhoz szeretett volna nagyon hozzájutni, ám az orosz nyelven megfogalmazott kérésére az eladó csak a fejét rázta, és gyorsan elfordult tőle. Ekkor földink rettentő dühbe gurult, s elkezdett magyarul káromkodni. Erre az imént az ellen-szenvét még alig-alig leplező eladó érdeklődni kezdett, hogy honnan is érkezett az idegen. Mikor megtudta, hogy az illető magyar, felderült az arca, bevezette az üzlet raktárhelyiségébe, s mindenféle olyan árut mutatott meg neki, amilyet az itthon még komoly szocialista kapcsolatok révén sem tudott volna beszerezni. Siheder kölyökként harmincöt-egyven évvel ezelőtt szájátva hallgattuk az idősebbektől ezeket a történeteket, melyben az alapmotívum állandóan ismétlődött: magyarul szólaltál meg, s nyomban régi ismerősként, barátként viszonyultak hozzád. Később az is bebizonyosodott, hogy a történetnek volt reális magja is: abban az időben igen sok kárpátaljai lelkész gyereke nyert felvételt valamelyik ottani egyetemre, főiskolára, miután itt helyben néhányszor hiába próbálkozott. No nem a megszerzett jegyekkel, hanem a komszomol titkár által láttamozott életrajzzal volt többnyire a baj.

Hálás vagyok ezekért a baltikumi történetekért, hisz gyerekként nagy-szerű érzés volt megtapasztalni: magyarnak lenni jó dolog. Jóval később, a rendszerváltást követő években ugyanezt érezhettük: a kilencvenes évek elején az ungvári magyar iskolában két új első osztályt is indítottak a meglévők mellett, a helybéli ukránok közül ennyi sokan akartak magyarul tanulni.

Persze ne legyenek illúzióink. Abból például, hogy a Kádár korszakban a hivatalos Magyarország nem akart tudomást venni létezésünkről, rengeteg hátrány származott. A nyolcvanas évek közepén ünnepelte Ungvár megalapításának 850. évfordulóját. Megdöbbenve vettük tudomásul, hogy a rendezők minden olyan elemet kihagytak a városnapi rendezvényből, ami arra utalt volna, hogy a magyaroknak bármi közük is lenne Ungvárhoz. Megtehették, hisz biztosak voltak benne, hogy sem a helybéliek, sem a határon túli magyarok – értsd ez alatt Budapestet – nem fognak tiltakozni.

Rossz magyarnak lenni akkor, amikor a többségi nemzet tagjai nem vesznek tudomást rólunk. Az átlagos kárpátaljai magyar élete során számtalan olyan rendezvényen vett részt, ahol a túlnyomó többség ugyan magyar nemzetiségű volt, ám ennek ellenére a mi nyelvünkön ott egyetlen szó el nem hangzott. El nem hangozhatott.

A nemzeti szűkkeblűség, amely valószínűleg a velünk élő népek Trianon-szindrómájából fakad, ma is gyakran tetten érhető. Hat esztendővel ezelőtt adták át Beregszász új bevásárló központját, amelynek megépítését nem a munkanélküliséggel küszködő helybéliek amúgy sem élénk vásárlókedve indokolta, hanem a naponta hozzánk látogató magyarországi turisták nagy száma. És mégis: a vadonatúj bevásárló csarnok egyetlen üzletén sem láthattunk magyar nyelvű feliratot.

Néhány éve Munkács város vezetőinek az innen elszármazott, azóta Amerikában élő Pákh családdal összefogva nem csupán egy nagyszabású Munkácsy-kiállítást sikerült megszervezniük a várban, hanem azt is, hogy a szovjet csapatok bejövetelekor lerombolt turulmadaras emlékoszlopot újra felépítsék. Történt mindez a hágón túli ukrán nacionalisták heves tiltakozása ellenére.

Szerencsére a szobor ma is áll. Csupán annyi változás történt, hogy egy ideje a turulmadár védőszárnya felett hatalmas ukrán zászlót lenget a szél.

HAZA A MÉLYBEN

1989-ben, amikor már recsegett-ropogott a szovjet birodalom erőszakkal, vérrel és főként álnoksággal összetákolt építménye, újságíró kollégámmal Észtországba utaztunk, hogy felvegyük a kapcsolatot az ott élő magyarokkal. Nagy örömünkre jó néhány ismerőssel találkoztunk. Tudni kell, hogy kortársaink közül elsősorban a református lelkészek gyermekei, valamint *kulákcsemeték* döntöttek úgy, hogy érettségi után a tallini, a tartui egyetemre felvételiznek abban a reményben, hogy oda nem követi őket a nem éppen pozitív káderlapjuk. Egyébként jól gondolták. Így a múlt század nyolcvanas éveinek végére egy kétszázötven-háromszáz fős magyar értelmiségi közösség jött létre a messzi északon, példát mutatva nekünk, kárpátaljai magyaroknak, miként kell összefogni. Bár 1989-ben Észtország még a Szovjetunió szerves részét képezte, ám aki ebben az időben néhány napot tölthetett a másfélmilliós tagköztársaságban, az tudta, érezte: az ország függetlenné válását már nem lehet megakadályozni. Annak kivívása csak idő kérdése. Moszkva ebben az időben már nem tilthatta meg, hogy pél-

dául az Európa Parlament küldöttsége egyre gyakrabban megforduljon az észt fővárosban. Erről hamar tudomást szereztek a birodalom más népei is. Akkoriban az éppen alakuló, vagy az illegalitásból előmerészkedő lett, litván, grúz, örmény stb. társadalmi szervezetek Tallinban adtak egymásnak randevút. Mi is itt találkoztunk az egyik örmény érdekvédelmi szervezet két aktivistájával. Beszélgetésünk során kiderült, hogy az idő tájt az örmény gyerekek túlnyomó része orosz tannyelvű iskolába járt. Mint megtudtuk, ez még a több évszázados cári uralom alatt alakult ki így. Természetesen örmény nyelvet és irodalmat is oktattak itt heti két-három órában. De mindez nem akadályozta meg a fiatalokat abban, hogy rendes örmény emberekké váljanak. Akik ismerik népük küzdelmes múltját, tisztelik és továbbviszik a hagyományokat.

Azóta sokan próbálták elmagyarázni nekem, hogy mi magyarok mennyire másak vagyunk, illetve hogy ebből a szempontból az örmények mennyire nem hasonlítanak ránk. Hogy ott a családi kötelékek sokkal erősebbek, hogy a rokoni, baráti szálak révén az egyén ezernyi szállal kötődik a nagy közösséghez, a nemzethez. Ezzel szemben mi, magyarok...

Tessék bárhol megvizsgálni a magyar közösségeket a Kárpát-medencében, hangzik az érvelés, ahol megszüntették vagy csak korlátozták is a magyar nyelvű oktatást, ott nyomban a szórványosodás jelei mutatkoznak. Később pedig elkerülhetetlen a gyors asszimiláció.

Nyelv és kultúra számunkra a legfontosabb összekötő kapocs. Nincs mit vitatkozni ezen. Csak annyit tennék hozzá, hogy ezen kívül még létezik jó néhány kötelék, mely gyakran láthatatlan. Negyven évvel ezelőtt a mi kis külvárosi iskolánkban a fiú osztálytársaim közül mindegyik drukkolt valamelyik magyarországi NB-I-es csapatnak. (Holott közülünk senki sem járt még Magyarországon, és nem is nagyon reménykedhettünk benne, hogy a közeljövőben eljutunk oda.) A legtöbben a Ferencvárosnak meg a Vasasnak, de az iskolában ismertem jó néhány Honvéd, MTK, és Dózsa-szurkolót is. Vasárnap vagy szombat délutánonként mindenki a labdarúgó mérkőzést nézte a magyar tévében, vagy hallgatta a körkapcsolásos tudósítást a rádióban. A Népsportot a százezer kárpátaljai magyar közül tízezen fizették elő. Szerintem ez nem rossz arány. Más. Ha mostanság Magyarországról, Romániából érkeznek hozzánk ismerősök, sehogy sem tudják felfogni, hogy mi, kárpátaljai magyarok ma sem a kijevei időt használjuk. Mint ahogy a szovjet érában sem a moszkvaihoz igazítottuk az óránkat.

Hanem Közép-Európához. Nem! Budapesthez.

VERECKE

A Kárpátaljára látogató magyar turisták döntő többsége kötelességének érzi, hogy elzarándokoljon a Vereckei-hágóhoz. S jönnek is a csoportok meg az egyéni kirándulók szép számmal immáron több mint két évtizede, amióta megnyílt a határ. Az utazók többnyire gondolataikba merülve nézik a tájat, amint a kátyúkkal szabdalt úton járművük felér a hegytetőre. Amikor először jártam itt, tizenhat hajtűkanyart számoltam össze. Ennyit kell megtennünk, hogy eljussunk a hegygerince. Persze a hegy lábánál ki is szállhatunk az autóból, hogy merészen nekivágyunk a meredek kaptatónak. Találkoztam már ilyen elszánt emberekkel. Bizony, nagyon különbözőek vagyunk. Ám legyen bármennyire is eltérő a világról alkotott felfogásunk, ott fen, a honfoglalási vereckei emlékünél megállva egyértelművé válik: végső soron csak az számít, mennyit tudunk hozzátenni ahhoz a szellemi, lelki építményhez, melyet magyar nemzetnek nevezünk. Fenn a hágón a hétköznapiakon is felülemelkedve szabad meghatódni, elérzékenyülni, és egy fohászt elrebegni. Elgondolkozhatunk azon, hogy mostanáig milyen utat tettünk meg, s hogy ezentúl mi vár ránk. Hogy miként alakul a Kárpát-medence különböző országaiban élő nemzetrészek sorsa. Minden felől egyre riasztóbb jelzéseket kapunk, a szórványosodás, a nyelvvesztés veszélye fenyeget. Valljuk be, ma még nem tudjuk, miként lehetne megállítani ezeket a negatív folyamatokat. Fontos hogy tudjuk, együvé tartozunk. Verecke történelmi hangulatot árasztó levegője különösen alkalmas az összetartozás érzésének erősítésére.

Amikor a beregszászi Vérke-parti diákok a múlt század nyolcvanas éveinek végén egykori alma materjük falainál először szervezték meg a találkozójukat, első útjuk ide vezetett. Akkor még mintegy másfélszázan lehettek. Amikor felértek a csúcsra, a szovjetek által lerombolt millenniumi emlékmű helyén valamennyien letérdeltek és imádkoztak. Az idős emberek közül sokan több ezer kilométeres utat tettek meg, hogy együtt legyenek hajdan volt osztálytársaikkal, és ellátogassanak e szent helyre. Mert élhetsz hosszú évtizedeken át a messzi Új-Zélandon, Dél-Amerikában, Ausztráliában, a Verecke szó hallatán hevesebben kezd dobogni a szíved. Hiába, no, a magyarok jelentős részének még ma is ilyen elavult nemzettudata van...

A Magyarok Világszövetsége kezdeményezésére 1996 tavaszán Matl Péter munkácsi szobrászművész munkatársaival hozzáláthatott az új, a millicentenáriumi honfoglalási emlékmű megépítéséhez. A szobrász az emlékmű tervezésekor a magyar hit- és mondavilág számos fontos motívumát használta fel. Aztán az építkezés hosszú időre megakadt. Ugyanis a helyi hatóságok

– a hágón túli nacionalista szervezetek nyomására – nem adták ki az építési engedélyt. Időközben az ukrán sajtóban több olyan publikáció látott napvilágot, melynek szerzői azt állították, hogy 1939-ben, amikor Kárpátalja visszakerült Magyarországhoz, a magyar csapatokkal harcba bocsátkozó és később fogságba kerülő ukrán hazafiakat, a szicsgárdistákat, ezen a helyen végezték ki. Így a honfoglalási emlékmű számukra kegyeletsértő.

Később hiába bizonyították be az ukrán és magyar történészekből álló bizottság tagjai, hogy az elfogott szicsgárdistákat a magyar honvédek átadták a lengyel hatóságoknak – Galícia ekkoriban Lengyelországhoz tartozott. Csak 2008 tavaszán indulhatott újra az építkezés. A sebtiben átadott emlékművet azóta számtalanszor meggyalázták. Festékekkel szórták le, gumiabroncsokat égettek el rajta, hatalmas kalapáccsal megpróbálták szétverni.

Hányatott sors jutott osztályrészül a millicentenáriumi emlékműnek. Sokan állítják, ily módon a Kárpát-medencei magyarság sorsát példázza.

A kalapácsütések nyomán rengeteg apróbb-nagyobb kődarab vált le az emlékműről. Az ide érkező zarándokok igyekeznek a pusztítás nyomait eltüntetni, a szétdobált koszorúkat visszahelyezik a helyükre. De mi legyen a gránitdarabokkal? Nemrég Beder Tibor csíkszeredai barátomnak eredeti ötlete támadt. A letört darabkákból néhányat vigyünk haza, ereklyeként őrizzük otthonainkban, illetve ajándékozzuk meg vele barátainkat, ismerősein-

ket: hogy mind több honfitársunk lelkében épüljön fel a magyarság egységét hirdető emlékmű.

Annak ott már semmiféle kalapácsütés nem árthat.

SZERELMES FÖLDRAJZ

Van egy álmom. A 950 éves Beregszász valamennyi lakójának szeretnék egy szép nagy dombornyomatú térképet ajándékozni. Ezen természetesen nem csupán a város arculatát meghatározó épületek, az utcák, terek, parkok lennének rajta, hanem a települést karéjozó hegyláncolat is. Amely megvéd bennünket az északi, keleti irányból betörni kész hidegtől. És egyáltalán: valamennyi bőszen nyargalászó, pusztító erejű szélről. Mintha Isten tenyerén ülnénk. Akinek ebben kételyei támadnának, gondoljon arra, amikor néhány éve, tőlünk alig hatvan-nyolcvan kilométernyire hatalmas, vasszerkezetű villanyoszlopokat döntött le az orkán... Azt elfogadom, hogy Isten tenyerét időnként sokan érzik kergesnek. Belátom, nem könnyű errefelé az élet.

De visszatérve a térképhez. Azon természetesen szép sorjában fel lenne tüntetve a várost óvó valamennyi hegy neve: az Ardói-hegy, a Pöttöm, a Sárók-vagy Szúnyog-hegy, a Hágcsó- vagy Hosszú-hegy, a Kerek-hegy, a Nagy-hegy, a Virág-hegy, a Kis-hegy. És valamennyi szépséges dülő neve melyeket eleink oly áhítattal ejtettek ki évszázadokon át. Mint ahogy a tündérkerteket szokás emlegetni. Mert ezek a nagy gonddal művelt szőlőtáblák valójában azok is voltak. Kedves beregszászi lokálpatrióták! Vajon hányat ismernek közülük?

Csipkegödör, Hágcsó, Szilas, Rigó, Szarka, Mózsi, Csiga, Vashika, Kőporos, Mezőgrádcis, Csillagos, Kistelek, Tórafüggő, Darvas, Böndőbánya, Csipás, Hőbörgő, Maró, Höő, Aranyos...

Erről jut eszembe, hogy Dinnyés József, aki afféle XX. századi garabonciásként járta a Kárpát-medencét, amikor hozzánk eljött, minden alkalommal elénekelte azt a dalt, melyben sorra vette az országhatáron kívül található magyarlakta városokat... A dal fenségesen szomorú, fájdalmas veszteséglista...

A fentiekben leírt dülők többségében talán sohasem terem majd szőlő, ám legalább a remény megmaradt: ha egyszer majd valaki hajlandó lesz kiirtani a bozótot és feltörni a csaknem fél évszázada parlagon heverő domboldalakat – szerencsére van rá példa –, akkor a nyolcvan-száz évvel ezelőttihez hasonló látványban lesz részünk. „Bejárhatjuk egész Európát, de egy olyan lenyűgözően egyszerű, tökéletesen összefüggő hegyláncolatot sehol sem fogunk látni, mint amilyen a beregszászi, amely több mint ötven kilométer hosszúságban

terül el, anélkül, hogy csak egy helyen is meg volna szakítva... A millió és millió szőlőtőke úgy áll előttünk, mintha a nagy természet hatalmas díszcsapatai vonultak volna fel tiszteletünkre.” Bizony, így írt az akkori krónikás.

Engem a Beregszászról készült dombornyomatú térkép erre a látványra emlékeztetne mindig. És arra ösztönözne, hogy tegyek meg mindent az egyik legszebb álmom megvalósítása érdekében.

RETRO, AVAGY KI SÍRJA VISSZA A SZOVJETUNIÓT

Egymástól mintegy huszonöt méter távolságra két őrtorony is vigyázza az épületet. Mintha nem lenne elég a betonfalakon fél méter magasan futó szögesdrót! A gyárkapura emlékeztető bejáratnál tanácstalanul megállok, s próbálok a rács mögé benézni. Akkor veszem észre az oszlopon a piros csengőgombot. Hangjára katonainges fiatal lány lép elő, fején vörös csillagos pilotka (a szovjet hadseregben a nyári időszakra rendszeresített katonasapkát nevezték így).

A nő oroszul szólal meg:

– A jelszó... – Közben kérdő tekintettel néz rám.

Istenem, mikor is volt az! És rekedt hangon elkezdem énekelni a szovjet himnuszt. A lány már az első sor végén megkegyelmez nekem, pedig a szöveget ismerem, csak ugye a hallásom nem eléggé kifinomult. Megnyom ő is egy gombot, és a birodalom kapuja kitarul. A lány már mosolyog.

Elhaladok az ifjú Lenint ábrázoló embernagyságú mellszobor előtt, s belépek az előszobába: mintha a szovjet történelemkönyvek kitépett lapjaival ragasztották volna tele a falat. A képek Marxot, Engelst ábrázolják, amint éppen világra szóló műveiket írják, és beszélnek meg. Lenin pedig népgyűléseken szónokol, vagy elszánt tekintetű, öntudatos munkásvezérekkel a soron következő sztrájkot készíti elő.

De hát voltaképpen hol is vagyunk? Múzeumban? Egy, a szovjet érárt megidéző film forgatásán? Nem, hanem Beregszász délnyugati részén, a külvárosban, immáron a Szojuz (Szövetség) elnevezésű retro étterem előterében. Amely tavaly november óta várja a vendégeket. Talán ennek a viszonylag rövid időszaknak tudható be, hogy az intézményt a Verke-parti város lakói közül a legtöbben csak hírből ismerik. De annyit mindenki tud, hogy oda bejutni csak akkor lehet, ha már elénekelted a szovjet himnuszt.

Lehet, hogy a retro étterem megálmodói maguk sem tudnák megmagyarázni, hogy az étterem külső része miért sikeredett ilyen ijesztőre. Mert a szó-

gesdróttal bevont kerítés, a már említett két őrtorony, és a harckocsiakasztó nagyon sok emberben nyomasztó érzéseket ébreszthet. A gulag lágerrendszerét, a vasfüggönyös korszakot idézik.

Hogy mi volt jó a régi szovjet rendszerben? Ismerőseim közül, aki visszasírja, az legelőször is a kiszámíthatóságot említi. Biztos, hogy holnap is lesz munkám, és fedél a fejem felett. Meg tudom venni a mindennapi betevőt, s ha megbetegszem, ingyen gyógyít az orvos. Akkoriban még azt is ki tudtad számolni, hogy a fizetésedből mikor telik majd egy a veteránoktól levetett ócska Moszkvicsra, netán Zsigulira. Mert az csak természetes volt, hogy ők soron kívül jutottak az új autókhoz.

Az előtér bal oldalában egy vasráccsal lezárt részben található a ruhatár. Ez abban különbözik a megszokottól, hogy itt nemcsak leadhatod a kabátodat, hanem fel is öltheted a szegen lógó katonazubbonyok valamelyikét. Így néhány percre lehetsz kiskatona, hajóhadnagy, sőt német vadászpilóta is. Csábít a lehetőség, legalább egy fotó erejéig beöltözhöl. Mint később megtudom, a vendégek közül szinte mindenki így cselekszik.

A hetvenes évek elején, suhanc koromban bátyámmal leginkább farmerre vágytunk, igazi amerikaira. Lee, Super Rifle, Wrangler. A világban lehet, hogy nem ezek voltak a legmenőbb márkák, de az is nagy szó volt, hogy hozzánk ezekből valamennyi eljutott. Bátyámmal addig kértük édesanyámat, míg az irt a Csehszlovákiában, Tőketerebesen élő rokonainknak. Aztán két évbe is bele-telt, míg végre kiutazhatott. Hisz előzőleg a hívólevél alapján itthon szükséges volt igazolni a rokoni kapcsolatot. Emlékszem, az útlevélkérelmet ügyvéd töltötte ki (annyira bonyolult lehetett?). Amikor már megvolt minden szükséges igazolás, az iratcsomó beadását édesapám egy ismerős milicistára bízta. Mivel az útlevélosztály is a milicián működött. Mikor édesanyám visszatért a tőlünk mintegy nyolcvan kilométerre található Tőketerebesről, beszámolt róla, hogy az amerikai farmereket ott is csak néhány helyen árusítják, az úgynevezett Tuzex boltokban. S nem egyszerű koronáért, hanem baniért. Egyszer, nagyon becsüljétek meg ezt az indigós vászondarabot, tette hozzá a mama.

Bent, a tágas teremben a falakon régi kitüntetések, a polcokon ócska rádiók, egy sor bakelitlemez, a sarokban aranybetűkkel hímzett vörös vándorzászló, meg két bábu szovjet páncélosnak öltözve. A gerendából ácsolt álmeny-nyezet minden négyzetméterére jut egy furnérból kivágott sarló-kalapács. A helyiséget csupasz égők világítják meg, fölöttük rozsdás pléh lámpaernyők.

Ha a nagyterembe belépünk, nyomban a szemközti falat beborító festményen akad meg a tekintetünk: Sztálin beszél a tömegekhez. A kép csupa derűt sugároz.

Nálam jóval idősebb újságírók mesélték, hogy amikor 1953-ban meghalt a generalisszimusz, országszerte mindenütt gyászgűléseket szerveztek, itt, Beregszászon az ország belsejéből érkezett emberek egy részén a döbbenet lett úrrá.

– Most mi lesz velünk Sztálin apánk nélkül? – kérdezték kisírt szemmel, fájdalmas arccal egymástól.

Nekem Rontó Jóska bácsi jut az eszembe, a légereket túlélte kevesek egyike, aki a szolyvai haláltábor helyén létesített emlékparkban minden évben elszavalja a szenvedésének helyszínén maga költötte verset, melynek egyik utolsó versszaka így kezdődik: „Sztálin Jóska, te gaz hóhér...”

Melitta, a pincérlány fülében majd tíz centiméter átmérőjű fülbevaló lóg, üvegből, vagy inkább műanyagból lehet. Az ötágú csillagot formázza. A fiatal lány zománcozott fém bögrében hozza a forró teát, s mosolyogva rázza a fejét arra a felvetésünkre, hogy a borscsot majd bizonyára csajkában kapjuk. És alumínium kanállal kell majd kikanaloznunk a levest...

A rusztikus asztalok meglepő módon nem valamilyen vörös drapériával vannak letakarva, a tányér alatti szalvétát viszont durva kendervászonból szőtték. A teríték többi része is mai kellék, csak a decis pohár emlékeztet a gyerekkoromra.

– Igaz, hogy itt a minimális fejadag száz gramm vodka?

A pincérnő vállat von, s mintha ezt mondaná: higgyétek, ami nektek jól esik.

A fiatal nőtől tudom meg, hogy a nosztalgiaétterembe nem azok az öreg veteránok járnak, akik közül harmincan, negyvenen minden év május kilen-

cedikén a fasiszta Németország felett aratott győzelem évfordulóján felvonulnak Beregszász főterén.

– Hanem jórészt mai fiatalok – magyarázza Melitta. – De nehogy azt higgye, hogy valamiféle neo-ifjú kommunisták. Nálunk nincsenek is ilyenek. Úgy látom, valamennyi normális gondolkodású fiú és lány, akiket vonz ennek a helynek a hangulata. Különben soha egyiküknek nem jutna eszébe, hogy a pocokon heverő rengeteg, jórészt a kommunista párt történetével és a dicsőséges szovjet építőmunka menetével foglalkozó könyv közül csak egyet is a kezébe vegyen.

Hja, a menü. Proletárbifsztek, finom burzsujfalatkák, pionírreggeli, sült hús kulák módra, a muzsik kedvenc leveze, pecsenye komszomol módra elkészítve: megannyi fantáziánévvel ellátott étel mellett jól megfér a lacipecsenye, a jókai bableves meg a bécsi szelet. A kenyéren erjesztett üdítő, a kvász itt is igen népszerű, akárcsak a többi étteremben, ám régi típusú vodkát, például Sztolicsnaját, Moszkovszkaját hiába kérek. Kapható viszont méregdrága finn pálinka. Biztos, hogy nem Lenin finnországi bujkálásának emlékét megidézendő.

Az igazsághoz tartozik, hogy Ukrajnában és a nagy Oroszországban van már néhány ehhez hasonló vendéglátóipari létesítmény, tehát az itteni tulajdonosoknak nem kellett mindent egyedül kitalálni. CD-ről szólnak a korabeli indulók, ha van kedvem kivárni, meghallgathatom az egykori fenygyerek, a költő Vlagyimir Viszockij néhány híres dalát. Meg a szovjet börtönfolklor megannyi ismert darabját. Lám, ebben is mennyire másak vagyunk. A börtöndalok ma is a szovjet-orosz kultúra fontos részét képezik. Nálunk, magyaroknál, a betyárballadáknál megszakadt ez a műfaj.

A sok Lenin- meg Sztálin-portré és az őket ábrázoló kisebb-nagyobb szobor mellett rábukkanok Brezsnyev elvtárs és az utolsó szovjet pártfőtítkár, Gorbacsov portréjára is. A stigmás ember teljesen fent, a sarokból meglehetősen szigorú tekintettel nézi, hogy mi zajlik odalent.

Valóban, egyelőre nehéz megmondani, hogy végtére is mi épül a szovjet birodalom romjain.

A SZÜLŐFÖLD VONZÁSÁBAN

Senki sem tudja megmondani, hogy hány kárpátaljai dolgozik ma külföldön. S közöttük mennyire tehető a magyarok száma. Mint a különböző élménybeszámolókból kiderült, sokszor a nyelvtudás hiánya sem jelent akadályt, hisz Svájcban, Németországban vagy Svédországban ugyanúgy élnek magyar családok, mint a közeli Ausztriában, vagy a távolabbi Hollandiában, Franciaországban. És az idős, beteg családtag ellátását tökéletesen megoldja az a

középkorú vagy annál fiatalabb kárpátaljai magyar asszony, aki anyanyelvén kívül legfeljebb oroszul vagy ukránul ért valamicskét. De tudok olyanról is, hogy bő fél esztendei itáliai ott-tartózkodás elegendő volt hölgyismerősünk számára, hogy az olasz nyelvet elsajátítsa az őt fogadó magyar családnál, ahol természetesen igen sok olasz beszéddel találkozott, hisz a különböző összeházasodások folytán az illető familia mára jócskán megkeveredett.

A gondozói, betegellátói állásnak a nagy leterheltség mellett van néhány előnye is: ezek közül a legszámottevőbb az, hogy az ilyen állást betöltőnek nem kell rezsit fizetnie. Ez bizony Nyugaton komoly tétel.

Van, aki kifejezetten jövedelemszerzés céljából vállalt külföldön munkát, s amint teheti, hazatér. Ám olyanok is akadnak szép számmal, akik jövőjüket már az új hazában tervezik. De bárhogy is alakul a külhonban szerencsét próbáló sorsa, a szülőföld a többség számára eltérhetetlen kapocsnak bizonyul. Így volt ez már a múlt század elején, amikor nagy- és dédszüleink tömegesen vándoroltak ki az Újvilágba. Fiatal, még nőtlen férfiak egyedül, meg egész családok keltek útra. Sokan közülük kemény munkával, okos helyzetfelismeréssel évek alatt szép vagyonkát gyűjtötték, és már nem volt értelme, hogy felszámolják a jól menő vállalkozást. Akkoriban hazautazni csak úgy látogatóba nem volt oly egyszerű dolog, hisz csak a hajóút az óceán két partja között egy irányba 5-7 napig tartott. Szóval egy kárpátaljai esetben legalább három hetet vett igénybe egy ilyen kiruccanás. Ám a hazai táj, az itteni rokonság, a gyermekkorban megszokott ízek és illatok meg hangulatok iránti vágy sokaknál nagyon erősnek bizonyult. Beszélik, hogy akadt olyan ardanovói férfi, aki minden karácsonykor Cleveland környéki otthonába hívta meg földijeit, s azok tudták, hogy a házigazda hamisítatlan, otthoni szilvapálinkával kínálja meg őket. A hordócskát barátunknak minden évben az itthon maradt rokonság küldte hálából a sok-sok jótéteményért. Másoknak pálinkás hordóra ugyan nem telt, ám egy kispárnára igen. Ez a párna attól volt különleges, hogy tele volt sok-sok gondosan szárított hazai virággal. Aki ezt a párnát itthon maradt szereteteitől megkapta és este a feje alá tette, az álmában szülőföldre legkedvesebb zezzugait járhatta be. A száraz virágokkal teli párnát azért is tarthatták nagy becsben, mivel másutt, így a Kolumbusz által felfedezett földrészen is, ugyanannak a rózsának, levendulának, rozmaringnak sokkal kevésbé intenzív az illata. Lám, életterünk, a Kárpát-medence ettől is különleges hely.

Ma természetesen kevesebb időt és energiát vesz igénybe egy-egy hazalátogatás. Élnek is vele szép számban külhonba szakadt hazánk fiai. Mint például az a Detroitban élő nyugdíj előtt álló ungvári házaspár, amelyik a szabadsá-

gát többnyire a volt Szovjetunió valamelyik utódállamában tölti – az elmúlt évek során voltak már Litvániában, Észtországban, Grúziában, Örményországban – így emlékezve ifúságuk gondtalan éveire. A házaspár egyébként úgy tervezi, hogy ha nyugdíjba vonulnak, visszaköltöznek a megyei székvárosban álló házukba (itt most bérlők laknak). Megtakarított pénzük ugyan van valamicske, ám arra felé nem tudnának semmiféle lakható hajlékot venni ilyen összegből. Meg különben is: bár sokat változott az utóbbi évtizedben Ungvár, akkor is a szülővárosuk marad. Az ungvári házaspáré úgymond hétköznapi eset. A Minajból elszármazott Sanyi bácsié viszont egyáltalán nem az. Az öregúr rég betöltötte a 80. életévét – még a nyolcvanas években költözött az USA-ba, ám azóta minden tavasszal repülőgépre ül, hogy a távoli New Yorkból felkeresse szülőföldjét, pontosabban családi házát, melyet fiatalabb rokonaira bízott. Sanyi bácsi egyedül metszi meg minden évben az udvaron található lugast, majd annak további gondozását a háziakra bízta. Szüret táján, október közepén újból megjelenik az öreg, a szőlő préselését meg a szűrést is egyedül végzi. Majd az új borból megtölt egy ötliteres korsót s azzal ismét repülőgépre száll. Mint a rokonoktól hallottuk, az a bor hónapokon át eltart, Sanyi bácsi orvosság adagban fogyasztja. Amikor ajkához érinti a gyűszűnyi poharat, gondolatban ismét a szülőföldjén jár.

REGÉLŐ MŰLT

KIS ALBERT KURUC EZREDESKAPITÁNY

A Rákóczi-szabadságharcral kapcsolatos ünnepeken Esze Tamás kuruc ezredes neve mellett gyakran megemlítik a tiszaháti felkelés többi szervezőjét is. A barkaszoí Kis Albert mellett ilyen alkalmakkor szóba kerül a munkácsi Papp Mihály, Bige György és Nagy Márton neve is. Közülük talán a legkalandosabb, s egyben a legszomorúbb életút a Kis Alberté. Pedig annak elismeréseként, hogy Kis Albert a salánki erdőkben a kuruc mozgalom fő szervezőjeként tevékenykedett, és elévülhetetlen érdemeket szerzett a szabadságharcot elindító tiszaháti felkelésben, Rákóczi 1703-ban Esze Tamással együtt ezredeskapitánnyá nevezte ki. Szinte érthetetlen, hogy majd rá egy szűk esztendőre a fejedelem maga rendeli el a sok csatában részt vett katona kivégzését.

Tokaj központjában áll egy lovasszobor, amely a kuruc ezredeskapitányt ábrázolja. A Kárpátaljáról ide vetődő idegen nagy érdeklődéssel olvassa az emlékmű talapzatán elhelyezett pár soros életrajzot. Sajnos abból nem derül ki, hogy az egykori kuruc vezér vidékünk szülötte. Az írás Kis Albertnek a hegyaljai felkelésben játszott szerepével foglalkozik. Egyébként a ma embere szinte azt is képtelen felfogni, hogy Kis Albert szűk negyven esztendőre szabott életébe mennyi minden belefért. Még nincs tizenennyolc éves, amikor szökött jobbágyként katonának áll. 1681-ben Hajnácskőn meggyilkolja Szabó István várnagyot, és kuruccá lesz. Ám két évvel később már közkatonaként szolgál, Miksa Emánuel magyar huszárezredes testőrszázadában, ahol híres portyázónak ismerik. 1694-ben a kuruc vezér Thököly hadnagya az emigrációban, ám egy évvel később már Szatmár vármegye hajdújaként állítja helyre a közbiztonságot, melyet legfőképpen az erdőkben bujdosó szegénylegények veszélyeztetnek. Furcsa módon néhány hónap múlva már maga is bujdosóvá lesz a nagybányai hegyekben. Bár a dolog nem is olyan bonyolult. Ő és a hajdúi nem kapják meg a beígért zsoldot.

1696 őszén áthúzódik Beregbe. 1697 nyarán a szatmári főispán, Károlyi Sándor lefogattja, átadja a szatmári német parancsnoknak. De Kis Albert

megszökik, Beregbe majd Biharba megy, újra elfogják. Tömlöcéből Váradról ismét megszökik. 1702 végén beáll Bagossy Pál hajdúezredébe, ám – mint vérmérsékletéből és egész habitusából következik – 1703 márciusában már ismét a hegyekben, a bujdosók között találjuk. S amit az életrajzából a legtöbbit szoktuk emlegetni: 1703. május 21-e és június 11-e között a tiszaháti felkelés egyik vezetője, illetve a személyére kiadott császári elfogató parancs szerint „bűneiért körözött tolvaj és gonosztevő”.

1703-ban a dolhai vereség után a Vereckei-hágóhoz vezette megmaradt csapatát, II. Rákóczi Ferenc fogadására. A fejedelem ekkor nevezte ki Esze Tamással együtt gyalogos ezredeskaptánnyá. Amikor 1704 elején a jobbágykatonák és a nemesség között egyre súlyosbodtak az ellentétek, Kis Albert természetesen a jobbágyok mellé állt. Szatmár várának ostromakor az ellentétek nyílt összecsapássá fajultak. Rákóczi – kényszerhelyzetben lévén – a nemesség eltántorodásától tartva Kis Albertet elfogatta, és Eger várában felakasztatta.

Nekünk, kései utódoknak szinte hihetetlen, hogy hasonló életutat gyakran ugyanolyan szomorú végkifejlettel a kor számos szereplője bejárt. Gondoljunk csak Ocskai László brigadéros uramra, akinek életét Jókai Mór Szeretve mind a vérpadig című regényében örökítette meg.

Kis Albertnek néhány évvel ezelőtt szülőfalujában, Barkaszon emléktáblát állítottak.

VOLT EGYSZER EGY NÉPSZÍNHÁZ

Nagy Bélával, a Beregszászi Művelődési Ház munkatársával régi színlapokat nézegetünk. Marica grófnő, Mágnás Miska, Csacsifogat, Vad Angyal, Süt a nap... A Beregszászi Népszínház közel fél évszázados fennállása alatt több mint negyven darabot vitt színre. Próbálom kisilabizálni a Marica grófnő plakátjának évszámát. Szinte hihetetlen: 1954. Felfoghatatlan, hogy Sztálin halála után egy évvel egy ilyen, színészek és zenészek tucatjait megmozgató darabot láthattak a kettős vasfüggönnyel elzárt kárpátaljai magyarok. Most, amikor Ukrajnában éles viták dúlnak a nyelvtörvény körül, nagyon tudom értékelni ezeknek a hatalmas, tisztán magyar nyelvű plakátoknak a jelentőségét. Talán senki sem mondta ki, lehet, hogy sohasem írtuk le, mégis, az itt élők közül mindannyian tisztában voltunk vele: valamennyi színházi előadás az itteni magyarság identitásának erősítését szolgálta, bizonyítéka volt annak, hogy él és létezik a magyar közösség.

– A plakát a lényegyet megragadó, látszólag kevés információt közvetítő műfaj...

– Igen, hisz a darab címén, íróján, rendezőjén és szereplőin kívül mást alig tüntetnek fel rajta – magyarázza Nagy Béla, aki 1977-ben, tehát negyedszázaddal a színház megalakulása után – került a társulathoz. Ám a nagy öregek a próbák után, az utazások alkalmával igen sok mindent elmondtak neki a korábbi évekről.

– Nézze csak, a Mágna Miska plakátján az áll, hogy a koncertmester Henter Ervin, a karmester Novák Viktor. Ehhez tudni kell, hogy Beregszászon évtizedeken át egy negyvenkét fős szimfonikus zenekar működött. Ma már hihetetlenül hangzik, hogy a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben közel félszáz tagja volt. Már ez a tény is jelzi, hogy egy-egy bemutató a város kulturális életében meghatározó szerepet játszott. A színház irányítói Kárpátalja nagyobb magyarlakta településein megszervezték a társulat tájolását, s az így létrejött előadások nézők százait vonzották.

– A politika nem szólt bele a színházi élet szervezőinek a munkájába?

– Aki megélte ezt a korszakot, az jól tudja, hogy bölcs belátás mellett tudni lehetett, meddig szabad elmenni. A színház vezetői mindenkor ügyeltek arra, hogy a szovjet szerzők darabjait rendre műsorra tűzzék, közöttük olyanokat is, amelyek komoly társadalmi kérdéseket feszegettek. Mihail Bobucsarov Csendes öregek című darabjának főszereplője például azzal

szembesül, hogy a népbíróság elnökeként a saját apját kell elítélnie. A társulat által bemutatott vígjátékok szintén az akkori szovjet valóság egy-egy szegmensét ábrázolták. A Balla László által jegyzett Influenza című darab szereplői bajban vannak, mert a nemrég kitört járvány miatt a járásból más és más elvtársak neve merül fel, akik a kolhoz beszámoló-választó gyűlésére érkezének. Márpedig tudva levő, hogy mindegyikük kedvenc étele más és más. Ennek az elvárásnak igyekeznek a kolhoz irányítói kétségbeesetten megfelelni. Egy másik, általunk bemutatott darab hőse annak ellenére, hogy pénzért vásárolta meg orvosi diplomáját, most mindent megtesz azért, hogy tudományos karriert fusson be...

– Megvallom, engem még mindig az nyűgöz le, hogy honnan jött az a sok lelkes és tehetséges ember, akik a különböző szerepeket eljátszották!

– Nyilvánvaló, hogy ma egészen más a helyzet. Aki most hasonló vállalkozásba kezdene nálunk, annak a kezdeményezése bizonyára eleve kudarcra lenne ítélve. Nézzé, itt a Csacsifogat színpapja. Szerepel benne varrónő, gépkocsivezető, fodrásznő, könyvtáros, könyvelő, asztalos és kultúrmunkás...

– Jól emlékszem, az 1990-es évek elején Nagy Zoltán Mihály művének, A Sátán fattyának bemutatásával a társulat történelmi tettet hajtott végre.

– Mindez benne volt a levegőben. Végre beszélhettünk arról az óriási tragédiáról, hogy szüleinket, nagyszüleinket, rokonainkat a sztálini lágerrekbe hurcolták. Érdekességgként megemlíteném, hogy a kárpátaljai közönség előadásunkban még azelőtt láthatta Örkény István Tóték című darabját, mielőtt azt a Magyar televízió Latinovics Zoltán és Sinkovics Imre főszereplésével műsorra tűzte volna.

– Hová kerülnek az előadásokat meghirdető plakátok?

– Ami megmaradt belőlük, azokat a Beregszászi Magyar Főiskolának adtuk át, ahol tudomásom szerint hamarosan állandó kiállítást rendeznek belőlük. S hogy ne csak nosztalgiázzunk, hanem valami, az előrelépést elősegítő konkrétumot mondjunk: számos általunk bemutatott darab kézírata a birtokomban van. Ha valamelyik iskola, gimnázium, művelődési intézmény színjátszó csoportja kedvet kapna bármelyik bemutatására, szívesen kölcsönadom ezeket.

– Egyébként, akit a téma bővebben érdekel, azoknak a figyelmébe ajánlom Schober Ottónak a színház egykori rendezőjének Színfalak előtt, mögött, nélkül, illetve Csanádi György Régi beregszásziak című könyvét.

BETYÁRVILÁG, BETYÁRROMANTIKA

Ki tudná azt megmondani, hogy hány nemzedék nőtt fel úgy, hogy hosszú téli esteken, amikor összeült a család apraja-nagyja, és már csak az ócska rakott spórban égő tűz világított, az öregek hozzákezdték a környékbeli erdőkben, mocsarakban megbúvó szegénylegényekről, marcona rablókról szóló végtelen történetek elbeszélésébe. S nemcsak a magyarokról tudtunk meg izgalmasabbnál izgalmasabb történeteket, Robin Hood vagy Rinaldo Rinaldini tettei, a vásárokon ponyván árusított olcsó könyveknek köszönhetően eljutott a legeldugottabb tanyára, faluba is, hisz olvasni szerető, a történeteket ízesen elmesélni tudó ember mindig mindenütt akadt. S bár jól tudjuk, hogy a legtöbb híres betyár, akinek a neve később fogalommá vált, soha sem járt vidékünkön, a mesélő képzeletében a közeli lápos-mocsaras, erdős rengetegben húzta meg magát az őt üldöző pandúrok elől, és ami a számunkra legérdekesebb: itt találkozott valamelyik déd- vagy ükapánkkal. S ezek a találkozók nem mindennapi körülmények között zajlottak le. A betyárok hol éppen az elrabolt kincseket vitték biztonságos helyre, hol valamelyik sebesült bajtársukat próbálták elrejtetni, s hoztak hozzá nagy titokban a komoly sebek gyógyításához is kiválóan értő javasasszonyt. Hol éppen kedvesüket látogatták meg éjnek éjszakáján. Ilyenkor a betyár mondott is néhány szót, azokat pedig ősünk örökre megjegyezte, és híven tovább adta a következő nemzedéknek.

Betyárvilág, betyárromantika. De több is annál. Hamvas Béla rátapint a lényegre, amikor így fogalmaz: „Semmi sem kézenfekvőbb, mint az, hogy a betyárnak ... semmi köze sincs a gonosztevőhöz. Nem züllött és aljas lény, mint egy rablógyilkos, kalóz vagy tolvaj.

A duhaj lázadó, de ez csak a negatív oldal, csak a civilizált ember szempontjából lázad. A lényeg a pozitívum: Sobri Jóska és minden bakonyi duhaj tulajdonképpen egy neme az ősi, civilizálatlan, elementáris „bakonyosság” megnyilatkozásának.

A magyar kedély itt, ezekben a duhajokban, akik tele voltak ötlettel, akik csínyeket követtek el, akik megréfták az ellenséget, akikben volt lélekjelenlét, szellem, humor, ezekben nyilatkozott meg.

Ez a magyar nemzetben levő legyőzhetetlen Koppányság, az őslázadó, az örök felkelő és szembenálló.”

Talán nem mindenki tudja, hogy Rózsa Sándor – az ő történetét a televíziós filmsorozatról sokan ismerik – egy darabig az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején a magyar felkelőkhöz csatlakozott. Ezt

tanúsítja Kossuth Lajos bűnbocsátó levele, amelyben a következőket olvashatjuk:

„Nevezett Rózsa Sándornak, az Örökkévaló Isten, és az országunk honvédelmi bizottmánya nevében ezekben a jelen levalem előtt folytatott bűnös életéért a földi igazság részéről is bocsánatot adok és rendelek, oly feltétel alatt, mindezáltal, hogy a törvényhez és erkölcsiséghez állhatatosan megtérjen, és fogadása szerint százötven fegyverzett lovassal magát a seregvészér rendelkezése alá adja és bocsássa.

Jelen bűnbocsátó levelemet a fent kitett kötelesség teljesítésének föltétele mellett, az országnak minden hatóságai, bírái és ítélőszékei erősnek és érvényesnek elfogadni köteleztetvén.”

A József Attila díjas költőnk, Vári Fábián László nevével jegyzett Vannak ringó bölcsők című kötet nagyjából egytucat betyárballadát és balladásdalt tartalmaz. Bogár Imre történetének itt több változatával is megismerkedhetünk. Meg Angyal Bandi, Geszten Jóska, Madár Ferbi sorsával. És természetesen a már említett Rózsa Sándoréval is. Végezetül álljon itt, miként írja le Móra Ferenc Bogár Imre utolsó útját.

„A Múzeum körúton – akkor Országútnak hívták – meg az Üllői úton vitték a törvényfára a régi lóversenytér mögötti dombra. Meg se vasalták, bokrétát tartott a kezében, és szólt neki a nagy harang, kis harang, a Ferenciek templomáé, meg a József fiú árvaházé.

A kocsisor első fogatán ült a szép, halovány Bogár-fiú, papjával az oldalán. Kocsija tele koszorúval, útja hintve virággal, az ablakok ezréből kíváncsi népség fejei kandikálnak a menetire, s zokogó hölgyek könnyeivel vegyesen hullanak alá koszorúk, csokrok, virágok a legszebb betyár elé.”

SZÍVÜNK EGY DARABJA

POHÁRBA ZÁRT NAPFÉNY

Idén úgy alakult, hogy október végére gyakorlatilag mindenütt befejeződött a szüret. Pincék mélyén, kamrák sötétjében forr a bor. Mint évszázadok óta mindig. Pontosan mióta is?

A magyar földműves életében a szőlőtermesztés és a borkészítés mindig nagyon fontos szerepet játszott. Már a honfoglalás előtt, a Kazár Kaganátusban megismerkedtek eleink a növény termesztésével. A szőlő, bor, szűr, szüret elnevezések honfoglalás előtti török jövevényszavak. A Dunántúlon a római provincia, Pannonia szőlőtermesztő hagyományait fedezhetjük fel. Az ismereteket a betelepülő vallonok, a törökök elől menekülő szerbek és más szláv népek, később a németek is bővítették.

A szőlő vad változatai a Kárpát-medence természetes növénytakarójának részei voltak. Levének erjesztését a kumisz készítése miatt már ismerték. A borfogyasztás a kereszténység általánossá válásával, az egyházi szertartások növekedésével jelentősen emelkedett.

Az Árpád-házi királyok idejében a szőlőművelés és a bortermesztés az egyik legfejlettebb mezőgazdasági ágazat lehetett. Királyaink olasz és vallon szőlőműveseket telepítettek, miután a tatárok tönkretették a virágzó szőlőtelepeket. A XIII. századi örökbérlet megjelenésével szinte az egész társadalom bekapcsolódott a szőlőművelésbe, ekkor alakultak ki jelentős szőlőtermő vidékek.

A borkultúra alapját azok a szőlőfajták jelentették, amelyek az irodalom szerint magyar eredetűek. Ezek az Ezerjő, Hárslevelű, Juhfark, Kéknyelű, Lisztes, Rakszőlő, Sárfehér. Az egyik legjelentősebb borszőlő fajtánkat, a furmintot a XIV. századtól ismerjük. Néhányukat étkezésre és borkészítésre is használták: a magyar góhért, a keleti típusú kecskecsöcsút és a muskotályt.

A XV. század a borászat egyik nagy korszaka volt Mátyás királyunk (1458-1490) idején. A legkedveltebbek a malváziai, a szerémségi, a budai és a gömöri

borok voltak. S tegyük hozzá, a beregszászi, a szerednyei, a nagyszőlősi borok. A hagyomány a fiúszületést a bor fogyasztásának tulajdonította. A királyi esküvőkön is ezt fogyasztották a trónörökös születése érdekében.

A XV. századhoz fűződik a vörösborok megjelenése. Előállításánál figyelni kellett a héjon való erjesztésre, és megfelelő felszerelések is kellettek. Az első burgundi vesszőket Mátyás idején plántálták el Buda szőlővidékein. A balkáni típusú borkultúra a török hódoltság alatt terjedt el. Jellegzetes szőlőfajtájuk, a Kadarka honosodott meg. Törkölyön erjesztett módszerük az ország középső részén terjedt el. A bor vörös színét Orelló hozzáadásával érték el.

A XVII. század legfontosabb eseménye a tokaji aszúbor feltűnése volt. A hegyaljai borok már az 1490-es évektől indultak el világhódító útjukra, főleg az után, mikor a legjobb minőséget termő Szerémség török uralom alá került. Tokaj-Hegyalján bevezették a háromszori kapálást, az érés ideje kitolódott, a szőlő töppedni, aszúsodni kezdett, de nem rohadt. A Hárslevelű és a Furmint volt erre a célra a legalkalmasabb. A tokaji borok az 1700-as évek végéig az északi piacokon egyeduralkodóvá váltak. Bevonultak a francia XIV. Lajos udvarába, és az orosz cári udvarba is.

A hegyaljai bor fontos kelléke volt az 1703-ban kezdődő szabadságharcnak is. Rákóczi birtoka volt, akárcsak a mi vidékünk, Tokaj-Hegyalja is, és a bor értékesítéséből befolyt összegek fedezték a háborús költségeket, és a bor kereskedelem is hatalmasat lendült. Az 1810-es években 4 millió akó bort exportáltak. Az 1863. évi hamburgi kiállításon elismerték a tokaj-hegyaljai borok elsőségét, Bécsben 1873-ban, Párizsban 1879-ben aranyérmeket, Londonban 1874-ben első díjat nyertek a magyar borok.

A filoxéravész hozzánk 1875-ben érkezett, és a 383 ezer hektár szőlőből 231 ezer hektár pusztult el. A századfordulón az amerikai alanyokra oltott nemes vesszőkkel teremtettk újra a szőlővidékeket. A beregszászi borvidéken mindez csaknem egy évtizeddel korábban megtörtént. Akkor még az első között voltunk.

RETRO BOR KÁRPÁTALJÁN?

Őszintén be kell vallanom, hogy az egeri illetve a mátrai borvidéket járva gyakran felmerült bennem a gondolat: ezek a családi vállalkozásban levő pincészetek olyannyira megelőztek bennünket, hogy talán nem is érdemes azt az utat követni, amit ők bő egy évtizeddel ezelőtt bejártak. Aztán persze az is kiderült, hogy más út nem is nagyon létezik: a világ borfogyasztóinak többsége a könnyű, gyümölcsös illatú, száraz borokat kedveli, ehhez pedig a mi tech-

nológiánk – elsősorban a tölgyfahordóban való oxidatív jellegű erjesztésre gondolok – nem alkalmas. Az már csak úgymond részletkérdés, hogy például nem rendelkezünk olyan szőlőfajtákkal, melyekből a ma annyira közkedvelt rozé borokat el tudnánk készíteni. Nagyon elgondolkodtató a következő tény is: azon a vidéken az 5–6 hektárnyi szőlővel rendelkezők zöme a szőlőt a szüret előtt lábon adja el, nem is gondol arra, hogy feldolgozza. Ezért nincs is borháza, pincéje, hordója. És természetesen saját bora sincs, amivel ünnepi alkalmakkor a barátait megkínálja. Nálunk viszont a magánkézen levő szőlőtáblák nagysága ritkán érik el a másfél hektárt, a többség fél hektárnyi területen gazdálkodik, egészen a legutóbbi időkig főként a maga örömére. És ez valószínűleg még sokáig így is marad... A szőlő a beregszászi ember szívének egy darabja – nyilatkozta közel nyolcvan esztendővel ezelőtt az egyik itteni szőlősgazda. A krónikások közül számtalanszor feltették már a kérdést: ha az itteni szőlő és bor minőségben felveszi a versenyt a tokajival – földrajzilag és adottságait tekintve is ez a borvidék áll a legközelebb hozzánk – akkor a beregszászi borvidék miért nem tudott legalább megközelítően olyan híressé válni, mint az aszújáról világszerte ismert borvidék? A kortársak állítják, hogy a filoxéravész után, az 1890-es években a beregvidéki szőlőhegyek – a Czeiner-féle zöldoltásnak és az itteni gazdák elszántságának, szakmai tudásának köszönhetően – hamarabb megújultak, mint a többi magyarországi

borvidék. Erről az illetékes minisztérium egy nagyobb lélegzetű jelentésben számolt be. Ám ami az ittenieknek a szőlők újratelepítésében előnyt jelentett, mármint az, hogy a szőlejeért minden áldozatra kész beregvidéki gazdának viszonylag könnyű fél-, egy-, másfél hektárt újratelepíteni, addig másutt a húsz-harminchektáros nagybirtokoknál mindez nehezebben ment. Pláne abban a helyzetben, amikor az amerikai alanyokra való oltás nagyüzemi módszere még nincs kidolgozva. És a végeredmény is teljesen bizonytalan. Ám a kis táblák, az itt termesztett több mint félszáz fajta – nem szólva a rengeteg csemegeszőlőről – nem teszi lehetővé egy egységes borvidék kialakulását. Ma sajnos ugyanez a helyzet. A változatosság gyönyörködtet, mondhatnánk, miért ne lenne jó az, hogy aki hozzánk ellátogat, az tizenöt-húszféle bort kóstolhat meg? De igen, feltéve, ha az a mai követelményeknek megfelelően van elkészítve. A kárpátaljai borászok most ízlelgetik, hogy mit is takarhatna a retro bor fogalma... Amiben teljes az egyetértés, az a következő: mindenképpen a tájjellegű fajtákat kell előnyben részesíteni, s igyekezni azokat az eljárásokat alkalmazni, amelyek segítenek az illat- és aromaanyagok megőrzésében. Természetesen azokról az eljárásokról van szó, melyek alkalmazása a háztáji borászatokban is lehetséges. Ilyen eljárás például a nyálkázás, amikor a frissen kipréselt mustot leüleptítjük, a színét leszívjuk, és külön hordóban erjesztjük ki. Ez még a magántermő fajták boránál is érezhető minőségi javulást tesz lehetővé, akár csak az olyan szőlődaráló alkalmazása, amely bogyzóval van felszerelve. Az első esetben nincs szükség pótlólagos befektetésre, csak plusz élömunkára, a második esetben nincs mese, meg kell venni a bogyzót. Ha másként nem megy, akkor úgy, hogy társulunk.

Ami mindenképpen előnyt jelent a kárpátaljai borosgazdák számára, az a következő: Ukrajnában, amelynek huszonöt megyéje közül csak Kárpátalján termelnek magángazdaságokban szőlőt és készítenek bort, olyannyira egyedülállóak vagyunk, hogy a minőségi botfogyasztásban amúgy sem nagyon járatos hazai közönség a kisebb-nagyobb hibákat elnézi nekünk, legalább is egy darabig. Meg a kis, magánpincészetekben előállított bor azért mindig más, mint a nagyüzemi – kacsintunk össze cinkosan az ország belsejéből borkóstolásra hozzánk látogató vendéggel. És ő lelkesen bólogat, mert neki is többnyire rosszak a nagyüzemekben gyártott borokkal kapcsolatos tapasztalatai. A több mint tízesztendős múltra visszatekintő munkácsi borfesztivál szervezői ma is fennén hirdetik, hogy a házi bornak az aromáján és az ízén kívül lelke is van, szemben a borgyári rokonával, melyből a nagyüzemi eljárások során éppen a lélek hiányzik. Amely egyszerre jelenti a fajtára, a termőhelyre

jellemző ízeket, aromákat éppúgy, mint a szóban forgó szőlő gazdájának a szőlő művelésével és feldolgozásával kapcsolatos valamennyi sajátos, egyedi vonását. Meg lehet-e őrizni ezeket az egyedi sajátosságokat egy nyolcvan-száz hektárral bíró borgazdaság esetében, tettem fel a kérdést Istvánnak, aki amúgy kárpátaljai születésű, még gyerekkorában vándoroltak ki szülei vidékünkéről. Minden valamirevaló borásznak ez a célja, másképp nem is lehet igazán sikeres, hangzott a válasz annak az embernek a szájából, akit már több alkalommal is megválasztottak a borvidék legjobb borászának.

MITŐL LETT VÁROS BEREGSZÁSZ?

Hiába állítják nagy meggyőződéssel magyarországi borászok, hogy országukban nagyszerű borok teremnek, ha minderről a világ még vajmi keveset tud, vagy esetenként ezt a tényt nem hajlandó tudomásul venni. Hiába emlegetjük mi, itteni lokálpatrióták, hogy a Beregardótól Kovászóig húzódó, közel 50 km-es hegyláncolaton található dűlők már évszázadok óta finom „lánggul-lámú nedűvel” ajándékozzák meg az ott szorgoskodó gazdát, ha minderről a Kárpát-medencében élő magyarok alig kaptak hírt. A földrajzi közelség és talajaink hasonlósága alapján hiába állítjuk, hogy legjobb boraink vetekednek a világhírű tokaji borokkal, ha ennek felelegetése csak mosolyt csal a még oly udvarias és tisztelettudó vendég arcára. De hát hol rontottuk el? Miért nem emlegetik és sajnos nem is emlegették soha a történelmi beregszászi borvidéket a legismertebbek között? Ezért is, mint oly sok mindenért, Trianon lenne a felelős? Vagy már ennél jóval korábban eldőlt minden?

Mielőtt a fenti kérdésekre megpróbálnánk megkeresni a választ, nézzük meg, mit is takar a történelmi borvidék kifejezés. Lexikonjaink szerint a történelmi borvidék olyan táj, több községet magába foglaló, kisebb nagyobb földrajzi egység, ahol országos viszonylatban évszázadok óta híres bort termelnek. Egy-egy történelmi borvidék jellemzője, hogy főbb tulajdonságaiban hasonló jellegű bort, illetve borokat állítanak elő, amit a nagyjából azonos talaj- és éghajlati viszonyok mellett egy-két jellemző szőlőfajta vezető szerepet biztosít. Nos, nem is kellene tovább mennünk, mert a beregszászi, és a vidékünkön jegyzett másik borvidék, nevezetesen a szerednyei, mindezeknek az elvárásoknak sohasem tudott és nem is akart megfelelni. Márpedig az egyre inkább globalizálódó világunkban szocializálódott kedves mindnyájunknak könnyű belátni – így volt ez régebben is –, a nagybani piac, az olyan egységes jellegű árut igényli, amely az év minden napján, az évszaktól szinte függetlenül rendelkezésre áll. A Tokaji Aszú, a Móri Ezerjő, a Debrői Hárslevelű, a

Badacsonyi Szürkebarát stb. így válik – a Kárpát-medencében legalábbis – általánosan ismertté. Akár csak az Egri Bikavér, mely ugyan 4-5 szőlőfajtából készül, ám az alapanyag egy-két fajta eltéréssel mindig ugyanaz.

A Beregszászi Borvidék Egyesület 2001-es megalakulásakor ugyan megnevezte a zászlós borát – ezt a kitüntető címet a Királyleányka nyerte el –, ám mindez nem azért történhetett meg, mert vidékünkön az európai fajták közül a Királyleányka ültetvények foglalják el a szőlővel beültetett táblák legnagyobb részét, hanem csupán azért, mert belőle, több más fajta mellett, nagyszerű bor készíthető. S valljuk be, bizony ugyanilyen nehéz lett volna a választás száz vagy százötven esztendővel ezelőtt is, mivel például gróf Schönborn Ervinnek, a vidék legnagyobb szőlőbirtokosának az ültetvényein nem kevesebb, mint 220 bor- és csemegeszőlő fajta termett. Erről számol be a kortárs Lehoczky Tivadar az 1870-es 80-as évekből. Vidékünk egyik legnagyobb tudósa azt is leírja, hogy az 1878-ik évben fehér borfajtából 43, veresekből 11 és csemegeszőlőből 166-ot számoltak össze. Ne higgyük, hogy a kisebb szőlőbirtokosok ne törekedtek volna ugyanúgy a változatosságra, mint a tehetősebb ültetvénytulajdonosok. Ezzel szemben másutt a szőlőbirtokosok tudatosan a vidéken legjobban termő és a legjobb minőségű szőlőfajtákhoz ragaszkodtak. Bár a beregszászi hegyláncolaton több mint kétezer hektár szőlőt tartottak nyilván a múlt század 20-as, 30-as éveiben, a cseh érában, a legtöbb gazda félhektárnyi vagy annál is kisebb szőlőterülettel rendelkezett. Ez pedig több ezer gazdát jelent. Az egységesítés szóba sem jöhetett. Ezzel szemben Tokaj-Hegyalján vagy az Egri Borvidéken ekkor már számos nagybirtok alakult ki, melyek a piaci elvárásoknak megfelelően csökkentették az áttekinthetetlennek tűnő szőlőfajták választékát és ilyenfajta igazodásra kényszerítették a kisebb szőlőtáblákkal rendelkező gazdákat is. Például úgy, hogy a szőlő őszi felvásárlásakor a vidéken favorizált fajtákért többet fizettek. A csemegeszőlő esetében viszont a fajták változatossága többnyire előnnyel járt. Hisz e szőlők mindegyike nem csupán egyedi zamat- és ízvilággal rendelkezett, hanem az eltérő érésidő azt is lehetővé tette, hogy a termelők augusztus elejétől október közepéig, végéig jelen legyenek a különböző piacokon. Az 1880-as, 90-es években a vidékünket átszelő vasútvonalaknak köszönhetően a szőlő már gyorsan eljuthatott a tőlünk mind keletre, mind nyugatra fekvő nagyvárosokba.

Visszakanyarodva Magyarország történelmi borvidékeihez. Az első rendszeres áttekintés még 1833-ban elkészült. Nem volt könnyű dolga a szerzőnek – Schamps Ferencnek hívták az illetőt –, hisz Árva, Turóc, Liptó, Szepes, Sáros, és Máramaros megyék kivételével, ahol az éghajlati viszonyok kedvezőt-

lenek a szőlő termesztésére – Magyarország többi vármegyéjében – összesen 64-et tartunk nyilván – termeltek bort. Érdekes, hogy az első összeírásakor vidékünket meg sem említik. De miközben Schamps Ferenc tudós uram nem vesz rólunk tudomást, aközben a neves statisztikus és geográfus, Fényes Elek például így ír szőlészettel és borászattal foglalkozó településeinkről:

Szerednye: szőlőhegye nagy, s mind ízére, mind különös zamatjára nézve országszerte híres bort terem. Nagymuzsaly: szőlőhegye kitűnő bort terem. Bene: szőlőhegye igen jó bort terem. Munkács: vidéke gyönyörű, s három oldalról is viruló szőlőhegyek környezik. Salánk: erdeje igen nagy, szőlőhegye van. Ungvár: szőlőhegye nagy kiterjedésű, de meszes bort terem. Beregszász: nagy kiterjedésű szőlőhegye híres bort terem, aszút is csinálnak.

1880-ban a Földművelésügyi Ipar és Kereskedelmi Minisztérium által elkészítették a borvidékek első hivatalos beosztását, amely megjelölte a szőlőterület nagyságát, az átlagos évi bortermés mennyiségét, valamint azt, hogy ebből mennyi a fehér és a vörös. Ez a beosztás kevésbé vette figyelembe a kialakult hagyományokat, mereven a közigazgatási egységekhez ragaszkodott. De tizenöt év sem telt el, és a csaknem mindent elpusztító filoxéra után, 1893-ban elkészült a borvidékek új beosztása. A rendelet célja a rendszerezés

mellett azoknak a szőlőfajtáknak a meghatározása volt, amelyek egyes vidékeken a mennyiségileg és minőségileg a legjobb termést adják. Ezzel kívánták megszüntetni a termelt fajták korábbi sokféleségét, és biztosítani az egy-egy borvidéken termelt borok azonos karakterét. Nos, mint látjuk, a Beregszászi Borvidéket illetően ez nem sikerült. A 18 borvidék közül kilencedikként a Szerednye-Visznyait, tízedikként a Munkács-Nagyszőlősit jelöli meg. A már idézett Lehoczky uram – a kor avatott ismerője – maga is kiváló szőlész és borász, kicsit másként tudja. Ő az 1881-ben kiadott Bereg Vármegye című monográfiájában a Tiszán inneni kerülethez tartozónak említi az Alsóbereg-Ugocsai szőlővidéket. 1856-ban a leginkább elterjedt szőlőfajták a következők voltak: Furmint, Beregi rózsás, Ezerjő, Olaszrizling, Sauvignon, Seville, Purcsin, Oportó, Cabernet, Merlot, Verdot. Az 1875 táján összeállított listán már a következő szőlőfajták a legnépszerűbbek: Furmint, Rózsás bakator, Járdovány, Szerémi zöld (feljövőben), Juhfark, Budaikék, Hárslevelű, Rizling, Muskotály, Sárfekete.

Félreértés ne essék, szó sincs arról, hogy vidékünk szőlősgazdáinak csökkenő piaccellenessége miatt vettek ilyen fordulatot a dolgok. A nagy és dédszüllők elbeszéléseiből is tudjuk, hogy vidékünkön elsősorban a családi szükségletek kielégítését tartották szem előtt, a gazda számára az volt a legfontosabb, hogy augusztustól kezdődően egészen késő őszig friss szőlő kerüljön az asztalra. Borból pedig többnyire nem szűrt annyit, hogy a különböző fajtákat célszerű lett volna feldolgozni. Ma úgy mondanánk, hogy a beregvidékiek jelentős része az önellátásra rendezkedett be, és csak a termékfelesleg került a piacra. Mindamellett tény az is, hogy sokan kifejezetten piacra termeltek, de főként csemegezőlőt, hogy ezzel is kiegészítsék a családi költségvetést.

AZ ÚJJÁÍRT FRÖCCSLEXIKON

Amikor megtudtam, hogy immáron szénsavval dúsított bor is létezik, arra gondoltam, hogy oda a magyarok gondosan kiművelt, fröccsel kapcsolatos tudományának, amely csaknem százesztendő. Mert bizony a szódavíz felfedezése óta a szénsavas vízzel hígított bor egész tudománnyá nőtte ki magát. Megszámoltam: a fröccslexikon tizenöt különböző megnevezést, kifejezést tartalmaz. Mert a hosszúlépés (2 dl szóda, 1 dl bor) mellett természetesen ismert a rövidlépés (1dl bor, 1 dl szóda). Ezt füttynek is hívták, mert egy füttyre ihatta meg a szomjazó. A rövidlépésnek volt még egy harmadik neve is, a kisfröccs. Vele ellentétben a nagyfröccshöz, akárcsak a hosszúlépéshez 2 dl bor és 1 dl szódavíz szükségeltetett. Ezt még hajtásnak, vagy húzásnak is

nevezték, mert egy kellően megszomjazott egyén egy hajtásra a gallérja mögé tudta küldeni.

A mafla, fél liter bort és ugyanennyi szódavízet jelentett. A házmester 3 dl bor és 2 dl szódavíz egyvelegéből készült. Fordítottja a viceházmester: 2 dl bor és 3 dl szódavíz. A háziúr ennél jóval töményebb italnak számított (4 dl bor, 1 dl szóda). Ez utóbbit még nagyházmesternek is hívták. A bivalycsók (úgy tudni, Csongrád megyéből származik az elnevezés) ugyanilyen arányban készült. A Krúdy-fröccs egészen kellemes ital (lehet) 9 dl borhoz 1 dl szóda. A csatos (az egykori kristályvizes üveg) egy liter bor és fél liter szóda. A lámpás jóval nagyobb adag, másfél liter bor és fél liter szódavíz. Erről azt mondták, aki ilyet ivott, az lámpással kereshette a józanságát. A göré-fröccs a következőképpen készül: a majdnem tele pohár borhoz csak annyi szódát adunk, amennyi a pohárban még elfér. A sóher-fröccs méltó a nevéhez, 9 dl szódához 1 dl bort kell adni.

S jönnek az újabb találmányok: a kisvadász (1 dl vörösbor, 1 dl szóda), a nagyvadász (2 dl bor, 1 dl szóda). Bármily furcsa, van olyan fröccs, melynek semmi köze nincs a borhoz és a szódavízhez. Ilyen a matrózfröccs – korsó sörhöz fél deci rum. Postásfröccs: dupla feketekávé rummal. A szemtanúk szerint a színészfröccs igen szerény ital, 2 dl szódavíz... és az is langyosan.

De térjünk vissza a legújabb találmányhoz, a szénsavval dúsított borhoz. A Debreceni Agrárexpón kiállító egyik egri palackozó üzem vezetője, Mádl József kínált meg minket ezzel a valóban elegáns itallal. Nem véletlen, hogy a fogyasztók körében egyre népszerűbbé váló egyik rozé borát, mely a Ham-burgi muskotályból készült, dúsította szénsavval.

Azóta utána érdeklődtem, és kárpátaljai szikvízgyártóktól megtudtam, nem ördögös tudomány az ilyen bor palackozása. Aki teheti, rajta hát. Én pedig újraírom a régi fröccslexikont.

MI LESZ VELED HÁZI BOR?

Furcsa ez a magmagyarázhatatlan, kettős állapot. Miközben a megyében nagy sikerrel sorra rendezik a borfesztiválokat, és vidékünkön a borturizmus láthatóan szépen fejlődik, aközben a falusi gazdák arra panaszkodnak, hogy a pincéjük tele az eladatlan házi borral. Történik mindez még olyan években is, amikor a május elején beköszönő fagyok a gyümölcsstermés nagy részével együtt a szőlő jelentős hányadát is elviszik. Igaz, az agyról kihajtott tőkök később reménység feletti hozamokkal is meg tudják örvendeztetni a termelőket. Ekkor jegyezte meg valaki epésen, hogy a fagy jobban tud metszeni, mint egynémelyik porta tulajdonosa...

Nyomban az elején tisztáznunk kell egy fontos dolgot. Nem az európai fajtákból szűrt, minőségi illetve tájjellegű bornak – a Királyleánykának, a Rizlingnek, a Hárslevelűnek, a Tramininek, a Zweigeltnek, a Goluboknak, stb. – nincs keletje, hanem a régióban a szovjet érában uralkodóvá vált Izabella fajtának. Az utóbbi másfél évtizedben sok rosszat elmondtak már a kommunisták által irányított korszakról, többek között azt, hogy igénytelenségre nevelt. Nos, nem bocsátkozva hosszabb ideológiai fejtegetésekbe, ami a szőlőművelést és a borászatot illeti, az erre a korszakra maximálisan igaz. A rendszerváltás óta eltelt tizenhét esztendő sem nagyon változtatott ezen. S most ennek isszuk a levét. Szó szerint.

De miért is van most tele a pincénk Izabella borral? Sokak szerint azért, mert nálunk is megváltoztak a fogyasztói szokások, nyáron inkább mindig is a sörre volt nagyobb igény, csakhogy az mondjuk tizenöt évvel ezelőtt még megfizethetetlenül drága volt, míg ma már elérhető áron kapható. Egyszerűen tehát az történt, hogy a házi bort most azok nem fogyasztják – legalábbis olyan mennyiségben –, akik számára ezt hosszú évtizedeken át készítették: gazduram, és szűkebb-tágabb baráti, ismeretségi köre.

Mit lehet ilyen helyzetben tenni? Sokan a legegyszerűbb módszert választották: az út mentén felállított asztalkára az éppen aktuális zöldség- és

gyümölcsfélék mellé kitették a házi bort is. Hátha az arra járó turista azt is megkívánja. Mások a szanatóriumok közelében lakó ismerőseik segítségével próbálnak túladni a készleten. Amellyel, ahogy beáll a meleg idő, egyre több a gond. Ha a ház alatt levő pincében húsz fok közelébe emelkedik a hőmérséklet, az már táptalaja az olyan súlyos borbetegségeknek, mint az ecetesedés és a virágosodás. Mindkettő ellen úgy védekezhetünk, ha nem darabban, azaz félig, harmadáig telt hordókban tároljuk a bort, hanem teletöltött edényekben. Emellett a gondos gazda rendszeresen kénezi a borát. Azokat a hordókat, amelyekben gyengébb szeszfokúra sikeredett a bor, a hozzáadott szesszel felerősíti. S ha már a szeszről van szó: a hágón túlról hozzánk érkező vendégek közül igen sokan a desszert Izabellát keresik. Ennek elkészítése nem jelenthet gondot: csak a bor, a szesz és a cukor megfelelő arányára kell ügyelni.

Az eladatlan hibás bor egy részéből sokan készítenek borpárlatot, ami a bornál sokkal egyszerűbben tárolható. Mert gondolni kell az idei termés elhelyezésére is. Azzal mi legyen, ha még a tavalyi is a nyakunkon van?! Sajnos az az eddigi tapasztalat, hogy a borgyárok áron alul szeretnék megkapni a gazdák által felkínált szőlőt. Rájuk tehát nem nagyon építhetünk. Mi magunk is tartósíthatjuk a mustot, ám a tartósított szőlőlének ugyanúgy piacot kell találni, mint a bornak. Nyilvánvaló, hogy az imént felsoroltak közül a

legtöbb szükségmegoldás. Aki hosszú távon gondolkodik, az már hozzákezdett az Izabella-tőkék lecserélésére. Hisz annyi jóféle csemegeszőlő van, és ezek értékesítése nem jelent gondot. Aki pedig minőségi vagy tájjellegű bort szeretne, az is számtalan fajta közül választhat. A fehér bort adó betegségeknek ellenálló Bianka például legalább olyan bőtermő, mint a Bányai Izabella, amely fölött, mint látjuk, eljárt az idő.

BORFESZTIVÁL A HÁGÓN TÚL

Az élet mindent felülír. De mondhatnánk így is: az utóbbi években az éghajlati változások egyre szembetűnőbbek. Ám fogalmazhatnánk ekképpen is: a növénynemesítőknek köszönhetően kitágultak a szőlőtermesztés földrajzi határai. De miről is van szó tulajdonképpen?

A beregszászi borrend tagjai hitetlenkedve fogadták a hírt: a hágón túli Vinniki városból bor- és sajt fesztiválra invitálták őket. Pedig eddig úgy tudtuk, hogy a szőlőtermesztés északi határa éppen itt húzódik vidékünkön, a Kárpátok aljában. Igaz ugyan, hogy hegyi falvainkban egy-egy napsütötte szélvédett portán is megterem a szívós Izabella, ám nemesebb szőlő ültetése fel sem merül az ottani gazdák fejében. A másik nagy meglepetés akkor ért bennünket, amikor a Lemberg-től néhány kilométerre található, tizenhatezres lélekszámú kisváros néprajzi múzeumának a tágas udvarán felállított sátrak alatt megtekinthettük az itt kiállított, kóstolásra kitett szőlőfajták termését. Az egy rózsaszín Izabellán kívül valamennyi csemegeszőlő volt, az ukrán és a moldáv szőlőnemesítőknek az utóbbi két évtizedben végzett munkájának friss gyümölcse.

– Társaimmal hat-nyolc éve termesztjük ezeket a nemrég kikísérletezett fajtákat – állítja Szemenyiv Dmitro, a Kárpátmelléki Szőlőtermesztők Klubjának elnöke. Szőlőnemesítőink sikeres kísérletezéseinek köszönhetően legalább hetven fajta közül válogathatunk. Most úgy tűnik, hogy 10-12 fajta honosítása nálunk is megoldható.

– Bizonyára ezek tűrik a leginkább a kemény teleket.

– Fagytűrés tekintetében sajnos nincs mit kísérleteznünk, hisz nálunk igencsak hidegek a telek. Idén januárban például az egyik hajnalon -34 fok alá szállt a hőmérő higanyszála. Márpedig jól tudjuk, hogy ennek a fele is elég ahhoz, hogy a nemesebb szőlőfajták rügyei elfagyjanak. Nálunk takarás nélkül csak a rózsaszín Izabella húzza ki a telet. De még azt sem szabad túlterhelni, hogy vesszői őszre beérjenek. Ezen a vidéken gyakoriak az esőzések, ami talán nem is lenne oly nagy baj, ám a csapadék eloszlása nagyon egyenetlen. Gyakran előfordul, hogy 3-4 napig – néha még tovább is – zuhog. Ennyi eső után

igen sok fajta bogyója megreped és rövid időn belül elrohad. Nekünk tehát az az egyik legfőbb feladatunk, hogy a kínálatból kiválasszuk azokat a fajtákat, melyeknek bogyói ezt a szélsőséges időjárást a legjobban elviselik.

– Mire jutottak?

– Az Arkagyija, a Vosztorg, a Bogatonyivaskij, a Talizmán, a Juvillej Novocserkasszi, a Sahtar, a Viktória, a Timur, az Agad Donszkij jól bírják a hosszan tartó esőzéseket. Ám valamennyi közül a Harold viszi el a pálmát, és a bora is kiváló. Erről majd önök is meggyőződnek.

Mielőtt e szőlőfajtákból készült borokra rátérnénk, az érdekelne, miként oldják meg a szőlő takarását.

– Az bizony kemény munka.

– Nekem mondja, akinek novemberben az ásó meg a nagy hegyi kapa nyelétől kerges lesz a tenyerem?!

– Igen, tudom, hogy önök földdel fedik a tőküket. Nálunk ez az eljárás – és nem csupán a sok őszi csapadék miatt – nem alkalmazható. A legtöbben deszkából, hullámpalából egy 45-50 cm magas és 40 cm széles vályút készítenek, s lombhullás után azt hordják tele faforgáccsal, szalmával, lombbal, majd lefedik fóliával, vagy legújabbán a szabadban futó fűtőcsövek szigetelésére használt anyaggal. A lényeg: a lehajtott szőlővessző nem juthat több csapadékhoz, mint amennyit a takaróanyag eredetileg tartalmazott.

– Nálunk, Kárpátalján a fügefákat meg a kivi bokrokat védik így a téli megpróbáltatásoktól.

– Az így elkészített takarással a problémának csupán az egyik részét oldottuk meg.

– Hogyan?

– Mert ott vannak még a nálunk rendszeresen jelentkező májusi fagyok. Azokkal szemben az áprilisban kibontott és növekedésnek induló szőlő védtelen.

– A május elején jelentkező fagyok néha nálunk is kárt okoznak a szőlő-ültetvényben...

– Tehát a már kitakart és megmetszett szőlővesszők továbbra is a vályúban maradnak, s csak éjszakára fedjük le őket mindaddig, amíg el nem múlnak a fagyos napok. Ezzel véget is érnek a macerás megoldások, mert nyáron nálunk is meleg az idő, s ezek a korai fajták augusztus végére-szeptemberre beérnek. A fentiekből is kitűnik, hogy nálunk a legtöbb gazda – klubunknak egyébként közel 80 tagja van – néhány tucat szőlőtőkével bír, s a megtermett gyümölcs jelentős része friss fogyasztás céljából kerül a család asztalára. A legtöbb illatos, zamatos fajtából megfelelő gyakorlat és odafigyelés mellett könnyű gyümölcsízű borok készülnek. Persze csak 20-25 liter.

– Évszázadokkal ezelőtt a vinniki (Szőlőkert) jobbágyok a fejedelmek asztalára rendszeresen szállítottak bort – magyarázza vendéglátónk, Uvarov Szergij polgármester. – Aztán a sok megpróbáltatás, a gyakori harcok és területszerző csatárok következtében e nemes dolog feledésbe merült. Ám most a régi hagyományt újra szeretnénk élesztetni. Láthatja, hogy a környékről és Ivano-Frankovszk megyéből mennyi lelkes ember gyűlt össze. Én bízom a sikeres folytatásban.

A fesztivál ünnepélyes megnyitóján Galajda József, a Beregszászi Szent Vencel Borrend küldöttségének vezetője felajánlotta szervezetünk szakmai segítségét az itteni szőlőtermesztőknek. Szívesen segítünk, mert összefogva hamarabb elérhetjük annak a törvénynek az elfogadását, amely a kistermelők borait Ukrajnában legalizálná.

A Vinnikiben zajló bor és sajt fesztiválon a kigyósi Sass Károly borai fényes sikert arattak.

EGY FALUNAK 1500 HA SZŐLEJE

Ha az ember életében először ötven évesen jut el az egykori vasfüggönyön túli szabad világba, akkor természetes, hogy kellően elfogódott, netán túl nagy jelentőséget tulajdonít olyan dolgoknak, amelyek meglehet, nem is olyan lényegesek. Mindazonáltal biztos vagyok benne, hogy e szubjektív élménybeszámoló nem csupán az odaát tapasztalt dolgokat segít helyére tenni, de irányítúként szolgál számunkra a jövőre nézvést is. A Kárpátaljai Agrárszövetség a Magyar Mezőgazdasági Minisztérium anyagi támogatásával közel harminc beregvidéki szőlész-borász számára tanulmányutat szervezett a Soproni Borvidékre és a vele szomszédos ausztriai Burgenlandba.

Sajátos, mondhatni különös borvidék a soproni. Egyedi jellegét nem csupán az itt termesztett fajták adják, még csak nem is a szubalpin klíma – az

Alpok legkeletibb nyúlványai mintegy 60 kilométerre innét húzódnak, – hanem elsősorban az, hogy a szőlő feldolgozása nem a domboldalakon épített présházakban – arrafelé hiába keresnénk ilyeneket –, hanem otthon, a szőlősgazda portáján, az erre a célra emelt építményekben történik. Így alakult ez évszázadok óta. A miértre a választ igazából nem is Sopron környékén, hanem a vele szomszédos, de egykor részben hozzá tartozó osztrák tartományban kaptuk. Itt bizony a két és fél, háromezres lélekszámú településeket néhány évszázaddal ezelőtt kőfallal vették körül, így azok védhetővé váltak. Szüret után tehát biztonságba került a termés, a gazda legfőbb kincse, a család jövedelmének legfontosabb forrása. Hogy a bor már évszázadokkal ezelőtt tisztességes megélhetést biztosított, azt az akkor emelt épületek és a jómód számtalan jele bizonyítja. Nyugat-Magyarország ezen részét járva nem csupán a rendet, tisztaságot veszi észre az ember, hanem némiképp otthon is érzi magát. Legalábbis, ha az illető beregszászi. Lépten-nyomon olyan zárt, fedett kapubejáratokkal ellátott épületeket, dufartos házakat lát, mint idehaza. A burgenlandi településeken még ma is sok helyen találunk szőlőindákkal feldíszített kapukat. Ez azt jelzi, hogy olyan szőlős gazda lakik itt, aki házi borkimérést folytat. Kopogtatás után tehát tessék nyugodtan bemenni.

Hogy az osztrák tartományban mennyire komolyan veszik a szőlőtermesztést, azt legfőképpen a következő adattal lehetne érzékeltetni: a tizenötezer hektáros borvidék központjában van néhány olyan, alig hármezer lelkes település, ahol 1500 hektár szőlőt művelnek. Amikor a Beregszászi Borvidék a második aranykorát élte – a múlt század harmincas éveiben –, az akkor közel húszezer lakosú Beregszászt karéjozó domboldalakon a telepített szőlőterület nagysága mintegy négyezer hektárt tett ki. Igaz, ezeknek a szőlőtábláknak a megműveléséhez a város mintegy 25 kilométeres vonzáskörzetéből toboroztak napszámosokat.

Hát így könnyű! Mind a Soproni, mind a Burgenlandi Borvidéken a 150-160 cm magas kordon a legelterjedtebb, a sorokat nem kapálják, hanem gyomirtózzák, általában minden második sorközt szántják fel, a közbeesőket kaszálják. Ma már gép végzi a hajtások visszavágását, a növényvédelmet különböző szakszolgálatokra bízák. Így aztán a megkérdezett nyolc-tíz hektárral bíró gazdák arról számoltak be, hogy a birtokot lényegében a család, a rokonság műveli, legfeljebb metszéskor, szüretkor alkalmaznak külső munkaeőt. Tudni kell, hogy ezen a vidéken csak a kisebb, a dédai vagy a zápszonyi hegyhez hasonló alacsony dombok találhatók, ám még ezeknek a tetejébe sem nyúlnak fel a szőlőültetvények, így azok géppel könnyen művelhetők. Az itteni szőlészek nem ragaszkodnak a déli, délnyugati fekvésű táblákhoz. Különösen mostanság nem, amikor a nyár általában 34-36 fokkal hűsöggel köszönt be. Igaz is, ilyenkor a napsütéstől felhevült domboldalokon még a meleget igen csak kedvelő szőlő is csak senyved, nem fejlődik. Amúgy pedig errefelé olyan fajtákat választanak, amelyek besűrűsödésre kevésbé hajlamosak, felesleges hajtást keveset hoznak. A szellős lombozatot többnyire hosszúszálvesszős metszéssel érik el. A magas karon meghagyott egyetlen, néha 120 cm hosszú szálvesszőn többnyire 10-12 rügy található. Az ezekből kifejlődő hajtások közül minden másodikat, többnyire 35-40 centiméterenként meghagyják. Ha a hajtásukon egy fürt van, a tőke akkor is terem két és fél kilogrammot. A minőségi szőlőtermesztéshez ennél többre nincs is szükség.

Márpedig errefelé a kulcsszó: a minőség.

Hazafele jövet az autóbuszon arról faggattam a társaimat, nekik mit adott a soproni, illetve a burgenlandi Borvidéken tett tanulmányút? Meglepő volt hallani, hogy a legtöbben nem is azoknak a szakmai fogásoknak a felsorolásába kezdtek, amelyeket a három nap során volt alkalmuk megismerni. Hanem arról beszéltek, hogy az itteni tapasztalatok után még inkább világossá vált számukra, hogy mennyire spontán módon, tervszerűtlenül és ennek következtében meny-

nyire perspektíva nélkül gazdálkodik a kárpátaljai mezőgazdasági kistermelő. Persze az állam is ludas ebben, hisz még számon sem tartja őket. A legfontosabb következtetés tehát: minél tudatosabban, a lehetőségeket, a buktatókat, a piac kihívásait, az érvényesülő trendeket figyelembe véve kell felépíteni gazdaságunkat.

Igen, ott voltunk Fertőrákos határában, ahol 1989 augusztusában az ide szervezett páneurópai pikniken a Magyarországon vendégeskedő NDK-ból érkezett turisták tömegesen lépték át a magyar-osztrák határt. Így eljutottak a vasfüggönyön át a szabadság földjére. Lassan húsz esztendő telt el, ám a múlt továbbra is kísért. Az itteni gazdák ugyan már mindent elsajátítottak – a tudnivalók egy részét az osztrák kollégáktól – ami a korszerű szőlőtermesztéshez és borászathoz szükséges, ám szövetkezni nem hajlandók. Nem úgy, mint a sógorok. Mosontarcsa község alig pár kilométerre van a határ osztrák oldalán. Az itteni Zantho Szövetkezet feldolgozó üzemében járva csak kapkodja a fejét az ember. Szájtátva bámuljuk, mit tud a modern technika! Amikor ősszel valamely gazda behozza a szőlőjét, darálás, illetve bogyózás után a szállítószalagon számítógép segítségével félpercenként méri a termés mustfokát: az elszámolás majd ennek alapján történik. Egyébként minden dülő termését nyomon követi a rendszer, hogy a tétel mely erjesztő tartályba került, hogyan viselkedett az érlelésben. Így tehát pontosan lehet tudni, hogy hol milyen minőségű bor termett azon az éven. A számítógépes rendszer továbbá arra is jó, hogy a borászok visszafelé is nyomon követhessék a borkészítés egész folyamatát. Ha tehát egy tétel nagyon jól sikerült, akkor vissza lehet nézni, hogy azt a termést mikor szüretelték, és hány fokkal, erjesztéskor milyen paramétereket tartottak be.

A nagy kérdés: mit hasznosíthatunk mi mindebből? Hát például azt, hogy az itteni szövetkezet 1950-ben alakult, s akkor annyit ért az egész kezdetleges feldolgozó egység, mint amennyiért nemrég ezt a centrifugát vásároltuk – magyarázza itteni kalauzunk. Tőle tudtuk meg, hogy a százmillió schilling értékű beruházásból harmincmilliót a szövetkezet az évek során különböző eu-s pályázatokon nyert. A szövetkezet egyébként 800 tagot számlál, a boryár évente 8 000 tonna szőlőt dolgoz fel. Akad persze néhány ember, aki megpróbálta kijátszani a közöst: a szőlő javát maguknak hagyták, a gyenge minőségű termést leadták a feldolgozóba. Az efféle ügyeskedőket az osztrák paraszt – errefelé a földművesek büszkén viselik ezt a címet – hamar lefűllette. Ma a szövetkezet szigorú törvényei és előírásai egyszerűen nem teszik lehetővé a sumákolást, a csalást. A szőlő feldolgozásának útját, mint az előbb már említettük, számítógépes rendszer követi nyomon. Szüret előtt pedig egy tekintélyes bizottság méri fel minden gazda termését. A bizottságba a szövet-

kezet leginkább köztisztviselőként álló tagjait választják. Nagy szegény az, ha valakit, aki ide bekerült, a magatartása miatt a tagság időnap előtt visszahív.

Mi az előnye ezenkívül a szövetkezetnek azzal az egyéni termelővel szemben, aki egyedül dolgozza fel a szőlőjét és maga próbálja a borát értékesíteni? Most kezdtünk el palackozni, harmincezer üveg vörös bort az egyik nagy légitársaság számára, mondja kísérőnk. Ha kell, ezer liter számra tudjuk biztosítani az azonos fajtájú és minőségű bort. Erre egyetlen kistermelő sem képes.

Burgenlandban egyébként a szőlővel beültetett 15 ezer hektárnyi terület 80%-át a vörös borszőlők foglalják el: Zweigelt, Cabernet Sauvignon, Pinot Noir stb. az összterület 20%-át kitevő fehér szőlőfajták – Zöld Veltelini, Olaszrizling, Neuburger, Pinot Gris – fokozatosan további teret nyernek. Egyre inkább népszerűbbek erre felé is a könnyű rozé borok.

Hja, hogy el ne felejtsem: a rozé a nyár bora!

KÁRPÁTALJAI KÓSTOLÓ

Turisztikai szakemberek már régen pontosan meghatározták, hogy külön-külön milyen vonzerővel bírnak egy-egy ország, vidék történelmi nevezetességei, természeti látnivalói, a vendégeknek felkínált egyéb programok. Természetesen számszerűsítették azt is, hogy milyen vonzerőt jelentenek a turisták számára a tájjellegű ételek. Kissé csalódottan vettem tudomásul, hogy átlagosan a felkínált étel a turisztikai attrakciók sorában – már ami a vonzerőt illeti – szerényen hátul húzódik meg a maga 15-20 %-ával. Ám ha jobban belegondolunk, ez ránk, kárpátaljai magyarokra nem érvényes. Az ízletesen megterített asztalra tett ennivaló, a szívélyes vendéglátás ugyan nem tudja teljes egészében pótolni a hiányos infrastruktúrát, például a kátyúkkal szabdalta utakat, ám sokat javíthat pozíciónkon.

Az óvatoskodók persze joggal teszik fel a kérdést: oly nagyszerűek lennének a mi háziasszonyaink, hogy főztjükkal mindenkit lepipálnak? Nem, nem erről van szó. Hanem arról, hogy nálunk a tűzhelyek őrzői ma sem tekintik nyűgnek a konyhában való ténykedést, mert számukra az a legfontosabb, hogy szeretteik – s természetesen a vendégek – jóízűen fogyasszák el a nekik készített ételeket. Élek a gyanúperrel, hogy a hagyományos paraszti ételek egész sora azért is maradhatott fenn nálunk, mert ezeknek az elkészítésére asszonyaink, lányaink nem sajnálták az időt. Mert mennyivel könnyebb kifőzni a boltban vásárolt makarónit, mint kellő vastagságúra nyújtani, majd szorgalmasan megfelelő méretűekre szaggatni kezünkkel a tépett galuskát. Pedig szőlősgyulán az asszonyok ma is így csinálják. Nem igazi a

csipkedli, azaz a gombódás paszuly sem, vallják sokan ma is, ha a bele való tésztát a háziasszony reszelt tésztával pótolja.

S visszatérve a tésztafélékhez (haluskák). A bolti tésztából készült túrós csusza a főzővíz odatételétől számított fél órán belül elkészül. Ám a lángelő – a tojás nélkül gyúrt, haluskatészta vastagságúra nyújtott, a tűzhelyplatón mindkét oldalán megsütött, majd lobogó vízben megfőzött tésztája tejfelesen, túrósan töpörtyűsen, nos, hogy ez a tányérunkra kerüljön, ahhoz bizony másfél óra is kevés. Valljuk meg őszintén, a finom köttes kalács ma már nálunk is csak nagyobb, sátoros ünnepekkor készül. És ez nem véletlen. Hisz ahhoz bizony még a kemencét is be kell fűteni.

Persze nem csupán az idő a legfőbb tényező. Ahhoz, hogy valóban foszlós, pihékönnyű fánkkal kedveskedjenek a családtagoknak, bizony sok mindenre oda kell figyelni a háziasszonyoknak. A dagasztástól kezdve a tészta kezelésén át egészen a sütésig. A különböző fánkok tekintetében igazi nagyhatalmak vagyunk, mindenféle különlegességekkel megpótolva. Salánkon készítek például a hólabda fánkot, amely valóban hasonlít egy öklömnyi hólabdához. Méltán büszkék a viskiek a szőlőlekvárral ízesített fánkjukra, míg a csetfalviak a rózsafánkra esküsznek.

Ki merné elvitatni, a fiatal borjú bordája betöltve: királyi étel. Eszenyben a húsvéti sonka mellett ez is az ünnepi asztal díszé volt. Ám csak akkor sikerülhetett igazán jól, ha a borjút levágó falusi mézszárosnak előre szóltak: a felhasználandó bordát a célnak megfelelően hasítsa ki a levágott állat testéből. Nos, ezzel a példával csak azt szerettem volna érzékeltetni, hogy néha a közösség egy má-

sik tagjának a közreműködésére is szükség volt ahhoz, hogy a finom étel elkészülhessen.

Falunapok, gasztronómiai fesztiválok során gyakran találkozhatunk már-már feledésbe merült ételekkel. Ilyen például a kukoricalisztból készült szilvaslepény, amely például az aklihegyi szilvafesztiválon köszönhet ránk. De ilyen a lúgolt, vagy másképpen cukros málé, amely száraz tengeriből készül úgy, hogy megszitált fahamuban főzve a szemeket megfosztjuk a hajuktól, majd több lében átmoszuk, és most már tiszta vízben újrafőzzük, ízlésünknek megfelelően cukrozva. Técsőn, Viskén, az ugocsai Tiszaháton sokan még ma is el tudják készíteni.

Néhol pedig csak egy ötlet kell ahhoz, hogy egy különleges finomsággal gazdagodjunk. Újakliban csemegének számít a különlegesen füstölt szalonna. Ez pedig úgy készül, hogy a füstölés végén néhány csöves tengerit tesznek a füstölő izzó paraszára. A megpörköltödött tengeriszemektől a szalonna különleges ízt kap. Decemberben tessék majd kipróbálni!

A KÁPOSZTÁSPASZULY DICSÉRETE

Bizony nem kell más országokba, messzi tájakra utazni ahhoz, hogy különleges ételekkel kínáljanak meg bennünket. Illetve, hogy elcsodálkozzunk azon, hogy a hozzánk viszonylag közel álló vidékeken az ott élők nem ismerik a Kárpátalján mindennaposnak és közkedveltnek számító ételeket.

Történt pedig, hogy Tiszaföldváron, az ottani baráti családnál ott tartózkodásunk idejére időzítették a disznóvágást, hogy lássuk, tapasztaljuk élesben, ők hogyan csinálják. Nos, sok mindenre rácsodálkoztunk. Például arra a három üstre, amelyik a jeles alkalomból a bebetonozott udvaron lett felállítva. Hamar kiderült, hogy az egyikben a hurkának való belsőség – méghozzá a disznófejjel együtt – főtt (majd maga a hurka), a másikkban a mindenkor szükséges forró víz zubogott, a harmadikba pedig a tenyérnyi darabokra vágott zsírnak szánt szalonnadarabokat rakta bele akkurátusan a disznóvágásra felkért böllér. A szalonnadarabok nagyságával hamar kibékültem, de hogy a bőrt előzőleg nem távolították el róla, az nem hagyott nyugodni.

– Előzőleg miért nem szedték le? – érdeklődtem a szakitól.

– Hogy miért is nem? – kérdezett vissza, miközben egy szigonyyszerűen kiképzett konyhai eszközzel forgatta a már barnára pirult hatalmas töpörttyűdarabokat.

– Mi másra használhatnánk a bőrt?

Készen voltam a válasszal.

– Készíthetnénk belőle finom bőrpörköltet, vagy fenséges káposztás paszulyt.

A többnyire bográcsban készült egytálételről már hallott barátunk, ám a káposztás paszulyról nem.

– Pedig mifelénk sok családnál télen-nyáron, savanyú vagy édes káposztával ott található az állandó menüsorban – magyaráztam. – Mint például a töltött káposzta. Nagydobronyban, a legnépesebb kárpátaljai magyar faluban sok háznál huszonöt-harminc évvel ezelőtt hetente kétszer – csütörtökön meg vasárnap is elkészítették. Annyira szeretik ott ezt a finom laktatós ételt.

A háziasszony az utolsó mondatokra jött ki a konyhából. Ő annyit értett meg a kint zajló beszélgetésből, hogy a töltött káposzta vidékünkön milyen nagy becsben áll.

– Hja, a töltött káposztát mi is nagyon kedveljük – mondta. – Nem múlhat el disznótor, hogy ne készítenénk. Most is azért jöttem ki, hogy a hozzá megfelelő húsokat kiválasszam...

A TÖLTÖTT KÁPOSZTA DICSÉRETE

A töltött káposzta a magyar konyha egyik jellegzetes étele. Sokszor ezzel tesz fel a koronát egy-egy lakomára. Nem véletlen, hogy azt tartják: miután a lakodalomban felszolgálták a töltött káposztát, és azt jóízűen elfogyasztottuk, készülődhetünk is haza. Így a legkellemesebb ízekkel a szánkban távozzunk. Érthető hát, hogy a velünk együtt élő népek is átvették tőlünk ezt az ételt.

És hát a töltött káposztának különböző változata is ismert már: a hagyományos káposzta mellett töltik például cékla-, torma-, karalábé-, szőlőlevelébe is. Tölteleknek pedig nem csupán rizst használnak, hanem kukorica- és árpadarát, hajdinakását és tarhonyát is. Természetesen a töltött káposzta mérete szintén befolyással van az étel ízére. Vidékünkön az apró méretű, kisujjni a nyelő, amelyet egy-két harapással eltüntet tányérjáról az ember. Talán kissé meglepően hangzik: egyes hegyi falvakban a burgonyával töltött káposzta a kedvenc, melyhez a burgonyát először nyersen lereszelik, pirított hagymával, tojással összekeverik, borssal, sóval fűszerezik. A hegyvidék egyik jellegzetessége a brinzával (juhtúróval) töltött káposzta. Az itt lakók körében nagyon népszerű a gombás-tepertős töltike is. Hagyományos, Kárpátalja-szerte ismert böjti étel a kukoricadarával és gombával készült töltött káposzta, melyet házi olajjal ízesítenek. Vannak települések, ahol a kukoricával és gombával töltött káposztához kakastaréj (serpenyőben felsütött szalonnadarab) jár. A

szalonna elhagyásával böjti időszakban sem kell lemondanunk erről a fenséges eledelről. Az ugocsai falvak népe legalábbis ezt vallja. A közelmúltban a Tisza menti Táj múzeumban tartott találkozón – mely már a böjtre esett – erről személyesen is meggyőződhattunk: a kukoricadarával töltött káposztában a húst gomba, a zsírt meg olaj helyettesítette, s olyan finom volt, hogy aki megkóstolta, mind a tíz ujját megnyalta utána!

Érdekes, hogy bár magyar ételként tartjuk számon a töltött káposztát, mégis a hegyvidéken, Rahón rendeztek elsőként fesztivált a töltött káposzta tiszteletére. Itt a közönség több mint húszféle töltött káposztát kóstolhatott meg. Követendő a példa!

KÖLEVES, HABART CSÍK ÉS KORPACIBERE

A felmérések szerint a kárpátaljai családok mostanság jövedelmük felét élelmiszerre költik. A megnövekedett rezsiköltség miatt nagyon fontos, hogy a háztartások a rendelkezésre álló kevéske konyhapénzből minél hatékonyabban gazdálkodjanak. Ehhez ad ötleteket a Gáton élő Heé Gizella, sokak Gizi mamája, aki készülő harmadik szakácskönyve összeállításánál maximálisan figyelembe vette, hogy milyen ínséges időket kell átvészelni a kárpátaljai magyaroknak.

– Manapság a háziasszonyok számára mindennapi probléma, hogy mit tegyenek az asztalra, ami finom is, de olcsó is.

– Egy jó gazdasszony nemcsak a konyhában ügyes, hanem a kertben is. Azzal spórolunk a legtöbbet, ha saját magunk termesztjük meg az ételek hozzávalóinak nagy részét. Zöldségre márpedig minden ételhez szükségünk van. A jelenlegi helyzetünkben még fontosabbá vált, hogy a konyhakertünk minden négyzetcentiméterét kihasználjuk. Sőt! A virágoskertünket is alakíthatjuk úgy, hogy elférjen benne egy-egy tő paradicsom, néhány bokor sóska, a tavaszi virágok helyére pedig akár paprikapalántát is ültethetünk. Egyébként vásárolni is a szezonális dolgokat érdemes. Most például már olcsó a krumpli, a káposzta és a tökszezon is beköszöntött.

– Nagyszüleink már átéltek a mostanihoz hasonló, ínséges éveket a háború után. Akkor hogyan főztek, milyen megoldásokat találtak a gazdasszonyok?

– Így igaz, a háziasszonyoknak már akkor is kreatívan fel kellett találniuk magukat. Amikor például az egyik falubeli asszonyság férje betegen hazaérkezett a lágerből, saláta és sóska helyett – amelyek ekkor még nem értek meg – a zsenge csalánból készített levest a salátaleveshez hasonlóan. Nemcsak olcsó megoldás volt ez, de egyben kiváló vértisztító orvosság is.

– Mi van akkor, ha nem jut hús a fazékba?

– A gombával mindent pótolni lehet: káposztát lehet vele tölteni, fasírtot készíthetünk belőle, kiránthatjuk, káposztás paszulyt főzhetünk vele, nokedlihez csirkepaprikás helyett készíthetünk gombapaprikást. Ha már a töltött káposztát megemlítettem: kása híján a káposztába tölthetünk gerslit, tengerikását, de akár tarhonyát is. Ennek a népszerű éteknek régióinkban is legalább harmincféle receptjét ismerik. Amikor még túl drága a káposzta, a gazdasszonyok gyakran töltenek például torna- vagy szőlőlevelet, később pedig karalábélevelet, melyeket előző este ecetes, sós lében puhítanak meg.

– Egyszerűen elkészíthetők a habart ételek is. Ezekből nagy a választék?

– Bizony, hogy nagy! Töklaskát, tökfőzeléket, karfiolfőzeléket, karfiollevest, paszulyt, zöldborsólevest mind-mind készíthetünk habarva a klasszikus habart zöldbab, a habart krumpli vagy a gyümölcsleves mellett.

– Itt, Gáton, a Szernye-mocsár szélén – Herman Ottótól, az utolsó polihisztortól tudjuk, az itt élő pákászó-csikászó népek mindennapi elegele a habart csík volt. El tudjuk készíteni ezt most – legalább gondolatban?

– Hogyne. A megfogott csíkot megmossuk, aztán, sós-ecetes vízben áztatjuk, hogy eltűnjön a pocsolya íz. Aztán lefejezzük, megpucoljuk és a hagyományos módon – akár a káposztás paszulyt – elkészítjük. Lehet habarva és parasztosan, paradicsomos rántással. Természetesen a csíkot csak úgy, egyszerűen, mint a halat, ki is süthetjük. Régen tavasszal mindig sok csík volt a kárpátaljai folyókban, ha az elmúlt évből maradt savanyú káposzta, leginkább kiadós levest főztek belőle. De paprikás lisztbe forgatva meg is süttették, sőt, feldarabolva pörkölt is készült belőle.

– Nagy- és dédanyáinktól úgy tudjuk, hogy az ő idejükben a cibere levest hetente legalább egyszer elkészítették. De mi is a cibere?

– A cibere illetve a belőle készült leves alapanyaga a búzakorpa. A cibere előkészítése hosszadalmas ugyan, de sokáig felhasználható. Olyan, akár a kovász. Ha most kezdjük el készíteni, akkor a búzakorpát egy nagy edénybe töltött három liternyi langyos vízbe szórjuk. A tetejére tillba (gézbe) kötve egy szelet kenyert rakunk. Három-négy napig meleg, napos helyen savanyodni – erjedni – hagyjuk, majd leszűrve használjuk fel. Ami elfogyott, azt két-három alkalommal pótolni tudjuk, ha ugyanennyi langyos vizet öntünk az edénybe, mint amennyit elhasználtunk, mert még ez is megsavanyodik. A cibere magja tehát a korpa. Leve, a cibereleves mellett más levesek ízesítésére, savanyítására is szolgált egykoron. Nagyon sokáig – akár két hétig is – elállt, ezért nagyanyáink mindig nagyobb mennyiséget készítettek belőle.

– Az erdő, a mező, a folyó sok mindent kínál mostanában...

– Igen, a természet sok mindent ingyen ad, csak tudnunk kell, hol keressük. A gombáról már volt szó, de említhetnénk a citromfűvet vagy a mentát is. Ezekből a növényekből nyáron nagyszerű, hűsítő ital készíthető a drága pénzen vásárolt üdítőitalok, teák helyett.

– Második kenyerünkhöz, a burgonyához is nagyon olcsón hozzá lehet jutni ezekben a hónapokban. Burgonyából hányféle étel készíthető?

– Lehet a burgonya az ebédünk, krumpli a vacsoránk, annyira sokoldalú növényről van szó. A habart és rántott krumpli levestől kezdve petrezselymes és tejfölös újkrumplin át, a krumplipüréig, sült krumpliig, pochaluskáig, lapcsánkáig vagy sztrapacskáig rengeteg variáció létezik. Egy ügyes háziasszony a nehéz időkben is feltalálja magát, és a meglévő hozzávalókból is tud finomságokat készíteni. Nem kell tehát összehúzni a nadrágszíjat, csak okosan kell összeállítanunk a heti menüt!

KÁRPÁTALJAI '56-OSOK

VAGONOK, KÖNNYEK, CSATORNÁK

Délután az iskolai napköziből hazafelé tartva osztálytársunk, Császár Pisti gyakran behívott bennünket, hármunkat édesapja asztalosműhelyébe. Ilyenkor ott már jobbára csak takarítás folyt: a mester, és egyetlen segédje a gyaluforgácsot söpörte össze. S közben állandóan szolt a rádió. Ránk, a Pisti biciklijét szerelő tíz-tizenegyéves kölykökre a két felnőtt nem sok figyelmet fordított. Inkább az öreg világgevőre összpontosítottak, amely most a szokásosnál is erősebben recsegett...

A rádióban az októberi forradalom szókapcsolat többször is elhangzott.

– Októberi forradalom? – törölte meg keze fejével gyöngyöző homlokát a bicikli szerelésébe belemelegedő Pisti. – Nemrég ünnepeltük az iskolában: Lenin, Szmolnij, Auróra...

– Igen. Meg a Téli Palota ostroma – tette hozzá gyorsan egyikünk.

Az öreg Császár közelebb lépett hozzánk. Én álltam hozzá a legközelebb. Vállamra tette a kezét, és ezt mondta:

– Ti az iskolában az oroszországi forradalomról tanultatok. Ma pedig a Budapesten lezajlott magyar forradalom évfordulója van. Éppen a tizedik.

Hogy forradalom volt Magyarországon, arról már egy furcsa véletlen folytán korábban tudomást szereztünk. A nálunk három évvel idősebb Zoliról az iskolában mindenki tudta, hogy szülei Budapesten élnek, ő pedig úgy került ide, hogy édesapja, aki rendőr, '56 őszén azért hozta ide nővéréhez, nehogy a kisgyerekeknek ott a nagy felfordulásban baja essék. Zoli végül itt járta ki a nyolc osztályt. Néhány fiúnak, köztük nekem is, időnként mesélt a Budapesten lezajlott harcokról, melyeket ő ugyan személyesen nem élt át, de bátyja, Jani, amikor szüleivel együtt ellátogatott ide, sok mindenről részletesen beszámolt.

Bennünket, íjakat, nyílpuskákat fabrikáló fiatal suhancokat elsősorban az hozott lázba, hogy ott, a messzi Budapesten bárki könnyen fegyverhez juthatott. És így bárkiből könnyen lehetett hős. Hogy kik ellen harcoltunk

volna? Természetesen a németek vagy a fehérgárdisták ellen, hisz akkoriban erről szólt a mozikban vetített csaknem valamennyi film. Ezekben ugyan oroszul beszéltek, de tartalmuk oly egyértelmű volt, hogy azt mindnyájan megértettük.

Nálam a romantikus ábrándozás nem tartott soká, mert az asztalosműhelybeli jelenet után nem sokkal édesanyámmal meglátogattuk nagynénémet, aki akkortájt ment Csapra férjhez. Amiről ő beszámolt, abban viszont már nem volt semmi lelkesítő. Először egy eszenyi fiatal lányról beszélt – édesanyámék szülőfaluja alig három kilométerre fekszik a Szovjetunió nyugati kapujaként emlegetett, hatalmas vasúti átrakodó állomással rendelkező Csaptól –, akit azért hurcoltak meg, mert a magyar forradalom kitörésekor a község központjában éjszaka egy plakátot ragasztott ki. Erre az volt írva, hogy a ruszlik hagyják békén ezt a szerencsétlen magyar népet, s takarodjanak ki nemcsak Magyarországról, de Kárpátaljáról is.

– Ella most hol van? – kérdezte halkán édesanyám.

A nagynénitől megtudtuk, miután hónapokat töltött a KGB börtönében, valaki a szüleinek azt tanácsolta, küldjék a lányukat idegszanatóriumba, ott biztonságban lesz. A faluban hosszú ideig nem tudtak róla semmit, végül hazajött, és itt, ebben a kisvárosban húzta meg magát valamelyik rokonánál. A papírjait intézi, hogy a Csehszlovákiában élő rokonokhoz költözzön. Amúgy a lány élő halott...

Édesanyám nekünk már korábban beszélt Elláról, az egykori osztályelsőről, aki nagyon szépen tudott szavalni, de nem jelentett számára gondot a legnehezebb matematikai feladatok megoldása sem.

De vajon mi lett annak a sok fiatalnak a sorsa, akiket 1956 novemberében zárt vasúti kocsikban ide szállítottak? – sóhajtott nagynéném. Azok a vasutasok, akik akkoriban az állomáson teljesítettek szolgálatot, később nagyon sokszor emlegették, hogy olyan kétségbeesett kiáltozást, fájdalmas sírást még nem hallottak, mint ami ezekből a zárt kocsikból kiszűrődött. Döbbenet erről beszélt akkoriban az egész környék, hisz a vonat Ungvárig több helyen is megállt. Sokan úgy tudták, hogy néhány szerelvény érkezett. Azt beszéltek, hogy a fogva tartottakat először az ungvári börtönben helyezték el, majd onnan vitték őket egyenesen Szibériába.

Jóval később, már egyetemistaként tudtam meg, hogy akkoriban az ungvári börtönben több mint nyolcszáz Magyarországról ide szállított rab sínylődött.

A magyar kérdés csak vagonkérdés. Az idősekkel való borozgatás alatt szinte mindig akadt valaki, aki ezt a Sztálinnak tulajdonított mondást felemlegette. Nem alaptalanul. Gondoljunk csak 1944 gyászos őszére, amikor közel harmincezer kárpátaljai magyart hurcoltak sztálini lágerekbe, vagy amikor néhány évvel később katonaköteles magyar fiatalok ezreit – mivel megbízhatatlannak tartották őket – a Donyec-medencei szénbányákban robotoltatták másfél-két éven át. Ha Kárpátalján 1956-ról kérdezzük az idősebbeket, a visszaemlékezést szinte mindenki azzal kezdi, hogy rettenetes volt hallani, amikor az éjszaka csendjét felverve tankok százai dübörögtek a határ felé vezető úton.

Az egyik, a beregszásziak emlékezetében ma is élő történet is egy ilyen harci járművel kapcsolatos. Nem sikerült az éles kanyar, s a harckocsi – áttörve a híd rozoga korlátját – a várost átszelő Vérke kanálisban landolt. S pillanatok alatt oly mélyre süppedt az iszapban, hogy csak a lövegtornya látszott ki. Ijedt kiskatonák ugráltak ki a felső nyíláson. Az egyikük, körbetekintve, észrevette a vízparton egyetlen tehénkóját legeltető Miska bácsit.

– Ez a Szuezi-csatorna? – kiáltott felé.

A lágert megjárt öreg nagy sokára, tört orosszággal így válaszolt:

– Nem, ez nem a Szuezi-csatorna. De a tank... az jó helyen van.

A BENEI SZOVJETELLENES CSOPORT – HÁROM IFJÚ BUDAPESTRE INDUL

Úgy indult minden, mint a mesékben. Három fiatal benei legény – miután több mint két héten át a rádióból először azt hallották, hogy Magyarországon kitört a forradalom, majd, hogy annak leverésére orosz katonákat küldtek – gondolt egy merészet, és útnak indult a magyar testvérek megsegítésére. Reggel iskola helyett felültek a Beregszász felé tartó vonatra, majd onnan irány gyalog a határ menti kistelepülés, Asztély. Alig fél óra alatt oda is értek.

November 16-át mutatott a naptár, így nem meglepő, hogy továbbra is nagy volt arrafelé a mozgás. Tankot nem nagyon láttak, inkább ponyvával letakart

rakterű teherautók vonultak konvojban a határ felé. A három fiatalember úgy tervezte, hogy ezek egyikére felkapaszkodva jutnak el a magyar fővárosba. Nappal kockázatos lenne megközelíteni az amúgy lassan haladó, többször megálló járműveket. Arra alkalmasabb

lesz az éjszaka. De most még alig múlt dél. Így úgy határoztak, hogy a falu elején épülő félkész házak egyikében húzzák meg magukat.

Mindösszesen egy kenyérük van. Annak elfogyasztását későbbre tartogatják. Szerencsére az egyik udvaron – kerítést egyelőre nem húztak a porták közé gazdáik – van egy ásott kút, így tudják a szomjukat oltani. Laci, aki a legidősebb közülük, nemrég talált a kertben két karalábét, Józsi a magával hozott tőrökkel ezeket meghámozta és felszeletelte. Most éppen azt rágszálják. Majdhogynem ennyi az összes felszerelésük. A táskákat az iskola fáskamrájában dugták el. Ja, s hogy el ne feledjük, Sanyinál van még egy üvegcsse jódtinktúra, ha sebeket kellene ellátni...

De ki is ez a három fiatalember, akik közül kettő akkoriban a benei hétosztályos iskola tanulója, idősebbik társuk pedig azt az előző évben fejezte be, s '56 őszén a beregszászi bútorgyárban az asztalos szakmát tanulja és gyakorolja is egyben.

– A három jó barát közül a bátyám, Váradi Sándor volt a legfiatalabb. 1956-ban mindössze 14 éves – emlékezik vissza Váradi János, aki hat évvel

volt fiatalabb testvérénél. – Egy délután Sándor bátyám nem jött haza az iskolából, s estére sem került elő. Édesanyám nagyon sírt. Közben megtudtuk, hogy két barátját, a vele egy osztályba járó Holozsai Józsefet és a nála három évvel idősebb Sulkó Lacit szintén nem találják. A falubeliek közül egyesek látni vélték, hogy reggel mindhárman felszálltak a Beregszász felé tartó vonatra. Három napig hírt sem kaptunk felőlük, majd értesítették szüleinket a járasi miliciáról, hogy menjenek a fiukért, s amúgy is beszélni szeretnének velük. Később tudtam meg, hogy a KGB munkatársai hosszasan kikérdezték őket, s végül írásban megígértették velük, hogy felelősséget vállalnak gyermekeik magaviseletéért. Persze azok mindent megígértek, de még az a jókora verés is elmaradt, ami pedig eleinte kinézett. (Édesapám, aki megjárta a sztálini lágereket, attól tartott, hogy kiteszik az állásából, akkor ugyanis már a helyi kolhozban brigádvezetőként dolgozott.) Látták ugyanis a szüleim, hogy a három fiú erősen meggyötört állapotban van. A fejmosás persze nem maradt el nemcsak otthon, hanem az iskolában sem. Az egész iskola növendékei és pedagógusai előtt újra el kellett mondani, hogy mi is történt.

Amúgy bátyám később többször is beszélt azokról a napokról. Kiváló focista volt, életében a labdarúgás központi szerepet töltött be, s akinek a tehetségére a járasi központban is felfigyeltek. Éveken át sikeres játékos edzője volt a benei futballcsapatnak. Úgy vélem, hogy ez az eset semmiféle negatív hatást nem gyakorolt a további életére. Mindvégig megmaradt magyar érzelmű, a nemzetét forrón szerető embernek. 2000-ben temettük el.

– A Budapestre induló három fiú közül bátyám, Sulkó László, a maga 17 évével, volt a legidősebb – kezdi a visszaemlékezést Holozsiné Sulkó Aranka, aki akkoriban töltötte be tizenkettedik életévét. – Édesapánk ugyan szlovák volt – 1934-ben költöztek ide Pozsonyból, hat hold földet vettek, meg egy nagyobb parcella földet, s azon gazdálkodtunk –, de Lacinak később a személyi igazolványába azt írták be, hogy magyar. Bátyám többször emlegette Petőfi Sándor családját – ugye, köztudott, hogy a nagy költő édesanyja, Hrúz Mária, szlovák volt. Amúgy a nagymamánk szlovákul szólt hozzánk, mindketten megtanultuk édesapám anyanyelvét. Laci nagyon szeretett olvasni, főként a történelmi regényeket bújta, később rengeteg ilyen tárgyú könyvet vásárolt meg. Asztalos inasként kezdte, később éveken át vagonkísérőként dolgozott, családjá nem volt. Tavaly, hetvenhat évesen halt meg. Csendes, halk szavú ember volt, az ötvenhatos kalandjukat nem nagyon emlegette, de hogy a lelkében mit érzett, azt elárulta a következő eset.

Néhány évvel ezelőtt magyarországi szakemberek segítségével került felújításra a falu református temploma. Bátyám többször is megsemmisítette, miként haladnak az ottani munkálatok, összebarátkozott a magyarországi építőkkal, akiknek elmesélte, mi történt velük azokban a napokban. A magyarországiak arra biztatták, hogy álljon a nyilvánosság elé ezzel a történettel, s talán még azt is elérheti, hogy szegényes nyugdíját a magyar állam kiegészítse. De erre ő csak legyintett, s azt mondta, úgy cselekedett, ahogy a szíve diktálta, ezért nem vár el senkitől semmiféle ellenszolgáltatást.

– Hogy mit éltek át szüleink, amikor megtudták, hogy a három fiút Beregszászon tartják fogva, azt jellemzi a következő akkori eset. Édesanyám kétségbeesve kérdezte a közelben lakó Maruszja nénit, aki családjával Oroszországból a háború után költözött a falunkba, hogy ugyan mi lesz most.

– Hogy mi lesz? – kérdezett vissza az orosz asszonyság. – Rasztrel. Agyonlövés.

A három Magyarországra induló ifjú szabadságharcos-jelölt közül ma már csak Holozsai József él. Neki aztán volt oka gyűlölni a szovjet rendszert. 1944 őszén édesapját és nagybátyját a lágerbe hurcolták, ahonnan egyik sem tért haza. De mondja el ő, mi történt azon a nevezetes délutánon és az azt követő napokban.

– Kerültük a feltűnést, mégsem voltunk eléggé óvatosak. Amikor Beregszász felől a város iskoláiból hazatérő lánycsapat elment az előtt a félig kész ház előtt, ahol meghúzódtunk, közülünk ketten is kint voltunk az udvaron. Éppen vizet húztunk a kútról. Nem gondoltuk – ez csak később derült ki –, hogy a lányok között van a határőrség parancsnokának a lánya, meg két-három itt szolgáló orosz tiszt gyermeke, akiket szüleik éberségre neveltek. Ők hazaérve nyomban jelentették, hogy idegeneket láttak a falu szélső házainál. Csakhamar terepjárókon vagy husz katona érkezett kutyákkal. Körbefogták az épületet, s felszólítottak, hogy adjuk meg magunkat. Aztán a sok katona határőr-kutyáikkal végigkísért bennünket a főutcán, a falu szélén álló határőrlaktanyába. Az emberek kint álltak a kapuban és nem értették, hogy mi történt, s hogy miért kell három gyerek őrzésére ennyi katona. A laktanyában egy-egy fához kötöztek bennünket, és egyesével – tolmács segítségével – megkezdtek a kihallgatást. Főként az érdekelte őket, hogy a környezetünkben élő felnőttek közül ki volt a felbujtó, ki beszélt rá bennünket, hogy elinduljunk Magyarországra. Netán a pap? Vagy más magyar érzelmű felnőtt? Talán éjfélig tartott a kihallgatás, amikor mindnyájunkról azt a választ kapták, hogy saját elhatározásból döntöttünk így. Valamelyest kihallgatóink megnyugod-

tak, és bezártak bennünket a kapcaszárítóba. Eddig nem emeltek kezet ránk, de a kapcaszárítóba benyitó katonák közül egyik-másik durván ránk förmedt és belén is rúgott. Mások csillapították ezeket, mondván: nem látjátok, hogy gyerekekkel van dolgunk?

Csőppet sem bántak kesztyűs kézzel velünk a KGB beregszászi nyomozói. A városba másnap reggel vittek be bennünket, s a kihallgatások közötti időben a milícia fogdájában azok közé zártak bennünket, akiket különböző bűncselekmények miatt előzetes letartóztatásba helyeztek. Itt bizony már elcsattant néhány pofon. Kihallgatóink sok mindennel rémisztgettek bennünket, többször azt hangoztatva, hogy sohasem látjuk szüleinket, testvéreinket. Őket is legfőképpen az érdekelte, hogy ki biztatott bennünket arra, hogy nekiinduljunk a határnak. Ezek a nyomozók még inkább nem akarták elhinni, hogy egyetlen felnőttel sem beszéltünk tervünkről, hogy szüleink sem tudják, merre indultunk. Ennek, gondolom, gyorsan utána is jártak. Mindezek ellenére három napig tartottak fogva bennünket. Folytatódott a kihallgatás és a megfélemlítés. Ma is úgy érzem, pokoli rémálom volt az egész. Amikor végre hazaértünk, arcunk annyira meggyötört volt, és testtartásunk is erről árulkodott, hogy a velünk együtt érző falubelijeinknek, ha velünk találkoztak, az volt az első dolguk, hogy vigasztaltak és bátorítottak bennünket. Jól emlékszem a Fekete Veronika nénnivel való találkozásra. Amikor az idős asszony látta, hogy időnként még mindig beleborzongok abba, amit az előző napokban átéltem, azt mondta többször is: „Józsikám, ne félj, nem jön már érted senki, nem fognak bántani”. A nyilvános megszégyenítés azonban még hátra volt. Összehívták az egész iskolát, és mindenki előtt részletesen el kellett mondanunk, hogy mi történt. A városból ez alkalomra kiszállt bőrkabátos emberek vezényelték le az egész gyűlést. Igyekeztek negatív színben feltüntetni mind a magyar forradalmat, mind a mi, úgymond, meggondolatlan tettünket, mellyel nagy bajba sodorhattuk volna nemcsak magunkat, hanem egész családunkat. Egyértelművé tették, ha sikerül átjutnunk a határon, egészen más elbírálásban lett volna részünk. A gyűlés összehívásával végül is azt érték el, hogy a faluban mindenki tudomást szerzett a dologról, az eset sokáig beszédtema volt. Mint ahogy időnként én is felelevenítem a történeteket a fiaimnak, unokáimnak. Végül is csak azt tettük, amit a szívünk diktált, amit minden rendes magyar megtett volna, ha hasonló helyzetbe kerül.

Idős Molnár László, a KMKSZ helyi alapszervezetének elnöke beszámolt róla, hogy a forradalom közelgő évfordulója kapcsán többször szóba

került a három bátor fiú tette. Végül is döntés született arról, hogy az ötvenhatos szabadságharcnak az iskola udvarán korábban kialakított történelmi emlékhelyen olyan emlékjelet állítanak, amely felidézi a község ifjú szabadságharcos-jelöltjeinek cselekedeteit, hősiek helytállását.

SZOVJETELLENES IFJÚSÁGI CSOPORT MEZŐKASZONYBAN

Azok, akik 1956 táján felemelték szavukat a szovjet hadsereg magyarországi beavatkozása ellen, szinte valamennyien a bőrükön érezték a totalitárius rendszer mérhetetlen emberellenességét, igazságtalanságát. Így volt ez a mezőkaszonyi fiatalember, Széchy Sándor esetében is.

– Édesanyám nővérének a férjét, Ormos Józsefet éveken át tartó meghurcolás után koholt vádak alapján 25 évre ítélték el, Irkutszk közelében egy lágerbe vitték, ahol az égbekiáltó embertelen bánásmód, a sok megaláztatás megtörte egészségét, és fogsága harmadik évében tüdőgyulladásban meghalt. Nap mint nap láttam, tapasztaltam, hogy mennyi fizikai és lelki szenvedést okozott ez az Ormos család itthon maradt tagjainak. A faluban persze nem ők voltak az egyetlenek, akiket a Kárpátalján berendezkedő új hatalom a vagyonából kiforgatott, ellehetetlenített. Megvolt tehát minden okom arra, hogy végtelen ellenszenvvel viseltessem minden iránt, amit az oroszok képviseltek.

– Mint tudjuk, a határ itt húzódik a község szélső házainál. Hogyan élték meg egy, a szögesdrót közvetlen szomszédságában húzódó kárpátaljai magyar község lakói az október végi, november eleji napokat?

– Mi nem csupán a rádióból követhettük nyomon a Budapesten zajló eseményeket. A határ túloldalán található Barabás polgárai lyukas zászlókat lobogtatva kijöttek egészen a műszaki zárig és hazafias dalokat énekeltek, és hangos szóval elmondták, mit akar a magyar nép, és cáfolták azokat az állításokat, amelyeket a szovjet propaganda terjesztett a Magyarországon történetekkel kapcsolatban. Megvallom, rám óriási benyomást tett a nemzettársaimmal való ilyen közvetlen találkozás. Az ottaniak lelkesedése ránk, kaszonyi fiatalokra is átragadt.

– Ami, mint tudjuk, nemsokára tettekben is testet öltött...

– Az első általunk készített falragasz 1956. október 30-án jelent meg a település központjában a mozi hirdetőtábláján. Ezt követően több plakátot is kitettünk, amelyeken arra kértük falubelijeinket, hogy legyünk szolidárisak

a magyar testvéreinkkel és segítsük őket. Jellemző az akkori közhangulatra – ma úgy mondanánk, politikai légkörre –, hogy az első kézzel írott plakátunkon Petőfi Nemzeti dalának nyitó sorai szerepeltek: „Talpra, magyar!” Majd így folytatódott a felhívás: segítsünk magyar testvéreinknek!

– Hányan vettek részt ezekben az akciókban?

– Hárman – unokatestvéremmel, Ormos Istvánnal és húgával, Ormos Máriával – készítettük a plakátokat. Ezek nagy visszhangra találtak a kaszonyiak körében.

– Meglepő, hogy a szovjet titkosszolgálat elég későn tudott a plakátok készítőinek, azaz az önök nyomára bukkanni.

– Bizony, majdnem egy év telt el az első plakát kihelyezése és a letartóztatásunk között. Végül is tizenegy hónapon át tartó nyomozás után sikerült elegendő bizonyítékot gyűjteni ellenünk. Később megtudtam, hogy az iskolában beszédtek a korábbi dolgozatokat, s azokat kijevi írásszakértőkkel vizsgáltatták meg, hogy egyezik-e a plakátokon olvasható kézírás valamelyikkel. Ekkor már Ormos Máriával együtt az ungvári egyetem hallgatói voltunk, éppen szakmai gyakorlatunkat töltöttük idehaza, amikor többedmagammal együtt engem is letartóztattak és házkutatást tartottak valamennyiünkénél.

Véleményem szerint a nyomozók először maguk sem hitték, hogy 16-17 éves diákok között kell keresni a plakátok készítőit. Bár az tény, hogy a Kaszonyi Középiskola tantestületére és növendékeire látható módon komoly hatást gyakoroltak az 56-os események. Az utánunk következő évfolyam diákjai később elmesélték, hogy azokban a forradalmi napokban szünetelt a tanítás. Amikor Beregszászból kijöttek a tanfelügyelőség munkatársai, több beutazó diák hollétéről a tanárok nem tudtak felvilágosítással szolgálni. Senki sem tudta megcáfolni például azt a feltételezést, hogy közülük esetleg valaki Magyarországra szökött át, hogy segítse a felkelőket. A lényeg, az igazgatóság tagjait leváltották, több tanárt áthelyeztek. Barátaim mesélték, hogy néhányan, akik nézték a vonuló harckocsi konvojt, parittyával lövöldöztek rájuk. Ma talán ezt néhányan megmosolyogják, de szerintem ez is fontos dolog, hisz jelzésértékű. Ez a tény is megmutatta, hogy a szívükben az itteni fiatalok mit éreztek.

– Letartóztatás, KGB börtön, tárgyalás, majd fogolytábor...

– Életem legnehezebb időszaka következett az 1957. november 2-i letartóztatással. Három hónapon át tartó előzetes letartóztatás után 1958 januárjában megszületett az ítélet: csoportosan elkövetett szovjetellenes tevékenységért én voltam az elsőrendű vádlott, hat évet kaptam. Maga a büntetés letöltésére kijelölt hely – a Mordvin Autonóm Köztársaság 11. sz. politikai lágere sem volt leányálom, ám az odáig vezető út még göröngyösebbnek bizonyult. Ma sem értem, hogy miért tartott hét napon át vasúton át az út Lembergbe, a következő állomás pedig a harkovi fegyintézet, majd Moszkva híres-hírhedt börtöne, a Krasznaja Presznja következett. Ahol a szovjet belügyi népbiztosság első vezetőjének, Féliksz Dzerzsinszkijnek, az akkor már múzeummá átalakított celláját is alkalmam volt megtekinteni. Majd kétheti raboskodás után a Mordvin ASZSZK Potyma települése környékén kialakított elosztó lágerének a lakója lettem. Igaz, csak rövid időre. Gondoljunk bele, egy kaszonyi magyar fiatalember, aki lényegében most került ki az iskolapadból, az orosz nyelvtudása éppen hogy elégséges, miként érezhette magát az odáig vezető úton, különböző börtönökben, a köztörvényes bűnözők társaságában, akik között rengeteg volt a visszaeső nehézfű.

– Tehát végül is megnyugvással töltötte el, hogy büntetésének végleges helyére került...

– Így igaz. Büntetésem helyszínén már korábban egy fafeldolgozó üzemet rendeztek be. De amíg oda bekerültem, addig még egy kemény meg-

próbáltatásban volt részem. Ugyanis a megérkezésem utáni első héten a fűrésztelepen a gatterhoz osztottak be. Az volt a feladat, hogy hatalmas rönköket több társammal együtt feszítőrúd segítségével arra a talicskára rakjam, melyen a fűrészgéphez toltuk ezeket. Iszonyú fizikai erőt kívánó munka ez, én az akkori 55 kilós testemmel erre teljesen alkalmatlannak bizonyultam. A lényeg, a harmadik nap a karomat sem bírtam felemelni. Segített az isteni gondviselés. Társam, egy litván legény hat napon át bújtatott, végezte az én munkámat is, majd a láger vezetői is belátták, hogy nem nekem való ez a feladat. Áthelyeztek az üzemnek egy másik részlegébe. Sokáig minőségellenőrként dolgoztam ott, később pedig egy nyúlfarmra kerültem gondozónak. A rám rótt hat évből két évet töltöttem a lágerben. Ami nem meglepő: az első perctől kezdve gyötört a honvágy, a szülőföldemtől, a szeretteimtől való elszakíttóságot nehezen viseltem. Némi vigaszt merítettem abból, hogy a lágerben találkoztam több, szintén a magyar forradalommal szimpatizáló kárpátaljai magyar fiatallal, így a nagyszőlősi ellenálló csoport három tagjával, Dudás Istvánnal, Kovács Zoltánnal és Illés Józseffel. Végezetül egy vidámabb történet. Velem is megismétlődött az az eset, ami egy másik mordvinföldi politikai lágerben raboskodó, a feketeardói születésű Varga Jánossal megesett. Nevezetesen az, hogy szerveződött a lágerben a focicsapat, és természetesen én is jelentkeztem. Amikor megtudta a kijelölt edző, természetesen maga is rab, hogy magyar vagyok, a többiek előtt így kiáltott fel:

– Ez egy magyar fiatalember, Puskás nemzetéből való! Akkor biztosan tud focizni!

KELET FELÉ VISZ A VONAT

MAGYAR FIÚK A DONBÁSZON

Leginkább a sátáni tudatossághoz és tervszerűséghez hasonlítható az, ahogy a háború végétől kezdődően megindul az újonnan elfoglalt területeken a lelkek és testek nyomorítása. Hiú ábránd csupán, hogy a háromnapos munkára elhurcoltak utáni korosztály immár fellelegezhet, hisz őket meg a háború által lepusztított bányavidék várja. Kárpátaljáról az első csoportokat 1947 tavaszán indítják (az 1926-27-28-as korosztály utazik úgymond önként a szénbányákba dolgozni). A községházakra, városi előljáróságokra előzőleg felhívott fiatalokkal valóban igyekeztek aláíratni egy önkéntes munkavállalásról szóló papírt. Még ez év őszén a megye városaiban nemrég létrehozott hadkiegészítő parancsnokságok veszik kezükbe a toborzást: a fiúk immár szabályos katonai behívót kapnak.

Kárpátaljáról az utolsó nagyobb transzport 1949 tavaszán indul a szénmedencébe az 1930-as, 31-es évfjártúakkal. Hogy hány magyar fiatal húzott le három kemény esztendőt a szénbányákban? Összesítő adatok egyelőre nem állnak rendelkezésünkre. Gyakorlatilag a 18. életévét ez idő tájt betöltő valamennyi fiatalember megkapta a behívót. (Felmentést viszont csak nagyon kevesen.) Némi fogódzóul szolgálhat, hogy 1948 tavaszán a beregszászi járásból verbuválódott csoport 650 főből állt. Mint a szemtanúk közül többen is állították, ebből a transzportból a fiúk 65%-a megszökött.

Amikor 1992 októberében Beregszászra jött Sepsey Tamás, a budapesti országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal vezetője, a találkozón a volt hadifoglyok, lágerbe elhurcolt férfiak mellett feltűntek a Donbászt¹ megjártak is. Eljöttek, mert talán tapintatból, talán tájékoztatlanságból nem mondták meg nekik, hogy részükre nem jár kárpótlás. Úgy tűnik, arról senki sem tehet, hogy ifjúi éveikből 2,5-3 esztendőt Makajevka, Nyikitovka, Gorlovka stb. vizes bányáiban kellett eltölteniük. Vagy éppenséggel a szökésük miatt

¹ Az orosz (ukrán) köznyelvben többnyire így nevezik a Donec-medencét (Donyeckij basszejn). A szláv megnevezés fordítás nélkül került át a kárpátaljai magyar szóhasználatba.

ugyanennyi időt az ország valamelyik börtönnek kinevezett kényszermunkatáborában.

Az 1947 ősztől kezdődően Donbászra erőszakkal vitt magyar és nem magyar kárpátaljai fiatalemberek anyagi jóvátétele (ha lesz egyáltalán ilyen) még várat magára. Ez az írás sem vállalkozhat másra, minthogy történetük, hányattatásaik felidézésével igyekezik megörökíteni helytállásukat.

1949 tavasza. Már valahol Krasznodon környékén fut a marhavagonokból összeállított szerelvény, amikor az állomás előtti váltónál a mozdony lassítani kényszerül. Sovány magyar hadifoglyok javítják a síneket, fejüket felemelik a vagonokból kiszűrődő magyar szóra. Míg áll a vonat, beszédbe elegyednek egymással.

– Jó napot, bátyám. Maguk is magyarok? Mi is azok volnánk Kárpátaljáról.

– Hová visznek benneteket?

– Katonának.

Késve jön a válasz:

– Katonának? Egy fenét. Látjátok azokat a magasba nyúló halmokat? Meddőhányók. Bányásznak jöttetek.

Az első élmény: a háromnapos utazás során részben megromlott, kidobandó ételmaradékokat az állomáson csoportosan kóválygó szerencsétlenek falják fel... A második: a katonás rendben szállásuk felé vonuló, egymás közt magyarul beszélő fiatalokat suhancok dobálják meg követ. „Nyemci, nyemci”², kiabálják utálkozva, átkozódva. A harmadik a FEZEŐ-nak³ nevezett bányásziskolában – néhány hónapig tart a tanulóidő – : öreg bányászok vetik oda az orosz szót még alig értő idegeneknek:

– Jöttetek hosszú rubelt keresni? Azért dugtátok ide a képeteket, hogy elvegyétek a kenyerünket?

Hiába a suta magyarázat, hinni egyelőre senki nem hisz a nyelvtudás hiányában valóban gyámoltalan legényeknek. Majd néhány hónap múlva, amikor már tömegessé válnak a szökések, a helybéliek tekintete is megengyhül egy-egy kárpátaljai láttán: ezeket valóban erőszakkal hozták ide.

De kikkel is találkozunk az ágyba, dunnába bevetve ólpadokon meghúzódozó, nagy kerti diófán Tarzanként berendezkedő, prэшázakban, pincékben

² „Németek, németek”

³ FEZEÓ vagy FEZEÚ – fabricсно-заводскоje ucsilisce illetve obucsenyije (szakmai-gyári szakiskola, illetve szakmai-gyári oktatás). Az első csoportokat még fél éven át készítették fel a bányamunkára, később a tanulóidő lerövidült három hónapra.

megbúvó, de végül is a rossz szomszédok által feladott, segédmilicistáktól az előljárásságra, katonai parancsnokságra kísért, 18-19 esztendő fiatalok? Röviden szólva: a birodalomban élő valamennyi nép képviselőin kívül itt vannak az Erdélyből családotul elhurcolt magyarok, románok; kínaiak, fehéroroszek, Ázsia és Kaukázus megannyi „bűnös” népe és nemzete. De ne feledjük, itt a bányákban s azok környékén „pihenik ki” fáradalmaikat azok az orosz férfiak és nők, akiket a dicső szovjet hadsereg katonái a fasiszta táborokból szabadítottak ki... Sokan közülük úgy érzik, hogy csöbörből vödörbe kerültek. A nők számára az jelenti a vesszőfutas végét, ha férjhez tudnak menni, vagy *csak úgy* teherbe esnek. De hát a gyerek ebben a nagy nyomorúságban nem nagyon hiányzik.

Hogy volt némi alapja az öreg bányászok részéről megnyilvánuló szemrehányó fogadtatásnak, azt a mi legényeink csak később értik meg. Ugyanis valóban vannak itt önként jelentkezők. No nem a pályaudvarokon, piacokon, mozikban, mindenütt nagy számban megtalálható, kabátjuk alatt rugós kést hordó, hosszú körmük alá zsilteppengét szorító zsulikok⁴ tértek jobb belátásra. Nem, ők megélnék abból, hogy gátlástalanul rabolnak, ölnek, fosztogatnak. Viszont télidőn a közeli és távolabbi falvakból ide irányított lányok –

⁴ tolvaj, rabló, zsebmetsző

ilyenkor ott kevés a munkalehetőség – ha csak tehetik, nem mennek vissza. Hisz a kolhozban ez idő tájt gyakorlatilag ingyen kell dolgozni, a bánya ehhez képest jól fizet. A háború után elég sok szabadon, gazdátlanul maradt lakás található a bányavidéken. S ha máshol nem, a munkásszállókon tudnak biztosítani egy-egy külön szobát a fiatal családok számára.

Az otthonukból erőszakkal elszakított magyarokban – számukra itt minden idegen – nem nagyon buzog a nősülési vágy. Bár néha-néha elkapja egyiküket-másikukat a férfias gerjedelem.

– Műszak után mindig koromfeketén mentünk zuhanyozni, ennek végén pucéran kiálltunk, hogy a középkorú Maska néni kihozza az öltözőből a civil ruhánkat. Egyszer a sor elején álló Lázár Miki elkapta az asszonytságot, elkezdte énekelni „Az én babám egy isteni nő” című dalt, s közben jól megforgatta. A második strófát már mindenki ordítva énekelte. Az asszonytság meg csak nevetett.

– Három-négy hónap kellett hozzá, hogy megértsük, mikor mit akarnak tőlünk – meséli Endre bátyám. – Még ugyanennyi idő, hogy mi is beszélni tudjunk oroszul.

– Az első 7-8 hónap, a bányásziskola utáni második-harmadik hónap talán a legnehezebb. A legtöbb helyen csupán 60-70 cm vastagságú a szénréteg, így aztán a durva kezeslábasba öltözve mind a fúrást, mind a robbantást, a kitermelést, a dúcolást végzők csak hason csúszva dolgozhatnak. Többnyire embertelen körülmények között: hasuk alatt folyik, fejük fölül csöpög a víz. A fiatal, tapasztalatlan, a nyelvvel még csak most birkózó legényeket úgy csapják be a bányaigazgatóság könyvelői, normaelszámolói, ahogy csak akarják.

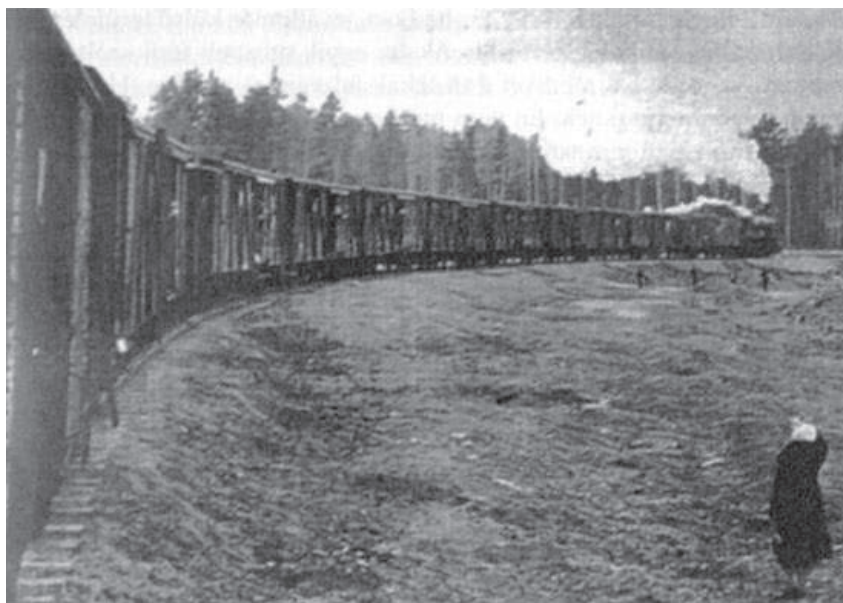
– Volt olyan hónap, hogy három kenyérre valót is alig kerestünk meg – emlékszik vissza Károly bátyám. – Ha otthonról állandóan nem kapjuk a csomagot, nem is tudom, mi történik velünk. Drága jó anyám 74 pakkot küldött összesen Donbászra. Volt abban minden: paszuly, kész rántás, csülök, meg néha kolbász is.

Pedig otthon is nagy ez idő tájt a szegénység. Aztán majd a hároméves „szolgálati idő” vége felé fordul a kocka: a fiúk küldenek néha haza 2-3 kg cukrot.

De hol vagyunk még ettől az időtől! A munkásszállók 8-10 ágyas szobáiban a műszak utáni csendes beszélgetések egyetlen fő témája: mi van otthon, hogy lehetne hazakerülni.

Jön a hír: azok közül, akik az első donbászi csoporttal jöttek, néhányan hazaszöktek. Otthon elfogták, és már el is ítélték őket. Többnyire másfél esztendő telt le.

– Mégsem három évet kell lehúzniuk, mint nekünk itt.

– Igen – hangzik az egyik óvatosabb társ véleménye – de őket még nem a vojenkomat⁵ küldte, hanem úgymond önkéntes alapon jelentkeztek az előljáróságon. Minket már katonaszökevényként kezelnek majd.

Nem hat itt semmi józan érv. A honvágý erősebb. Megindulnak a fiúk csoportosan hazafelé. Mindig nyugatnak a sínek mentén. Ha nagy néha felkapaszkodnak egy-egy tehervonatra, a mozdonyvezetőkben önzetlen segítők-re talál­nak. Az egyik beszámoló arról szól, hogy a vasutasok odaadták nekik vacsoráikat: a két szelet kenyeret és főtt tojást. Az egyik „szökevény” arra emlékszik vissza, hogy a mozdonyvezető az állomáshoz érve lapátot nyomott a kezükbe, hogy fűtőnek gondolják őket, majd kivitte őket a rakodópályaudvarra, ahonnan már biztonságosabban továbbmehettek. A gyötrelmes hazajöveleket, az átélt nehézségeket feledve – pedig jó néhány illegális hazaigyekvőnek nyomorította meg lábát a vagon ütközője (álmosan, holdfáradtan csüngve a szerelvényen nagyobb bajok is előfordultak) –, Sándor bátyánk azt idézi fel, amikor egy cigány trupphoz csatlakozva két társával krumplit sütnek a vagonban. A cigányok nemcsak a zsulikok körében bukkantak fel, nótás kedvű Bálint bátyánk legemlékezetesebb donbászi élménye, amikor az egyik krasznodoni kocsmában elhúzathatta kedvenc nótáját, a „Kék nefelejs...” kezdetűt.

⁵ Vojennij komisszariát – hadkiegészítő parancsnokság

Születnek persze itt helyben is dalok, ismert bús nóták dallamára:

*„Azt írták a donbászi vidékről,
Véresen ment le a nap az égről...*

*Válasz jött a kislány levelére,
Hogy öltözzön a szíve feketébe.
Szeretője hűségesen várja
Odafenn a fényes mennyországba.”*

A szökevények többségének sikerül átjutnia a hágón, majd általában néhány napi, heti itthoni tartózkodás-bujkálás után kerülnek a milicisták kezére. A bírósági tárgyalásokon többnyire az embertelen körülményeket, a gyenge fizetést, a honvágyat említik. (Vagy az otthon maradt csonka családot, a beteg édesanyát, a többi kiskorú testvért.)

– Katonának hívtak be benneteket. Ti nemcsak a bányából, de a határ-őrségről is megszöktetek volna, őrizetlenül hagyva nagy szovjet hazánkat – hangzik a bírói érvelés. S a büntetés: három, három és fél esztendő. ⁶ (A börtön-láger vagy láger-börtön keményebb dió, ott nemcsak robotoltatják, de meg is alázzák az embert: tíznaponként a fürdő alkalmával például a borbély rabtárs mindenütt végigszalad a nullás géppel, ahol a férfiemberen szőr nő).

No, azért a bányamunka is ugyancsak embert próbáló. Nyolc-kilenc órán át hétrét görnyedve fúrni a szenet a robbantók számára, vagy akár sprájcolni (aládúcolni), kocsit rendezni szinte megállás nélkül.

– Még vizet sem nagyon ittunk közben – forgatja kezében a borospoharát Sándor bátyám. – Bár az volt lent. Ennivalót meg nem is tarthattunk. Megették volna a patkányok.

– Háromszázötven méter mélyen patkányok?

– Igen, Direkt levitték őket oda, hogy ha veszély van, jelezzék. Néhány lovat is főleg azért tartottak ott, a mélyben...

– Hiába visított a patkány, horkantott a ló, 1949. november 18-án mégiscsak a sújtólégrobbanás temette el 13 társunkat – emlékezik vissza Pista bátyám. – Heten maradtunk meg. Akiket aztán 36 óra megfeszített munka után szabadítottak ki a bányamentők.

Más balesetek is előfordultak. Vas Ivánt (az ilosvai járás egyik falvában született) a fúrógép meghibásodott vezetéke ölte meg. Volt, akit egyszerűen

⁶ Még szerencse – mondja az egyik elítélt – , hogy a később kézhez kapott személyi igazolványba nem került be a „büntetve volt” bejegyzés. Lehet, hogy ennyi lesz a mi kárpótlásunk?

egy leváló kő nyomott agyon, többen a csilléből estek ki és zúzódtak halálra. Sírjuk ott van valamelyik bányásztemetőben.

H. Jóska itthon eladatta szüleivel az ökröket, mert az irodán azt ígérték, hogy a pénzért cserébe hamis papírokkal látják el. Jóska egy téli napon tűnt el, tavasszal, a hóolvadáskor találták meg: koponyáját hónapokkal azelőtt kalapáccsal zúzták össze kirablói...

Mint említettük, különösen a kezdeti időszakban a fiúk sokat nélkülöztek. Károly bátyánk még mindig jól emlékszik arra az október végi éjszakára, amikor éhesen bemásztak a kórházkertbe, hogy néhány félrothadt káposztát elemeljenek. Levesnek való nélkül tértek haza, mert bizony az őrt álló katona géppisztolyából „a fél tárt rájuk eresztette”.

Éhségből, kemény munkából, nélkülözésből, olykor megaláztatásokból jócskán kijutott a Donbászt megjárt nemzedéknek. Ha távol a szülőföldtől olykor kilátástalannak is tűnt a helyzetük, a végső csüggedés sohasem vett erőt rajtuk. Több mint egy tucat megkérdezett határozottan emlékszik rá, hogy *öngyilkosságot egyik társuk sem követett el*. Hűségből jelesre vizsgázott ez a csapat. Száz közül ketten ha alapítottak itt családot, azok közül az egyik – ha három év után is – biztosan hazajött.

A legtöbb transzportot otthon zeneszó kíséretében búcsúztatták az állomáson, hisz ők úgymond önként, szocialista lelkesedésből mennek a Donyec-medencébe bányásznak.

S a mozifilmek híradói is az ifjak határtalan lelkesedéséről újabb és újabb munkasikerekről számoltak be.

„Kelet felé visz a vonat” – ez volt a címe annak a filmnek, amit akkoriban sűrűn játszottak a mozik.

Az apátlan nemzedék Donbászon kapta első leckéjét a szocializmusból. Kemény iskola volt. Ezt a hamar felnőtté váló, sokat nélkülöző, sokat éhező csapatot később aztán nem lehetett süket jelszavakkal, dörgedelmes szózatokkal megetetni.

LEVÉL A POKOLBÓL. SZOLYVA, 1945. JANUÁR 5.

„Veszélyesebb helyzetben voltam már, de rosszabban még nem”

Megsárgult füzetlap, ceruzával írt egyenes sorok, így, hatvanhárom év elteltével is tisztán olvasható az írás. Az égvilágon semmi sem utal arra, hogy aki a sorokat a kockás noteszlapra vetette, olyan helyen van, ahol arat a halál, ahol naponta százak és százak pusztulnak el. A kétkerekű kordé elé fogott szürke gebe megfagyott tetemek tucatjait viszi ki naponta a lágertemetőbe,

hogy aztán a szekereket kísérő lágerlakók a tetemeket tömegsírba vessék... Aki ismeri a kárpátaljai magyarság huszadik századi vérzivataros történetét, annak ezernyi szörnyűség jut az eszébe, ha elolvassa a levél jobb sarkába írt dátumot, meg a mellette lévő néhány szót: „Kelt Szolyva. fogtáb. 1945. I. hó 5.” A levél írója Ács Géza, beregújfalui huszonhét éves fiatalember, aki a menyasszonyának, későbbi feleségének küldi e szomorú helyről a válaszlevelet. Mint említettük, igen visszafogott hangnemben. Íme. „Írod, hogy kicsit szomorú karácsonyotok volt, sajnos nekünk sem volt valami örömteljes, és még ettől kellemetlenebb szilveszterünk és újévünk.” Hogy ez mit takar, azt ma már jól tudjuk a túlélőktől. A fűtetlen, sok helyen beázó barakkoknak kinevezett lóistállókban, ahol a hiányzó ablakok helyén besüvít a hegyek felől rohanó metsző hideg szél, korgó gyomorral, vizes szalmán feküdni, s hallgatni a rabtársak köhögését, a tífuszban, vérhasban szenvedő betegek sóhaját, s várni a szabadulás óráját... De hogyan és mikor szabadulhat az a rab, aki nem követett el semmit?! Az előző év novemberében összeretelt, s fegyveres kísérettel Szolyvára hajtott férfiak vajon másfél hónap elteltével, január elején mit fogtak fel abból, hogy mi történik velük, miért kell szenvedniük? És meddig tart ez a szenvedés? Így utólag világos számunkra hogy – jó esetben – másfél év alatt szabadulnak a foglyok. De akkor még a szörnyű terv végrehajtói sem tudták volna megmondani, hogy meddig tart a kárpátaljai magyarok tömeges megfélemlítése, megtizedelése.

Furcsamód, Ács Géza az embertelen körülmények ellenére bizakodó. Micsoda bölcsesség! A halál kapujában mi mást tehetne az ember. „Reméljük azonban, hogy egyszer elkövetkezik a szabadulás órája is, és akkor majd örülni fogunk mindannyian a viszontlátásnak”. A következő sorok azért valamit sejtetnek, mert így folytatódik a levél: „akinek ugyan része lesz ebben”. Ez az elejtett félmondat tudatja az itthoniakkal, hogy bizony igazak a légerekből jövő rémisztő hírek: sokan meghalnak az embertelen bánásmód és a betegségek miatt. De a lágerlakó nem önmagával foglalkozik. „Gondolom, nektek sem rózsás az élet odahaza, de remélhető, hogy ennek is vége lesz egyszer, mert kezdetek volt, akkor tehát végének is lennie kell”. Mi mással is vigasztalhatná magát és menyasszonyát a beregújfalui fiatal földműves? Hisz hol van még 1953, Sztálin halála, amikor úgymond először derül ki, hogy az emberarcúnak meghirdetett szocializmus mennyire embertelen, hogy közvetlenül a háború kitörése előtt a vörös terror kitervelői és végrehajtói a megbízhatatlannak tartott népek tucatjait, emberek millióit telepítették ki. Hogy például az 1932-33-as ukrainai éhínség több millió áldozatot szedett. Néha azért

becsúsznak ilyen mondatok. „Csak annyi a különbség a katonaélet és a fogság között, mint ég és föld között”.

Látható, hogy a levél írója azon fáradozik, hogy ne sikerüljön vigasztalania ez a pár sor – ki tudja, kinek a kezébe kerül, s mikor írhat újra –, így hát a következő mondatot így kezdi: „Rossz dolgunk éppen nekünk sincs”. Ámbár a folytatás nagyon ellentmond ennek „de annyit azonban mondhatok, hogy veszélyesebb helyzetben már voltam, de rosszabban még nem”. Ezt állítja egy, az 58. portyázó osztály – a határvadászok hivatalos neve ez – egykori honvéde, aki 1940 decemberétől szolgál, a háború hónapjaiban gyakran kerül életveszélybe. 1944 áprilisában pedig meg is sebesül. „Szívesen dolgoznék egy rendesebb helyen, mint itten lennék munka nélkül.” Valószínű: ha nem féltne attól, hogy a levél illetéktelenek kezébe kerül, bizonyára ezt írná: szívesen szabadulnék a halál árnyékának völgyéből. De nem. Szinte már hihetetlen ekkora önfegyelem. A levél utolsóelőtti mondata ez: „A viszontlátás reményében szeretettel gondolok rád”. A levél írójának van gondja arra is, hogy a végére odaírja: „üdvözlöm barátnőidet is”.

SZERENCSÉT PRÓBÁLNI MESSZI FÖLDÖN... – ÁTTELEPÜLŐK

Az 1960-as évek elején az áttelepülők szó hallatán bizony más jutott az ember eszébe, mint manapság. Akkoriban azokat a családokat nevezték így, akik a jobb életben bízva hosszabb-rövidebb időre, vagy akár már végleges szándékkal a szovjet birodalom azon részébe költöztek, ahol nagy volt a munkaerőhiány. S éppen ezért az itthoninál sokkal többet lehetett keresni. Sem akkor, sem később nem készült pontos kimutatás róluk, de mértékadó becslések szerint a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben több mint húszezer kárpátaljai hagyta itt szülőföldjét a könnyebb sors, a boldogabb élet reményében.

Látni kell, hogy bő másfél évtizeddel a második világháború után a szovjet hatalom céljai elérése érdekében egészen más módszereket használt mint korábban. Emlékezzünk vissza, 1944 őszén még a három napos munka hazug meséjével, és a parancsot végre nem hajtókat halálosan megfenyegetve szedték össze a magyar és a német férfiakat. S dolgoztatták embertelen körülmények között. 1947 tavaszától a megbízhatatlannak ítélt katonaköteles korú magyar fiatalembereket még katonai behívóval vitték a Donyeck-medence szénbányáiba. Szenet bányászni szintén éhbérért kellett. Sztálin halála után az erőszakos módszerek alkalmazása lassacskán megszűnt, úgy is mondhatnánk, korszerűtlenné vált. Ám a szükség nagy úr. Az ötvenes évek végétől kezdődően kárpátaljai férfiak tízezrei kerekedtek fel tavasszal, hogy Oroszország távoli vidékeire, a fakitermeléseken, olajmezőkön, különböző építkezéseken hat-hét hónapon át keményen dolgozva megkeressenek annyi pénzt, amennyi talán elegendőnek bizonyul a saját otthon felépítéséhez. Így utólag elmondhatjuk: le a kalappal az akkori nemzedékek teljesítménye előtt: vidékünkön soha nem épült annyi lakóház, mint éppen az általunk tárgyalt bő két, két és fél évtized alatt. Mint említettük, az idénymunkára elszegődők október végén, legkésőbb novemberben lassacskán hazaszállingóztak, akár csak az ukrainai répaföldek részesművelői.

Ám az áttelepülők egy más kategóriába tartoztak. Ők ugyanis hosszabb távra terveztek...

A múlt század 60-as 70-es éveiben, amikor már a Szovjetunióban is hátrébe szorultak az erőszakos módszerek, a szovjet pártvezetés különböző kedvezményekkel próbálta rábírní a fiatal, munkaképes korú embereket, hogy költözzenek az ország távolabbi, ásványi anyagokban, termőföldekben gazdag vidékeire. Akik beleegyeztek ebbe, azok az új helyükön lakást, kiemelt fizetést

kaptak. A birodalom irányítói így egyszerre két céljukat is meg tudták valósítani. Egyrészt újabb területeket csatoltak az ország gazdasági vérkeringésébe, másrészt ezeken az új helyeken olyan közösségeket hoztak létre az ország különböző részeiből összeverbuálódott emberekből, akik nemzeti közösségeiktől elszakítva, hagyományos életformájukból kiemelve, identitásukban erősen meggyengítve a hatalomnak többnyire készségesen engedelmeskedtek. Akik könnyen manipulálhatók voltak. Az érintettek erről persze mit sem sejtettek.

– A járási pártbizottságon volt a toborzóiroda, ott részletesen is elmagyarázták, amit a plakátok öles betűkkel csak néhány mondatban hirdettek – emlékezik vissza a több mint fél évszázaddal ezelőtti eseményekre a Beregardóban élő, most hetvenhetedik életévét taposó Riskó István. – Amúgy a plakátokat több nyelven, köztük magyarul is kinyomtatták. A lényeg mindenképpen az volt, hogy új lakóhelyünkön megfelelő körülmények várnak bennünket, s ami a legfontosabb: az itteninél sokkal magasabb fizetésért dolgozhatunk. Az ígéret szerint lakást, háztájit, haszonállatot kapunk új helyünkön, az utazáshoz meg az élet elindításához még némi pénzt is. Hogy milyen összeget? A családfőnek és a feleségének harminc rubelt ígértek, minden gyerek után ezen felül tizenöt rubel járt, és tizenöt rubelt utaltak ki az utazás során felmerülő egyéb költségek fedezésére. A jegyet már a fogadó fél fizette. Mármint az ottani kolhoz.

– *De miért is döntöttek az áttelepülés mellett?*

– Feleségemmel már nagyon vágytunk egy önálló otthonra. A szovhozban gyalogmunkásként átlagosan havonta negyven rubelt kerestem akkorig. Abból nem lehetett félretenni. Pláne úgy nem, hogy a feleségem nem dolgozott, otthon volt az elsőszülött lányunkkal. Meglehet, mi magunk hármasban nem vágtunk volna neki az ismeretlennek, de János bátyámnak végül is sikerült rábeszélni valamennyiünket. Ő akkor fejezte be Odesszában a szőlőtermesztő-brigádvezetői tanfolyamot, ám mivel nem volt üresedés a szovhozban ezen a poszton egyik brigádban sem, az igazgatóság továbbra is csak egyszerű munkásként akarta foglalkoztatni. Ám ott, ahová készültünk, hatalmas szőlőültetvény várt bennünket, csak meg kellett szervezni a munkát. Ez a feladat várt János bátyámra, s részben rám is.

– *Végül is hová szólt a menetlevél?*

– Herszon megye, szeregovszkiji járásában a Vörös Partizán Szovhozba szólt az irányítás. A gazdasághoz hét részleg tartozott, mindegyik más-más kultúra termesztésére szakosodott. Szarvas jószágot és sertést csaknem valamennyi részlegen tartottak. Mi természetesen arra a telephelyre mentünk, ahol a már

említett hetvennyolc hektárnyi szőlőültetvény húzódott. Viszonylag fiatal telepítés – állapítottam meg az első határszemle során, de látszott a szőlőn, hogy nem szakavatott kezek gondozták. Február végén, mikor megérkeztünk, legszívesebben nyomban hozzáláttunk volna a metszéshez, ám már csak a nagy hó miatt is, jó néhány hetet várni kellett. Addig berendezkedtünk új szállásunkon.

– *Otthon, édes otthon.*

– Az áttelepülő családok tagjait egyfajta típusházakban helyezték el. Ezeket, mint később kiderült, ökörmezői munkások építették. Két szobából, gyerekszobából, folyosóból és konyhából állt. Kamra és fürdőszoba nem tartozott hozzá, az utóbbit később földbe vájt verem helyettesítette. Mivel valamilyen oknál fogva egyikünk háza nem készült el teljesen, János bátyámékkal egy helyre költöztünk be. Ami nem jelentett gondot, hisz mindkettőnknek volt egy-egy szobája, Edényt ugyan vittünk magunkkal, ám többnyire az étkezdébe jártunk, úgy, ahogy az itt élő háromszázharminc-háromszáznegyven ember közül a legtöbben, hisz kopijkákért meg lehetett reggelizni, ebédelni illetve vacsorázni. Az asztalt, a székeket, az ágyat mi magunk készítettük el abból a deszkából, amit a részlegvezető kiutalt számunkra.

– *Hogy teltek az első hetek?*

– A házat csinosítottuk, fűtöttünk, hetente egyszer elmentünk a moziba. Szombatonként volt itt filmvetítés. Biliárdozni is lehetett. Egyébként a klubban minden este a részlegvezető eligazítást tartott. A gyerekeket beírattuk az óvodába (bátyámnak csaknem ugyanabban az időben született lánygyermek, mint nekünk). Ha jól emlékszem, a legtöbb ház szobájában ott függött egy-egy szentkép a falon, de közel-távolban egyetlen templomot sem lehetett találni. Azt mesélték, hogy a háború előtt volt itt valamikor egy kisebb falu, de lakóit először az 1932-33-as éhínség tizedelte meg, aztán pedig a háború teljesen elpusztított itt mindent. A nemrég épült típusházak mellett talán egy-két átalakított régebbi épület is megmaradt.

– *Munka, fizetés.*

– Teljesítménybérben dolgoztunk, így naponta jóval több jött ki nyolc óránál. Néhány betanított asszonnyal gyorsan megmetsztük a szőlőt, aztán jött a kapálás. Hét kilométer hosszú volt egy sor, de gyorsan lehetett haladni, olyan jó ott a talaj. Egész nyáron legfeljebb három-négy kiadósabb zápor áztatta az ottani földeket, de azok mégsem száradtak ki. Olyan jó a szerkezetük. A férfiak többsége gépkézelo-ként dolgozott, én magam is elvégeztem a traktoros tanfolyamot, mivel helyben zajlott az oktatás, és a költségeket a szovhoz fizette. Hogy meg tudjuk művelni a szovhoz birtokában lévő valamenny-

nyi parcellát, amikor eljött a szántás ideje, a gépek éjjel-nappal dolgoztak. A fiatalokat a részlegvezető általában éjjeli munkára, az idősebbeket nappalra osztotta be. A szőlőben átlagosan havonta százhusz rubelt kerestem, tehát a fizetésem háromszor nagyobb volt, mint idehaza. Az első havi béremből a feleségemnek varrógépet, nekünk meg egy rádiót vettem. Ez utóbbit mindmáig megőriztem. Emellett malacot neveltünk, aprójószágot tartottunk. Háztáji részleget olyan nagyot foghattunk volna, amennyit csak akartunk, de nem volt sok értelme. Zöldséghez, burgonyához kopijkákért hozzá lehetett jutni, akárcsak a terméshez. A lisztnek való búzát a szomszédos részlegen található malomban őröltük meg, az állami gazdaság biztosította a szállításhoz szükséges teherautót. S ha már a búza szóba került: az aratás idején éjjel-nappal mentek az arató-cséplőgépek, ugyanis nem volt harmat. Akkoriban DT-20-as láncfalpas vontatta az aratógépet.

– Később sokan mesélték, hogy arrafelé, kinn a szérún, a szabad ég alatt hegyekben állt a búza, az árpa, ősz végén ott verte be a hó.

– Nos, én a szeregovszkiji járás gazdaságaiban ilyesmit nem tapasztaltam. Volt elegendő féleresz, illetve raktárhelyiség. Amúgy persze a szovjet mentalitás ott is lépten-nyomon érvényesült (de ez idehaza is így volt). Mondok egy

példát. A szüret után beosztottak mezőőrnek, nekem a káposztaföldet kellett felügyelni. Egyik este megjelentek a szomszédjaim, hónuk alatt zsákkal és némi itókával. Mondja Barabás, a kovács, akit már jól ismertem: Te, Sztjopa, hadd szedjük meg zsákjainkat káposztával, hisz tudod, nálunk az őrnek az a feladata: arra vigyázzon, ami megmarad. Én új embernek számítottam, mindenre megvontam a vállamat, s azt mondtam, lássatok munkához. Amúgy nem sok káposztát vittek el. Hisz a falu elég messze volt ettől a parcellától. Sokat nehéz lett volna cipelni. Barabásék egyébként korábban így szereztek be a szükséges mennyiségű dinnyét is, ebből még nekünk is adtak. Arrafelé az volt a szokás, hogy a dinnyét mésztejjel kenték be, s hűvös helyre tették el, például a ház mellé vájt földkunyhóba, s ott a gyümölcs még november végén is megmaradt és ehető volt. Amúgy pedig hadd újságoljam el: megtörtént a várva várt szüret. Szép termést takarítottunk be, s nem álltuk meg, hogy ne készítsünk egy kevéske bort saját részre. A részlegvezető valahonnan szerzett néhány hordót – vadonatúj, a káposzta savanyítására készített bükkfahordóról van szó –, és abban erjedt ki a mintegy hatszáz liternyi alkalmi présen kinyomott must. Egyébként a szőlőtábla jelentős részét csemegefajták tették ki: a Cardinal, a Moldova, a Karaburnu fajtákra emlékszem.

– *Hányféle nemzetiség verődött össze azon a részlegen?*

– Már említettem kovácsunknak, a román nemzetiségű Barabásnak a nevét. Ő orosz lányt vett feleségül, végleg letelepedtek a szeregovszkiji járásban. Velünk együtt települt át Munkácsról egy hétgyermekes család. A hétből négy fiú és három lány volt. A két nagyobb legény nyomban kitanult traktorosnak, az egyik lány pedig hamarosan egy gépkezelőhöz ment férjhez, tehát nagy a valószínűsége annak, hogy ők is otthagadtak. Amúgy tudni kell, hogy ha nem vettél fel kölcsönt a szovhoztól, illetve nem irattál ki lábas jószágot (többnyire egy üszőborjút) a családod részére, akkor a szezon végén elszámoltál a gazdasággal, és visszamehettél a szülőföldre. Ám a fenti esetekben öt évet le kellett dolgozni itt helyben. Így járt az én bátyám is.

– *Kissé már előreszaladtunk...*

– Igen, a következő év nem úgy alakult, ahogy terveztem. A részlegvezető látta, hogy a szőlővel János bátyám és a hozzá beosztott néhány asszony már jól elboldogul, ám jószággondozókból nagy volt a hiány. Áttettek tehát engem a növendékjószágokhoz. Adtak egy hátaslovat meg egy kutyát, hogy azok segítségével tereljem a százötven üszőborjút. Új munkahelyemen a növendékjószág gyarapodása után számfejtették volna a prémiumot, ami sokkal magasabb lett volna az alapbérnél. Ám azon az éven olyan nagy volt a szá-

razság, hogy a jószág csak nagyon lassan gyarapodott. Amúgy is eléggé idegen volt számomra ez a munkakör, de elfogadtam, mert egyelőre mást nem nagyon tehettem. Végül is terelőkutyának a rám bízott korcs farkaskutyát tanítottam be, magam sem hittem volna, hogy a hűséges négylábú erre is használható. Mint mondtam, egy hátsló ugyan a rendelkezésemre állt, de nyeretget nem adtak hozzá. Megtette egy vastag pokróc, amit egy széles szíjjal a ló hasán keresztül leszorítottam.

– *A hétköznapiak természetesen munkával teltek. És az ünnepek?*

– Évi három ünnep jöhetett szóba. A május elseje, a május kilencedike meg a november hetedike. A szovhoz nem túl népes küldöttséggel képviseltette magát a járási központban megtartott felvonuláson. Az itthon maradotak pedig dolgoztak. A jószág mellett nem lehetett ünnepelni. Talán ezért is várták asszonyaink oly nagyon a karácsonyt. Már egy hónappal az ünnep előtt a feleségem és sógornőm bejelentette, hogy nem számít, megyünk-e velük vagy nem, de ők az ünnepekre hazautaznak. Megtudtuk, hogy nagyjából két napig tart majd az út vonaton hazafelé. Nem úgy, mint idefelé, amikor a tehervagonokban egy hétig zötykölődtünk, míg elértük a herszoni vasútállomást. Tehát jó előre megvettük a feleségeinknek a vonatjegyeket, s ők pár nappal Karácsony előtt útnak is indultak. Amint az állomáson elbúcsúztam a páromtól, nyomban elfogott engem is a honvágy. Mondom János bátyámnak: menjünk mi is haza. Másnap lefoglaltunk két jegyet Harkovig, s rohantunk a telephelyre, hogy bejelentsük a telepvezetőnek a döntésünket. Az nem tartóztatott bennünket. A jószág mellé – most, hogy nem volt olyan sok munka – sikerült embert találni. Aztán a főnökünknek támadt egy ötlete: Utazzatok repülőgéppel – ajánlotta, s nyomban hívta telefonon a repülőtér jegypénztárát... A lényeg: néhány órával hamarabb hazaérkeztünk, mint asszonyaink. Amikor feleségem belépett édesanyám házának ajtaján – ugye, saját lakásunk nem volt, nagyot sóhajtott: „Végre, itthon!” S a tiszta szobában, a falon lógó szentképnél adott hálát, hogy végre hazakerült. Azt már csak nekem mondatette hozzá, hogy ő bizony, ha lenne választása, már most se menne vissza. De ezt nem tehetjük meg. Két hétig tartózkodtunk idehaza, aztán indulás vissza. Én a jószághoz, bátyám és a párom tavasszal a szőlőbe. A részlegvezetőnek tudomására hoztam az elhatározásomat: kölcsönt nem vettem fel, a szovhoztól üszőt nem igényeltem, így nem tartóztathatott. Jó előre megrendeltem a vasúti konténert, hogy abban szállítsuk haza az itteni szerzeményeinket. Bő másfél tonna terményt, néhány zsák cukrot, az itt vásárolt varrógépet, rádiót, az ágyneműt, az edényeket és néhány idő közben beszerzett bútordarabot.

Ám mielőtt hazajöhettem volna, újabb kísértésnek lettem kitéve. Az egyik késő tavaszi napon szovhozigazgatónkat meglátogatta régi cimborája, egy Kahovka városka melletti hatalmas gazdaság elnöke. Együtt keresték fel akkoriban már mintaszerűen rendben tartott szőlőültetvényünket. Mikor a szovhozigazgató beszámolt róla, hogy két kárpátaljai magyar tette a parcellát ily szép rendbe, a kahovkai látni akart bennünket. Velem is hosszasan elbeszélgetett. A vendég néhány nap múlva a saját autóját küldte értem, megmutatta az ottani szovhoz nem túlságosan jól gondozott szőlőtábláit, és utána elvitt a gazdaság központjába. Megállíttatta az autót a kolhoz szakemberei számára épülő egyik tágas ház előtt, s azt mondta: ha elfogadom az ajánlatát, családommal hamarosan ebbe az otthonba költözhetek be. Lesétáltunk a porta végébe: lábam alatt ott hullámzott a hatalmas Dnyeper. De engem akkor már a szép ház és ez a csodálatos fekvésű telek sem tudott ott maradásra bírni. Hogy mit tanultam az ott töltött másfél év alatt? Például azt, hogy arrafelé miként tartósítják a levágott hízó húsát, szalonnáját. A szalonnát például, miután besózták, hordóban tárolták hónapokon át, igaz, hogy közben kissé megavasodott, de az avas ízhez hozzá lehetett szokni. Nekem, a borscs levesben ma is igazán finom az avas szalonnacsík. Az ottaniaktól megtanultam zsírból és marószódából szappant főzni. Bár ez, ha jól belegondolok, itt is hasonló módon készült... Számunkra nagyon szokatlan volt, hogy halottak napján kisebb lakomát csaptak a temetőben. Egy-egy sírnál tizenöten-húszan is összegyűltek. Ez, úgy emlékszem, valamelyik nyár hónapban, júliusban vagy augusztusban volt. Végül is nem sajnálom az ott töltött másfél évet. Jóval később, valahol arról olvastam, hogy az áttelepítéssel a kormány célja elsősorban nem is az volt, hogy fellendítsék a szóban forgó vidék gazdaságát, hanem hogy minél inkább keveredjenek a Szovjetunió népei, s hogy ez a keveredés Ukrajnán belül is minél nagyobb legyen. Hogy könnyebben lehessen a népeket kézben tartani és irányítani. Nem hiszem, hogy a szeregovszkiji járásba ebből a célból telepítettek volna bárkit is. Ott tényleg sok volt a munka, a lehetőség a boldogulásra, csak élni kellett a kínálkozó alkalmakkal. Meg gyorsan elfelejteni a szülőföldet, elszakadni az itthoniaktól. Mi nem ragadtunk meg, s azt hiszem, így van jól. Miután hazajöttünk, hamarosan akadt olyan munkám, ahol a korábbiaknál jobban lehetett keresni. Az egyik téglagyárban helyezkedtem el – voltam behordó, rakodó, még égetőként is dolgoztam – ott a hónap végén 340-360 rubelt is kézhez kaptam. Igaz, keményen meg kellett fogni a munka végét, de öt év múlva már végre beköltözhattünk a saját házukba.

– *Az egyik korábbi beszélgetésünk során elmesélte, hogy az apját – amikor az öt év lágerélet után végre hazajött – nem ismerte meg. Szóval már gyerekként megtapasztalta, hogy milyen kegyetlen tud lenni a szovjet rendszer. Mégsem félt nekivágni egy ilyen hosszú útnak?*

– Bizony, 1944-ben azon a szomorú őszön alig múltam hét éves, 1949 nyarán, amikor édesapám betegen, csonttá fogyva hazajött, már elmúltam tizenhárom. Ha nincs velem a bátyám, aki jól beszélt oroszul és mindenütt jól feltalálta magát, bizonyára nem vállalkoztam volna a herszoni hosszú útra.

– *Nem tapasztalta sohasem, hogy az ottaniak ellenségesen viselkedtek volna az áttelepülőkhöz szemben?*

– Igazából ott ilyen gond nem volt. Csupán egyetlen egyszer fordult elő, hogy a nagyszájú, hözöngő Grisa részegen a bátyámat gúnyosan banderistának nevezte. Később tudtam meg, hogy az apja Ivano-Frankovszk környékén szolgált, s neki azokból az időkből volt néhány kellemetlen emléke.

– *Mi lett az afférból?*

– Grisát a bátyámtól kapott két rendes pofon hosszú időre helyretette. Egyébként a fenytést a jelen levők többsége helyeselte.

BEREGSZÁSZBÓL A VILÁG...

BRÜSSZELI ÚTI ÉLMÉNYEK: NAPELEM MEZŐK, SZÍNES TEHENEK ÉS KIFOGÁSTALAN LAKÓHÁZAK

Annak a kárpátaljai magyarnak, aki évtizedeken át a kettős vasfüggöny mögötti elzártságban élt, ma is igen tanulságos lehet egy nyugat-európai utazás. Még akkor is, ha az utóbbi két évtized során az illetőnek sikerült Közép-Kelet Európa néhány országába eljutni. És ma már neki sem kell feltétlenül átlépnie a határt, hogy szupermarketben vásároljon, a piacon mindenféle déli gyümölcs közül válogasson, és okos telefonját automatánál töltsse fel. Persze más egy panoráma-busz ablakából felfedezni az előttünk gyorsan elsuhanó látnivalókat, mintha napokat töltenénk egy-egy helyszínen és ismerkednénk az ott élőkkel. És azt is tudomásul kell venni, hogy az útba eső benzinkutak környékének rendezettségéből, avagy kissé elhanyagoltabb állapotából nem szabad mindjárt messzemenő következtetéseket levonni, mert azok inkább azt ott megforduló idegeneket minősítik.

Azt előre tudtuk, hogy Beregszásztól Brüsszelig a nagyjából 1600 km-es távot autóbusszal legalább 20-22 óra alatt lehet megtenni, s hogy elkerülve a kisebb-nagyobb településeket, szinte végig autópályán haladunk majd. Csakhamar kiderült, hogy a sztrádát mindkét oldalról keskeny erdősáv védi nyáron az erősebb szelektől, viharoktól, télen a hófúvástól, így bizony a kilátás nem mondható zavartalannak.

Odafele menet éjszaka suhantunk át Ausztrián, a hajnali derengésben köd borította a dimbes-dombos tájat. Szerencsére a felkelő nap hamar eloszlatta a ködöt, s az autóbusz ablakából időnként nagyobb fajta lakóházat pillantottunk meg, melyek majorsági épületekkel voltak körbevéve. Legelésző állatot egész utunk során alig láttunk, s hogy ennek a hiányát az utazó ne érezze nagyon, az út melletti mezőre néhol lilára, pirosra, sárgára, stb. festett műanyag teheneket helyeztek ki. Itthon sokat hallottunk arról, hogy az Európai Unió

országaiban központilag támogatják a megújuló energiaforrások telepítését. Már Ausztriában is sok házon láttunk napelemeket, Németországban pedig már úgy tűnt, hogy az épületek túlnyomó részét ezek borítják. Az út mentén a napelem mezők olykor több hektárt is elfoglaltak. A szélérőművek arafelé a modern táj szerves részét képezik. De amit utazótársaimmal leginkább megirigyeltünk: nemcsak a farmra, a majorságba, de a mezőre is jó minőségű, aszfaltozott út vezetett. Mindenütt.

Dugóország, legyintett mérgesen az a magyarországi kamionsofőr, akivel az egyik Bonnhoz közeli benzinkútnál futottunk össze. Felháborodásának oka: nemrég órákon át araszolgatott az a kocsisor, amelybe szerencsétlenségére ő is belekerült. Bizony később személyesen is döbbenetes volt megtapasztalni, hogy egy-egy – egyébként nem túlságosan súlyos közlekedési baleset nyomán – 10-15 km-en át is feltorlódnak a járművek. A modern élet része ez is, akárcsak a házra szerelt napelemek, s a németek fegyelmezetten veszik tudomásul, hogy az életük néhol azzal telik, hogy az autópályán várakoznak órák hosszát. De nem túlköl, nem idegeskedik senki, hétvége lévén igen sokan lakókocsit vontattak járművükkel, ez utóbbiakra odakapcsolva az elmaradhatatlan kerékpár. Némelyik személygépkocsi utánfutóján hatalmas motorcsónakokat, kisebb jachtokat láttunk. Böhöm nagy terepjárókkal alig találkoztunk, azokat úgy tűnik a volt szovjet birodalomban élő vállalkozók számára gyártják. Németországban a státusszimbólum manapság, ha van egyáltalán ilyesmi, akkor az egy flancos vízi jármű. Ami a Neoplan ablakából jól látszott, mindenki becsatolt biztonsági övvel közlekedett, uram bocsá', még a rendőr is. Az autópálya a miénknél zordabb éghajlatú vidéken vezetett keresztül. Bő két héttel ezelőtt a hárs még javában virágzott, a kukorica még alig térdig ért. No és a szőlő: a takarosán karbantartott szőlőt még nem vágták vissza. Némelyik több hektáros szőlőültetvényt Rachel hálával takarták.

Hatalmas zöld mezős beruházások mindenütt, égetőkemencék, belőlük fehér füst száll. Aztán minket is letereltek – valószínűleg baleset miatt – az autópályáról, és egy német kisváros mellékutcáján hajtottunk keresztül: mindenütt rend, tisztaság, nyírott fű és bokor. Az erdő a lakóházak közelében drótkerítéssel elkerítve: bizonyára a vadkárok megelőzése érdekében van ez így. A házak mögött mindenütt hangulatos díszkertek. De nem: az egyik helyen kordonos uborkát láttunk, meg takarosan karózott paradicsomot, s aztán a két garázs alapterületű kertben megpillantottunk egy torzonborz alakot, amint slaggal a paprikapalántáit öntözte. „Valami örült fickó lehet” – jegyezte meg az egyik utitársam.

Hazafelé jövet Frankfurtnál elhaladtunk Európa legnagyobb légikikötője mellett. Az egyik tíz emeletes acél-beton-üveg épületet irodaháznak néztem, aztán kiderült, hogy parkolóház. A távolból úgy tűnt, mintha egy pedáns gyerek polcos üvegszekrényébe gondosan berakta volna a matchboxait. A legnagyobb döbbenet Kölnben ért. Míg a városközpontba vezető háromnegyed órás utat megtettük, majd egy valamivel rövidebb úton elhagytuk a dómjáról híres metropoliszt az ejtett ámulatba, hogy útközben egyetlen olyan épületet sem láttam, amely felújításra szorult volna. Eszembe jutott, hogy 15-17 esztendővel ezelőtt Beregszászon a vállalkozók bálján a helyi városvédő alapítvány elnöke, Galajda József díszoklevéllel tüntette ki a település azon polgárait, akik ízlésesen felújították házuk, illetve az általuk bérelt üzlethelyiség utcára néző részét. A szavazást megelőzően bizottság járta a várost, s mérlegelte, hogy a szóba jöhető 5-6 épület közül melyiknek a tulajdonosa szolgált rá erre az elismerésre. No, szóval szerencsére ma már mi sem itt tartunk, és bölcsen tesszük, ha örülünk ennek is.

A SZERZŐRŐL – KOVÁCS ELEMÉR

A Beregszászon élő újságíró több mint három évtizede dolgozik a szakmában. Közel húsz éven át volt az Ungváron megjelenő Kárpáti Igaz Szó munkatársa. Jelenlegi munkahelyén, a Kárpátinfo hetilapnál a kárpátaljai agrárium aktuális kérdései mellett helytörténettel, néprajzzal, turisztikával, ökológiával foglalkozik. Több turisztikai könyv szerzője, megírta a beregvidéki borászat történetét. 2010-ben a Magyar Média Műhely által alapított Európa-éremmel tüntették ki.

A Gorbacsov nevével fémjelzett glasznosztj idején számos olyan publikációt jelentetett meg, melyek addig tabu témának számítottak: az erőszakos kolhozosításról, a kulákokról, a kitelepítésekről, a Donyec-medencébe bányamunkára erőszakkal elhurcolt magyar fiatalokról, a kárpátaljai magyar kötődésű egyházak helyzetéről. Több nagyobb lélegzetű helytörténeti írása az itteni egyetemen és főiskolán tanuló diákok dolgozatainak alaptémájául szolgált (kárpátaljai falucsúfolók, bolgárkertészek Kárpátalján, kárpátaljai magyar anekdotakincs). 2009-ben a magyarországi németek Pécs-Baranya megyei szervezetének szervezésében egy húszfős csapattal két hetet töltött a Donyec-medencében az ide elhurcolt német gyökerekkel rendelkező nők és férfiak sorsát kutatva. Ebből született az *Otthon a könny is édes* című kötet. Emellett a hagyományőrzés, az identitáskeresés, a szórványosodás kérdései is erősen foglalkoztatják.